

18de VERGADERING. — 11 APRIL 1918.

Mededeeling van ingekomen stukken. — Regeling van werkzaamheden.

18de VERGADERING.

VERGADERING VAN DONDERDAG 11 APRIL 1918.

(Bijeenroepingsuur 11 uur voormiddag.)

Ingekomen: berichten van leden. — Regeling van werkzaamheden. — Voortzetting van de algemeene beraadslaging over de Staatsbegroting voor 1918.

Voorzitter: de heer van Voorst tot Voorst.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 46 leden, te weten de heeren:

van Kol, van Lanschot, Westerdijk, Bressers, de Waal Malefijt, Reekers, de Boer, Vliegen, Franssen, Bavinck, Binnerts, Kappeyne van de Coppello, van Nierop, Dojes, Polak, van Swaay, van Basten Batenburg, de Vos van Steenwijk, Fokker, Cremer, Lucasse, van den Berg, Kraus, Haffmans, Staal, van Holthe tot Echten, van Houten, Stork, Diepen, Bergsma, van der Maesen de Sombreff, van Lamsweerde, van der Feltz, Verheijen, van Wassenaer van Catwijk, Gilissen, Michiels van Kessenich, 't Hooft, d'Aumale van Hardenbroek, Bosch van Oud-Amelisweerd, van Wichen, Smits, van der Hoeven, Colijn, van der Does de Willebois,

en de heeren Ministers van Justitie, van Binnenlandsche Zaken, van Marine, van Financiën, van Oorlog en van Landbouw, Nijverheid en Handel.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De Voorzitter: Ik deel aan de Vergadering mede, dat is ingekomen een bericht van den heer Smits, dat hij Dinsdagavond en gisteren verhinderd was in de vergadering tegenwoordig te zijn, welk bericht mij eerst heden heeft bereikt, en een bericht van den heer de Gijselaar, dat hij de vergadering van heden niet kan bijwonen.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen.

De Voorzitter: Ik geef het woord aan den heer Fokker, die het gevraagd heeft.

De heer Fokker: Mijnheer de Voorzitter! Gisteren is door u medegedeeld, dat de Centrale Sectie besloten had aanstaanden Zaterdag in de afdelingen eenige wetsontwerpen te onderzoeken en aanstaanden Maandagmiddag openbare vergadering te houden.

Nu komt het mij voor — en ik zeg dit mede namens verschillende andere leden — dat het voor hen, die nog andere zaken hebben te behartigen, buitengewoon lastig is die dagen in den Haag te blijven en daarom stel ik voor Zaterdag en Maandag niet te vergaderen en aanstaanden Vrijdag uiteen te gaan tot Dinsdagmiddag.

Wanneer Zaterdag in de afdelingen werd vergaderd, vrees

(Fokker e. a.)

ik, dat zoo goed als niemand aanwezig zal zijn, terwijl toch zeer belangrijke wetsontwerpen, als dat tot drooglegging der Zuiderzee en dat der distributie moeten worden onderzocht en het gewenscht is, dat daarbij zooveel mogelijk alle leden tegenwoordig zijn.

De Voorzitter: Ik stel er prijs op mede te deelen, wat mij er toe gebracht heeft het voorstel, dat ik in de vergadering van Maart reeds gedaan heb en waartoe ook de Centrale Afdeling besloot, te handhaven.

In het begin van Maart, toen de Kamer uiteenging, heb ik medegedeeld, dat het in mijn voornemen lag om, als zij weder bijeenkwam, haar zoo lang bijeen te houden totdat de verschillende begrootingsontwerpen en de andere in staat van wijzen zijnde wetsontwerpen zouden zijn afgedaan.

Ik heb dit gedaan opdat de zeer vele leden, die wegens hun eigen zaken of om andere redenen niet zoo lang van huis kunnen, het tijdig van te voren zouden weten en zij dus hun maatregelen zouden kunnen nemen.

Ik heb gemeend de heeren ook tijdig van mijn voornemen op de hoogte te moeten stellen, omdat vele leden die van elders komen bezwaren ondervinden van reisgelegenheden en verder tobben met het onderdak komen hier ter stede. Telkenmale komt het voor dat men, als men niet een bepaalden, langen tijd van te voren zegt: wij komen dan en dan, niet onder dak kan komen.

Bovendien werd ik geleid door de overweging, dat ik met de behandeling der begrootingen en de daarmede samenhangende wetsontwerpen de Kamer niet overviel. Zij zijn toch door de verschillende gewisselde stukken en de *Handelingen* der Tweede Kamer ter kennis van de heeren gekomen en wel reeds van af October l.l., zoodat de leden, die van plan waren er over te spreken, zich daartoe voldoende hebben kunnen voorbereiden. Vertraging der behandeling achtte ik niet langer verantwoord.

Nu stelt de heer Fokker voor om op Zaterdag a.s. geen afdelingsonderzoek te houden en ook op Maandag d.a.v. niet in het openbaar te vergaderen; ik meen toch mijn voornemen betreffende de werkzaamheden der Kamer op die dagen te moeten handhaven.

Er is een zekere strooming in de Kamer van weinige of vele leden — ik weet het natuurlijk niet — om eenige wijziging in de orde van werkzaamheden te brengen, maar daartegenover is een andere strooming — van weinige of van vele leden, ook dit is mij onbekend — die het omgekeerde wenscht. Die leden zeggen: wij wenschen dat de Voorzitter zich houdt aan het eenmaal bepaalde.

Ik wil dienaangaande eens even uit de school klappen.

Toen ik pas als Voorzitter dezer Kamer optrad en ik eens van te voren had te kennen gegeven dat de Kamer dan en dan zou bijeenkomen, heb ik mij — als ik dat woord mag gebruiken — laten bepraten door enkele leden, die zeiden dat vele leden het wenschten, om daarop terug te komen. En toen de wijziging door mij in openbare vergadering was medegedeeld, voegde één der leden mij toe: ja maar, men moet toch steeds op het woord van den Voorzitter kunnen vertrouwen; u hebt van te voren bepaald dat wij dan en dan zouden bijeenkomen en nu wijkt u daarvan af; ik heb mijn werkzaamheden daarop ingericht.

Dit vond ik zoo juist, dat ik besloot voortaan aan het eenmaal bepaalde vast te houden.

Wanneer nu niemand meer het woord verlangt over het voorstel van den heer Fokker, dan zal ik het in stemming brengen. Mocht het aangenomen worden, dan vervalt daardoor mijn voornemen betreffende de werkzaamheden der Kamer op Zaterdag en Maandag a.s.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het voorstel van den heer Fokker wordt in stemming gebracht en met 19 tegen 18 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de heeren van der Feltz, Gilissen,

2. Vaststelling van de Staatsbegroting voor het dienstjaar 1918.

(Voorzitter e. a.)

't Hooft, Vliegen, Bavinck, Binnerts, Kappeyne van de Copello, van Basten Batenburg, Cremer, van den Berg, Kraus, Haffmans, Staal, van Holthe tot Echten, van Houten, Bergsma, van der Maesen de Sombreff, van Lamsweerde en de Voorzitter.

Vóór hebben gestemd de heeren Verheijen, van Wassenaer van Catwijck, Michiels van Kessenich, d'Aumale van Hardenbroek, van Lanschot, Westerdijk, Bressers, de Waal Malefijt, Reekers, Franssen, van Nierop, Dojes, Polak, van Swaay, de Vos van Steenwijk, Fokker, Stork en Diepen.

Afwezig waren bij deze stemming de heeren van Kol, de Boer en Lucasse.

Aan de orde is de behandeling van de ontwerpen van wet tot vaststelling van de Staatsbegroting voor het dienstjaar 1918 (2).

De algemeene beraadslaging wordt hervat.

De heer Cremer: Mijnheer de Voorzitter! De heer de Vos van Steenwijk, de geachte afgevaardigde uit Overijssel, heeft ons gisteren medegedeeld, dat de bond van de rechtsche partijen bijeen blijft en dat het cement, dat haar samenbindt, niet is gebarsten. Dat cement — wij weten het — is de wortel des geloofs, het besef dat godsdienstige overtuiging ook op staatkundig gebied het richtsnoer moet zijn.

Die mededeeling heb ik met belangstelling vernomen en tot zekere hoogte ook met genoegen, omdat het mij voorkomt, dat, wanneer de politiek in beide Kamers besproken wordt tusschen groote groepen, zij meer tot rijpheid zal komen, meer gevolg zal hebben dan wanneer dat geschiedt door verdeelde, kleine fracties.

Mijnheer de Voorzitter! Wanneer wij nagaan welke groote kloof de partijen van de rechterzijde scheidt, komen wij tot het besef, dat het cement der geloofsovertuiging een zeer sterk bindmiddel is. En nu is het zoo jammer te moeten constateeren, dat dit alleen werkt voor het binnenland, terwijl men er op buitenlandsch gebied weinig van bemerkt. Want het is toch een feit, dat de staatshoofden en Regeeringen van buitenlandsche landen in de stukken, die van hen uitgaan en de woorden die zij of hun vertegenwoordigers uitspreken, zich ook baseeren op den wil Gods en het gemeenschappelijk Christelijk geloof, terwijl wij toch, ofschoon wij moeten aannemen dat die woorden te goeder trouw worden geuit, weinig zien van een cement, dat hen te zamen houdt. Integendeel, wij weten hoe de ramp, waarin de gansche wereld nu is gewikkeld, het gevolg is van het feit, dat er bij hen althans iets boven die geloofseenheid staat, en wel het verschil van belangen.

Dit kwam mij in de gedachte, toen de heer de Vos van Steenwijk zijn rede beëindigde met te constateeren, dat hier te lande de schoolvrede nog niet was gesloten en de rechtsche partijen zich moeten vaardig houden tot het voortzetten van den schoolstrijd. Ook deze unie wordt dus niet alleen bijgehouden door het cement van de godsdiensteenheid, maar ook door de metalen staven van het belang; men bezigt nu bij den bouw van groote structuren ook geen cement alleen, maar gewapend beton. Ik kan mij dan ook zeer goed voorstellen dat die overeenkomst van belangen ook noodig is om bijeen te houden partijen, waarvan de kenner van onze Nederlandsche historie weet, dat zij overigens worden gescheiden door groote kloven, die moeilijk te overbruggen zouden zijn als er niet een structuur van bijzondere sterkte voor zou worden gebezigt.

Dit is ook door de rede van den heer Colijn bevestigd. Hij heeft gemeend, al kan ik niet zeggen dat hij er bijzonder in is geslaagd, te moeten aantoonen, dat er nog andere belangen zijn, welke die partijen bijeenhouden. Hij noemde in dit opzicht o. a. de Zondagsrust. Maar ik heb wel eens hooren verluiden, dat op dit gebied de eenheid van de partijen ter rechterzijde toch niet zoo bijzonder groot is, en mocht ik mij daarin vergissen, dan verwondert het mij zeer, dat de drie

(Cremer.)

rechtsche Ministeries, die wij gedurende langen tijd het genoegen hebben gehad hier aan die regeeringstafel te zien zitten, deze eenvoudige quaestie niet tot oplossing hebben weten te brengen.

Een andere aangelegenheid, die hij meende dat de rechtsche partijen bijeenhield, was de overmaat van staatszorg, die nu door den oorlogstoestand is geschapen en die zij zoo spoedig mogelijk wenschten te zien verdwijnen. Nu, wanneer de heer Colijn kennis genomen heeft van de concept-programma's o. a. van de Liberale Unie, en zeker ook van de vrij-liberale partij, dan zal hij zien, dat die gedachte ook zeer levendig is bij eenige partijen links, en dat dat, wel verre van kloven te vormen tusschen die partijen en de rechterzijde, eerder een kloof zal zijn tusschen die partijen en de nog meer linksche partijen, o. a. de S. D. A. P. Ik geloof dus niet, dat de heer Colijn in zijn uiteenzetting van wat die partijen bij elkaar hield, zoo heel gelukkig is geweest.

De geachte afgevaardigde uit Overijssel heeft ook gesproken van de kloven, die de partijen links van elkander scheiden. Die kloven zijn er, niemand zal dat ontkennen, en of nadat de resultaten van deze stembus bekend zullen zijn die partijen zullen kunnen samengaan, daarvan weten wij nog niets, wat daaromtrent ook in de Tweede Kamer gezegd moge zijn. Zeker is het, dat evenals de partijen van rechts *getrennt marschieren* naar de stembus, ook de partijen van links dat zullen doen. Wij hebben vernomen van de partijen rechts, dat die *vereint* zullen *schlagen*. Of dat ook met de partijen links het geval zal zijn, daaromtrent zou ik althans niet de minste verplichting op mij willen nemen. Een voorspelling zelfs zou ik niet durven wagen. Dat wil ik wel zeggen, wanneer een van die partijen, zooals de geachte afgevaardigde uit Overijssel scheen te vreezen, op het regeeringsprogram mocht willen schrijven een daad van revolutie, dan zou dat tusschen die partij en de andere linksche partijen zonder den minsten twijfel een klove vormen, die ook door het sterkste beton niet te overbruggen zou zijn.

De heer de Vos van Steenwijk: Ook een revolutie langs wettelijken weg?

De heer Cremer: Een revolutie geschiedt, geloof ik, nooit langs wettelijken weg, en kon het al langs wettelijken weg geschieden, die waarop de heer de Vos van Steenwijk het oog had, wordt die klove zeer zeker niet overbrugd.

Ik stap thans af van dit onderwerp. Ik heb mij zelden of nooit op het gebied van parlementaire verkiezingsredevoeringen gewaagd. Ik heb dat altijd aan anderen overgelaten, maar ik heb mij nu niet kunnen laten weerhouden dit weinige in het midden te brengen. Overigens zullen er bij de stembus wel anderen buiten de Kamer zijn, die daarover het noodige zullen zeggen.

Ik wil ook niet uitvoerig de balans van dit Ministerie opmaken, en zeker niet in details treden. Ik zal evenmin de distributiemaatregelen bespreken, maar omtrent het vele en belangrijke dat dienaangaande gezegd is het antwoord van de Ministertafel afwachten.

Alleen wensch ik nog te zeggen, dat mij eenigszins bevreemd heeft de opmerking van den heer Colijn, die tot mijn leedwezen thans niet aanwezig kon zijn, dat in het begin van den oorlog onze verkoopen te eenzijdig waren, waardoor wij goede klanten ontstemd hadden. Wat hij daarmede gemeend heeft begrijp ik niet. Ik meen, dat hier toen vrij verkocht is zonder eenige voorkeur. Maar in elk geval, hadden daartegen maatregelen moeten worden genomen, dan is die geachte afgevaardigde — ik herinner mij niet, dat hij daarover toen gesproken heeft — twee à drie jaar te laat met die waarschuwing gekomen. Nu is die zeer zeker te laat; die heeft nu geen waarde meer, tenzij om de Regeering te bemoeilijken in de onderhandelingen met vreemde naties.

Ik ben dankbaar voor de werkzaamheid van het Ministerie in deze moeilijke dagen, en ter toelichting daarvan wensch ik mij te bepalen tot drie zaken, waaraan de Regeering in hoofdzaak haar aandacht heeft gewijd. In de allereerste

2. Vaststelling van de Staatsbegroting voor het dienstjaar 1918.

(Cremer.)

plaats de handhaving onzer neutraliteit. Ik geloof, dat wij het daaromtrent allen eens zijn, dat de Regeering onze neutraliteit heeft gehandhaafd met alle kracht, die haar ter beschikking stond en met de waardigheid, die aan de personen van deze Ministers verkleefd is. Wij kunnen natuurlijk niet op tegen de brute macht van het geweld, maar wat wij kunnen doen heeft het Ministerie gedaan om den naam van ons land en onze reputatie in de wereld te handhaven en te bevestigen.

De grondwetsherziening. De Minister van Binnenlandsche Zaken heeft in de Memorie van Antwoord op het Voorloopig Verslag over de algemeene beschouwingen gezegd, dat die zonder schokken of beroering in dezen tijd is tot stand gekomen. Ik sluit mij daarbij geheel aan en geloof, dat, wel verre van te moeten betreuren, dat dit werk in dezen tijd is geschied, wij integendeel dankbaar moeten zijn, dat, nu de kiezers weldra een nieuwe volksvertegenwoordiging zullen afvaardigen, die volksvertegenwoordiging niet alweer dadelijk moet beginnen met de moeilijke herziening onzer constitutie, maar onmiddellijk ter hand kan nemen, dat vele noodzakelijke, vruchtbare werk, dat op wetgevend gebied onafgegaan is gebleven en wacht op een spoedige beslissing, en op de vele maatregelen, die in het belang van Staat en volk zullen zijn te nemen.

Zij kunnen dus dan dadelijk met frissche kracht aan het werk gaan. En ik hoop dat ik ook het derde punt zal kunnen voegen op het credit van dit Ministerie. Dat is de oplossing van het Zuiderzeevraagstuk, waaromtrent een beslissing nu spoedig zal vallen. Is die beslissing gunstig, dan zullen wij aan binnen- en buitenland toonen, dat, terwijl elders met geweld van wapenen en ten koste van veel bloed provinciën of landen veroverd worden, wij een provincie zullen veroveren op waardige wijze, op eenvoudige wijze, een klein volk passende.

Ik meen dus in het algemeen tot de conclusie te moeten komen, dat ons Ministerie *a bien mérité de la patrie*.

In het verband van de redevoering, door den heer de Waal Malefijt gisteren gehouden, die te recht op den voorgrond zette, dat, nu het productievraagstuk het belangrijkste is, omdat zonder productie geen distributie mogelijk is, heb ik een vraag aan het Ministerie te stellen, een vraag, die m. i. niet geheel voldoende en zeker niet tot mijn voldoening is beantwoord in de Memorie van Antwoord. Dat is de vraag omtrent de stikstofbereiding uit de lucht. Zonder de noodige meststof te kunnen krijgen, die ons van overzee niet kan worden toegevoerd, zullen de pogingen tot productievergroting, vooral op landen, die veel mest nodig hebben, moeten falen. De Minister heeft in de Memorie van Antwoord hieromtrent geantwoord:

„Met de in het Voorloopig Verslag uitgedrukte meening, dat de verkrijging van meststoffen zooveel mogelijk moet worden bevorderd, kan de Regeering zich geheel vereenigen. In verband daarmee heeft ook de bereiding van stikstofverbindingen uit de lucht hare volle aandacht. Zij moge er o. m. op wijzen, dat in overleg met zijn ambtgenooten van Oorlog en Marine de Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel een deskundige commissie heeft ingesteld, die de verschillende plannen voor de oprichting van stikstofhoudende meststoffen zal onderzoeken en zoo noodig voorstellen zal doen ten aanzien van de wijze, waarop de Regeering in deze steun kan verleenen.”

Mijnheer de Voorzitter! Als ik het wel heb, is deze zaak reeds in October ter kennis van den Minister gebracht. Wij hebben in de dagbladen al gelezen van redevoeringen daarover, ik herinner mij er een te Groningen door het achter mij gezeten lid, den heer van Swaay, gehouden. Wilde men een spoedige oplossing van dit vraagstuk hebben, zoodat zij op de productie van dit jaar nog kon inwerken, dan had hier onverwijld moeten zijn gehandeld, want elke maand wachters vermindert de kans, dat wij de benodigde machinerieën en andere zaken, die wij uit het buitenland moeten betrekken, zullen kunnen verkrijgen.

Wanneer ik nu hoor, dat daarvoor weer een staatscommissie benoemd is, vraag ik: maar waarvoor hebt gij dan toch uw Departement van Landbouw? Daar staan toch aan het hoofd mannen, die zelf zulke vraagstukken kunnen overwegen (ook in overleg met hoofdamblenaren van Oorlog en Marine) en indien die daarvoor nog deskundige voorlichting nodig zouden hebben, kan men die deskundigen dan niet bij zich roepen. Mij dunkt dat een man als de heer van Swaay of wie ook daartoe te allen tijde bereid zou zijn. Zou op die manier niet in een maand kunnen geschieden wat nu misschien een jaar ophoudt? Ik vrees, dat wij van het werk dier staatscommissie in elk geval dit jaar geen nut zullen zien en, als het een beetje tegenvalt, zooals meer met commissoriaal werk, misschien ook in 1919 niet. Ik geloof dat het van het grootste belang zou zijn, dat die ramp althans werd voorkomen.

Naast de zoo urgente quaestie van de productievermeerdering is er een andere die nog meer brandend is: de onmiddellijke voedselvoorziening van ons land.

In het gansche land heerscht de grootste ontevredenheid vooral over de vermindering van het broodrantsoen. Wat is daaraan te doen?

Ik stel voorop, dat ik de Regeering voor de nu bestaande schaarschte niet verantwoordelijk stel. Zij heeft de oorzaken daarvan niet kunnen voorzien. Die oorzaak is in de eerste plaats gelegen in den strengen en drogen winter van het vorige jaar, waardoor de grond, niet door een sneeuwlaag beschermd, zoodanig bevroren is, dat alle wintergraan is afgestorven en dat ook de weilanden in het voorjaar de kleur bruin hadden in plaats van groen. En toen is 'een voorjaar gekomen, dat al even ongunstig was. Het bleef droog. Er waren verzengende dagen die noch aan het gras noch aan de gewassen ten goede kwamen. Ik wil een voorbeeld noemen van een stuk land dat mij bekend is, behoorende tot de beste kleigronden in den IJpolder, bij het Noordzeekanaal. Daar groeit in den regel de tarwe allerbest.

Op die gronden was de tarwe bevroren. De pachter zaaide daar toen in het voorjaar haver met klaver als tusschenzaai, opdat, wanneer de haver geoogst was, zijn koeien en paarden konden eten van den klaver en door die droogte is van dien klaver niet één zaadje tot ontkieming kunnen komen. Het is alles verdroogd en te niet gegaan, terwijl de haver een matig beschoot ga, zoodat op dat stuk land van drie zaaiingen, die aan mensch en beest voeder had kunnen geven, slechts één terecht kwam. Dit ééne voorbeeld is in verschillende streken van het land voorgekomen. Ook het gras in streken, die anders een mooi beschoot gaven, heeft geen hooi opgeleverd, zoodat ook de hooivoorraad zoo gering is geweest, dat vele boeren met zorg den winter zijn te gemoet gegaan en de toestand van het vee op het oogenblik toont hoe te recht zij die zorg koesterden. Dat had de Regeering natuurlijk niet kunnen voorzien, maar toen zij het wist, heeft zij onmiddellijk de noodige maatregelen genomen. Zij heeft van de reeders schepen gevorderd en die naar alle oorden van de wereld gezonden vooral naar Noord-Amerika, om daar voedsel voor mensch en dier en andere benodigdheden te vinden. Het is den heeren bekend wat daarvan is terechtgekomen. Door het meedoogenloos duikbootgebruik van onzen buurman in het Oosten, door het opvorderen van onze schepen door onzen buurman in het Westen en door Noord-Amerika zijn al die schepen met hun kostbare lading met beslag gelegd. Dat kon de Regeering niet voorzien. In mijn vorige rede heb ik dat reeds eenigszins aangetoond, ik wensch thans nog het een en ander daaraan toe te voegen. Die inbezittingen is uitsluitend geschied op grond van het angarie-recht. De Regeering heeft dat reeds in haar Nota's met kracht weersproken.

Te dezen aanzien wil ik een eenvoudige opmerking maken. Men heeft er zich hier en daar op beroepen, ook hier te lande, dat dat recht nog was toegepast door Duitschland bij de belegering van Parijs. Engelse schepen, die kolen in hadden, waarmede Parijs voorzien zou kunnen worden en die lagen binnen den gevechtskring van het Duitsche leger, heeft dat leger doen zinken, om de bevoorrading van Parijs te verhinderen. Dat was dus een oorlogsdad, die geschiedde op het werkelijke oorlogsterrein. Zijn nu onze schepen ook

2. Vaststelling van de Staatsbegroting voor het dienstjaar 1918.

(Cremer.)

op oorlogsterrein in beslag genomen? Neen, Mijnheer de Voorzitter! Bijna zonder eenige uitzondering zijn alle met beslag gelegd in havens, die met het oorlogsgewoel en -bedrijf niets te maken hadden, in havens aan den Atlantischen Oceaan, voornamelijk aan de westzijde, in havens aan den Indischen Oceaan, in de Straat van Malakka, in den Stillen Oceaan, in de Pacific Ocean, die zijn naam gedurende dezen oorlog zoo te recht gedragen heeft en waar het zoo pacifiek is toegegaan als het maar mogelijk was.

In havens, waar onze schepen rustig kwamen handel drijven, zonder eenige belemmering, zelfs in beurtvaart (men leze er slechts de jaarverslagen van onze scheepvaartmaatschappijen op na) heeft men dat plaatselijk noodrecht toegepast. Het komt mij voor, dat deze willekeurige toepassing van het angarierecht allerm minst door de Regeering had kunnen zijn voorzien.

Nu heeft de President der Vereenigde Staten tevens gesproken van een recht, om te beschikken over hetgeen zich op het territorium van de Vereenigde Staten bevindt. Daarentrent zal ik niet in een beoordeeling treden, maar mocht dit recht bestaan, dan zou ik toch willen opmerken, dat die schepen niet worden gebruikt op het territorium van de Vereenigde Staten. En zoodra zij weer op de vrije zee varen, kan niet gezegd worden dat over die schepen krachtens dat territoriaal recht wordt beschikt. Niemand beweert, dat de schepen in eigendom van die Staten zijn overgegaan; zij blijven het eigendom van de Nederlandsche reeders, die er een vergoeding voor ontvangen. Wanneer de schepen zich op de vrije zee bevinden, mag geen natie er gebruik van maken onder voorwendsel, dat zij op haar territorium zijn. Ik geloof, dat het in gebruik houden van deze schepen absoluut vloekt met de reden van de inbeslagneming, hetgeen de Regeering zeker niet had kunnen voorzien.

Neem ik dus aan met de Regeering, dat er geen enkel recht bestond om die schepen te nemen, dit was evenmin te verwachten met het oog op het onvriendschappelijke karakter van die daad. Daarentrent heb ik reeds een en ander gezegd, en ik zou er nog iets willen bijvoegen van vrij recenten aard.

De Minister-President en de Minister van Waterstaat (en ook wijlen de heer de Beaufort, toenmaals Minister van Buitenlandsche Zaken in ons Ministerie, aan wiens nagedachtenis ik bij het noemen van zijn naam een eerbiedige hulde wensch te brengen, zou er op hebben gewezen) zullen zich met mij herinneren, hoe in de Groote Kerk te Delft op 4 Juli 1899, bij de viering van den 123sten verjaardag van de Amerikaansche onafhankelijkheid, op order van den President der Vereenigde Staten, door de delegatie ter eerste Vredesconferentie van de Vereenigde Staten aan het graf van Hugo de Groot een zilveren lauwerkrans werd gehecht, versierd met de wapenschilden van de Vereenigde Staten en van Nederland. De heer White, de eerste gedelegeerde bij die Vredesconferentie en ambassadeur van de Vereenigde Staten te Berlijn, hield, staande naast het graf van onzen Willem de Zwijger en voor het graf van Hugo de Groot, de eerste de grondvester van de vrijheid van geweten en gedachte in gansch de wereld, de tweede grondvester van het moderne volkenrecht, toen een indrukwekkende redevoering. Die redevoering is opgenomen in het boek van Frederick W. Holls, medelid der delegatie: *The Peace-conference at The Hague*, dat de heeren in onze nationale bibliotheek kunnen inzien en waarvan de kennismaking in dezen tijd ook aan het Ministerie van Buitenlandsche Zaken misschien nog wel van eenig nut kan zijn.

In die indrukwekkende rede noemde de heer White het werk van de Groot „*De jure belli ac pacis*”, het boek van niet-goddelijke inspiratie, waarvan met meer recht dan van eenig ander getuigd kon worden, dat het de grootste zegen van het menschedom genoemd kon worden, en hij voelde te spreken woorden van dankbaarheid aan Grotius en aan Nederland niet alleen voor zijn eigen land maar voor alle landen, daar vertegenwoordigd, voor alle landen van de gansche wereld. Dit werd gezegd ten aanhoore van alle leden

der Nederlandsche Regeering, van alle leden der Vredesconferentie, van alle leden van het diplomatieke korps in Nederland en van de vertegenwoordigers der rechtsfaculteiten aan onze hoogeschoolen. Van de Vereenigde Staten zeide de heer White nog: „dat misschien in geen land de denkbeelden van Grotius dieper waren doorgedrongen dan daar en op de groote massa van het volk daar meer invloed hadden dan elders. In alle deelen van het land (der Vereenigde Staten) wordt het volkenrecht meer bijzonder bestudeerd door een aantal jongelieden aan colleges en universiteiten; bestudeerd niet alleen van beroepswege, maar van het standpunt van mannen die willen verstaan de grondslagen van internationale rechten en verplichtingen.”

Als wij nu denken aan hetgeen daar thans geschied en aan de woorden, dezer dagen, blijkens de couranten, gesproken door President Wilson, bij de viering — ja, die werd gevierd! — van den eersten verjaardag van het toetreden van de Vereenigde Staten tot den oorlog: „Voor ons is slechts één antwoord mogelijk op vredesaanbiedingen: kracht, kracht tot het uiterste, kracht zonder maat of grens, rechtvaardige triomfeerende kracht, geweld hetwelk het recht tot wereldwet zal maken en alle zelfstandige heerschappij in het stof zal werpen”, dan schijnt het, dat die studie gedurende 20 jaren van het volkenrecht, waarvan de heer White sprak, die studenten, het volk van de Vereenigde Staten en den President nog niet veel verder heeft gebracht dan het standpunt van dien soldaat uit Wallensteins Lager, die uitriep:

Freiheit ist bei der Macht allein,
Ich leb' und sterb' bei Wallenstein!

In deze omstandigheden blijft de vraag, waarop het antwoord van zoo groot belang is voor de Nederlanders en hun gasten, wat de Regeering doen moet om graan te verkrijgen, op welke vraag de Regeering in de eerste plaats het antwoord wacht van die natiën, die dezen nood veroorzaken, waarvoor ons rantsoen aan brood gedaald is zelfs tot beneden dat in België. Ik ben er van overtuigd, ja ik weet, dat de Regeering de zwaarte van haar plicht kent en dien plicht niet zal verzaken. Ik wensch haar daarbij sterkte en succes toe en wat ik nu zeggen ga is dan ook niet zoozeer gericht tot haar, als tot de Regeeringen en de volken, die ons tot dit uiterste brengen.

Ik meen, ik heb dat dezer dagen ook van bevoegde zijde vernomen, dat de taal die hier gesproken wordt wel doordringt tot die volken en die regeeringen; dat niet alleen en niet in de eerste plaats de taal der diplomatie daar wordt gehoord, maar het overtuigende woord van iemand, die spreekt uit ervaring, die spreekt als van man tot man.

Wat daar gezegd is op den heiligsten dag der Vereenigde Staten, den Independancy-day, binnen de geheiligde wanden van die Protestantsche kerk te Delft, op de heiligste plek, die dit land misschien heeft, bij het graf van Willem den Zwijger, den Vader des Vaderlands, den Vader van de Vrijheid, ook in Brittannië, want ook daar heeft het Huis van Oranje de gewetensvrijheid gebracht, en ook in de Vereenigde Staten, met een beroep op diens naam, in weloverwogen woorden door den afgevaardigde ter Vredesconferentie, den ambassadeur White, en door mr. Seth Low, een man van groot aanzien in de Vereenigde Staten, in opdracht van den President van de Vereenigde Staten en namens het Amerikaansche volk, is het volgende. Ik spreek ze nu hier uit in mijn vertaling:

„En nu, Uwe Excellenties, Mijnheer de Burgemeester en Geachte Deken van de verschillende universiteiten der Nederlanden, heb ik nog een eenvoudige taak te vervullen. Overeenkomstig de instructiën van den President en namens het volk van de Vereenigde Staten van Amerika legt de Amerikaansche commissie bij de Vredesconferentie, door mijn hand, op het graf van Grotius dit eenvoudige huldeblijk. Het vereenigt den eik, symbool van burgerdeugd, met den laurier, symbool der overwinning. Het draagt het volgende opschrift: „Aan de nagedachtenis van Hugo Grotius, in Vereening en Dank-

18de VERGADERING. — 11 APRIL 1918.

2. Vaststelling van de Staatsbegroting voor het dienstjaar 1918.

(Cremer e. a.)

baarheid, van de Vereenigde Staten van Amerika. Bij gelegenheid van de Internationale Vredesconferentie in den Haag, Juli 4, 1899.", en het omvat twee schilden: het eene met de wapens van het Huis van Oranje en van de Nederlanden, het andere met die van de Vereenigde Staten van Amerika, en deze beide schilden zijn vast samenverbonden. Zij toonen de dankbaarheid van ons land, een van de jongste natieën der wereld, aan dit oude en geëerde Gemeenebest; dankbaarheid voor groote diensten in vervlogen dagen, dankbaarheid voor de heusheid en vriendelijkheid nu bewezen; en, bovenal, zij toonen, aan alle tijden, een verbond van harten en geesten, in beide landen, voor vrede tusschen de volkeren."

Mijnheer de Voorzitter! Ik wenschte u vergunning te vragen, dit stuk in originali als noot bij mijn redevoering in de *Handelingen* te doen opnemen, om die woorden daar, in de eigen taal, in volle kracht tot hun recht te doen komen.

De Voorzitter: Ik stel voor het gevraagde verlof te verleen.

Daartoe wordt besloten. ¹⁾

De heer Cremer: Nu zeg ik: wij houden u, Regeering en volk van Amerika, aan deze woorden. Wij vragen nu met nadruk vervulling van deze beloften in naam van ons, door uw schuld hongerlijdend volk, van eerlijkheid en goede trouw. Wij vragen, stelt met uw machtigen bondgenoot onze Regeering onvoorwaardelijk en dadelijk in staat, haar plichten jegens ons volk te vervullen. Wij vragen dat niet met geweld, maar in uw belang, opdat uw zonen, als zij in vredes-tijd de studie van het volkenrecht hernemen, niet behoeven te blozen als zij komen aan de zwarte bladzijde, die gij op het punt zijt in uw glorierijke geschiedenis in te lassocen, waar sprake zou zijn van woordbreuk en rechtsschennis.

De heer Bavinck: Mijnheer de Voorzitter! Na de uitnemende redevoeringen, die gisteren door de heeren de Vos van Steenwijk en Colijn in deze Kamer gehouden zijn, en ook na de krachtige redevoering van den heer Cremer in deze ure, waarvan ik vooral het laatste gedeelte met bijzondere instemming heb aangehoord, heb ik slechts enkele opmerkingen te maken en kan mijn rede dus zeer kort zijn.

In de Tweede Kamer is lang en breed gesproken over de groepeerings der partijen. Veel belangrijker dan deze groepeerings is de evolutie, waaraan de verschillende partijen in ons land ten gevolge van de omstandigheden, waarin wij verkeerden, onderworpen zijn.

Dat de partijen inderdaad tegenwoordig alle een zeker proces doormaken ten aanzien van de toepassing harer beginselen en ten aanzien van haar tactiek, lijdt geen twijfel. Het zou met een beroep op de geschreven en ongeschreven programma's van de staatspartijen in ons vaderland kunnen worden aangetoond. Ik wijs alleen op het voorbeeld van de socialistische partij, die in de laatste tijd niet alleen tal van punten uit het Marxistische programma heeft herzien,

(Bavinck.)

maar zelfs ministrabel is geworden. Om echter van de andere partijen niet te spreken, bepaal ik mij tot die partij, waartoe ik de eer heb zelf te behoren. Ook zij was aan evolutie onderworpen; op tal van punten, in zake de verplichte verzekering, den schoolduur, het algemeen stemrecht, den stemplicht, heeft zij een andere houding aangenomen.

De heer 't Hooft heeft onlangs den heer de Vos van Steenwijk en mij de eer aangedaan om een breedvoerige critiek te leveren op het standpunt door ons ten opzichte van de wetsontwerpen ter herziening van de Grondwet ingenomen. Ik denk er niet aan deze critiek van den geachten afgevaardigde nu aan beoordeeling te onderwerpen, maar ik meen te kunnen volstaan met te zeggen, dat deze gericht was niet aan een verkeerd adres, maar aan een ondergeschikt, een intermediair adres. Ik neem bij deze de vrijheid die critiek te adresseeren aan de anti-revolutionnaire partij in den lande, aan de anti-revolutionnaire pers, *De Standaard* voorop, aan de anti-revolutionnaire Kamerleden aan deze en gene zijde van het Binnenhof, aan den leider der partij, die vlak na de redevoering van den heer 't Hooft zijn stem heeft uitgebracht ten gunste van de voorstellen tot herziening der Grondwet.

Wanneer ik dus van beantwoording van die critiek volkomen afzie, merk ik echter op dat overigens tusschen den geachten afgevaardigde en mij in één opzicht groote overeenstemming bestaat. Met hem ben ik nl. van overtuiging, dat beginselen aan elke partijformatie, wil zij gezond zijn, ten grondslag moeten liggen. En ik ben ook overtuigd dat die beginselen, ofschoon zij krachtens de omstandigheden telkens een verschillende toepassing eischen, toch heilig moeten zijn en heilig moeten gehouden worden. En indien dat ooit zoo is geweest, is het in dezen tijd het geval. Wij dreigen die beginselen te gaan minachten vanwege de materiele belangen, die op het spel staan.

Ik ben het geheel en al eens met hetgeen te dien opzichte door den heer Colijn in het midden is gebracht. Ik wensch ook dat er krachtig gearbeid worde, zoowel door de maatschappij in haar geheel als van regeeringswege, om de stoffelijke welvaart van ons volk te bevorderen, maar dat neemt niet weg dat die materiele belangen steeds ondergeschikt moeten zijn aan de waardeering en de verheffing van die geestelijke goederen, welke het fundament van elk volksbestaan behooren uit te maken.

Wanneer ik dan let op de programma's van de verschillende partijen en vooral in aanmerking neem de stichting van den Economischen Bond, dan ben ik op dit punt niet geheel gerust. Wel heeft de heer Treub op de constituerende vergadering van dien bond in December van het vorige jaar gezegd, dat de geestelijke goederen torenhoog staan boven die van stoffelijke aard, en ik ben hem ook dankbaar voor dit woord, maar dit neemt niet weg, dat er van een waardeering van de geestelijke goederen in het program van den Economischen Bond geen sprake is. Het spijt mij, dat de heer Treub aan die zeer goede woorden iets heeft toegevoegd, dat mijn instemming niet kan verwerven. Hij voegde er aan toe, dat de geestelijke goederen het best konden bevorderd worden door de stoffelijke welvaart van een volk zooveel mogelijk te verhoogen.

Mijnheer de Voorzitter! Het komt niet in mij op het innig verband tusschen stoffelijke en geestelijke welvaart te loochenen, maar ik geloof toch, dat de weg, door den heer Treub aangegeven, niet leiden zal tot vermeerdering van de geestelijke goederen. Indien inderdaad de verheffing der stoffelijke welvaart een onfeilbaar middel ware tot het verkrijgen en vermeerderen van de geestelijke goederen, dan zou dit een rechtvaardiging zijn van het historisch materialisme, dat door den heer Treub zelf in zijn beroemd werk over het Marxisme zoo sterk is bestreden. Neen, ofschoon wij leven onder den druk der omstandigheden en ofschoon de woorden van den heer Cremer zooveel over de levensmiddelenvoorziening uit mijn hart zijn gesproken, meen ik nadruk er op te moeten leggen, dat er nog iets anders en meer dringend van noode is; en dit is in een artikel onlangs in het *Handelsblad* aangewezen als Teschoeba; dit is een

¹⁾ And now, Your Excellencies, Mr. Burgomaster, and Honored Deans of the various Universities of the Netherlands, a simple duty remains to me. In accordance with instructions from the President and on behalf of the People of the United States of America, the American Commission at the Peace Conference, by my hand, lays on the Tomb of Grotius this simple tribute. It combines the oak, symbolical of civic virtue, with the laurel, symbolical of victory. It bears the following inscription:

"To the Memory of Hugo Grotius.

In Reverence and Gratitude.

From the United States of America.

On the Occasion of the International Peace Conference at The Hague, July, 4, 1899."

and it encloses two shields, one bearing the arms of the House of Orange, and of the Netherlands, the other bearing the arms of the United States of America; and both these shields are bound firmly together. They represent the gratitude of our country, one of the youngest among the nations of the earth, to this old and honored Commonwealth; gratitude for great services in days gone by, gratitude for recent courtesies and kindnesses; and above all, they represent, to all time, a union of hearts and minds, in both lands, for peace between the nations."

2. Vaststelling van de Staatsbegroting voor het dienstjaar 1918.

(Bavinck.)

Hebreeuwsch woord, dat beteekent: wedergeboorte, bekeering. Wat wij noodig hebben vóór alle dingen is tegen te gaan de zedelijke en godsdienstige verwildering, die op ontzettende wijze in alle landen en ook in ons vaderland om zich heen grijpt, alle ongerechtigheden zoo kras mogelijk te weerspreken en te bestrijden en een geestelijke en zedelijke wedergeboorte in ons volksleven tot stand te brengen.

Tot de tegenwoordige roeping van onze Overheid behoort m. i. wat betreft de politiek van de Regeering tegenover de vreemde Mogendheden het innemen van het volgende standpunt.

Ik ben het geheel eens met den Minister van Oorlog in diens rede, te Leeuwarden uitgesproken, en ook met zijn beide levenswaardige redevoeringen, in de Tweede Kamer gehouden. Ik ben vast overtuigd, dat het pacifisme, gelijk het tot dusver niet meer is dan een wensch en zucht van het hart, niet maatstaf kan en mag zijn van regeeringsbeleid. Maar ik ben het eigenlijk nog meer eens met den Minister, wanneer hij maatregelen neemt om het vloeken in het leger tegen te gaan, om de Zondagsrust te bevorderen en zooveel mogelijk te gemoet te komen aan de dienstweigeraars en waar hij in een ernstig oogenblik de zonde de oorzaak noemde van alle oorlogen. Ik ben met den Minister van dezelfde meening, en wie doordent kan ook tot geen andere overtuiging komen. Maar dit neemt niet weg, dat de uitspraak, dat de oorlog ten slotte zijn verklaring vindt in de zonde, op minder goede wijze zou kunnen worden gebruikt, indien men daaruit namelijk afleidt, dat men den oorlog nu maar moet laten gaan en laten voortwoekeren. Ik meen dat, juist omdat de oorlog zijn laatste oorzaak in de zonde heeft, daartegen zoo krachtig mogelijk moet worden gepropageerd. De zonde is toch dit eigenaardige verschijnsel in de menschenwereld, dat zij een macht is, die bestaat, alles beheerscht, alles doordringt en toch nooit in zich zelf een enkel oogenblik het recht heeft om te bestaan. Ik weet, dat dit is een antinomie; het zedelijk kwaad bestaat en is toch altijd en overal verkeerd; wij moeten met beide dilemma's van die antinomie rekening houden en zoo zullen wij allen moeten erkennen, dat de oorlog nooit uit de wereld verbannen zal worden, maar dat wij aan den anderen kant, als belijders van den Christus, de roeping hebben, om den oorlog zoo lang en zoo krachtig mogelijk te bestrijden. Daarom heeft de Overheid m. i. in den tegenwoordigen tijd meer nog dan anders, nu het schijnt alsof het volkenrecht met voeten wordt getreden en Hugo Grotius niet schijnt geleefd te hebben, de taak, om te werken aan den opbouw van een internationale rechtsorde, die er komen moet en er ook bij inspanning en toewijding van de verschillende naties en Mogendheden inderdaad beter dan tot dusver komen kan. Het is waar, Mijnheer de Voorzitter, nog eens zij het gezegd: de oorlog zal wel nooit uit de maatschappij en uit de menscheit verdwijnen, maar het gaat met zijn bestrijding op dezelfde manier als met armoede, ziekte en dood. Wij hebben zeker allen de overtuiging, dat wij met hygiënische en medische maatregelen die ellende nooit zullen kunnen verdrijven, maar dat ontslaat ons niet van de roeping, om armoede, ziekte en dood zooveel mogelijk tegen te gaan, en het is toch ook voor, dat de hygiënische en medische wetenschappen, ook vooral in den nieuweren tijd, tot verrassende uitkomsten in de bestrijding van dat kwaad hebben geleid.

In de tweede plaats meen ik, dat de Overheid in den tegenwoordigen tijd ook een dergelijke roeping heeft ten aanzien van het binenlandsch beleid. In de eerste plaats reken ik daartoe, dat de Overheid in dezen tijd de roeping heeft, om het gezag te handhaven. Ik weet wel, dat van het droit divin ontzaglijk veel misbruik is gemaakt in den loop der historie, maar het droit divin, opgevat zooals het oorspronkelijk was bedoeld, sluit veel meer een zedelijke verplichting dan een recht voor de Overheid in; en wanneer het zoo wordt verstaan dan strijdt het niet tegen, maar dan is het volkomen in overeenstemming met die verhoudingen van wederzijdsche trouw, welke oorspronkelijk volgens de Germaansche opvatting tusssen het volk en de Overheid be-

stonden. En in dien zin, als een recht zeer zeker, maar toch liefst en in de eerste plaats als een zedelijke verplichting, door God op de Overheid gelegd, om alles aan te wenden, dat tot voorspoed in geestelijk en stoffelijk opzicht van het volk strekken kan, heeft de Regeering het gezag bovenal in den tegenwoordigen tijd te handhaven, omdat er, op welk standpunt men ook staat, zonder orde, zonder regel, zonder wet en zonder handhaving van die wet geen menschelijke samenleving mogelijk is.

Ten opzichte van dat gezag, van die autoriteit der lagere en hoogere Overheid staan alle burgers gelijk. Dat is een winst, die wij inderdaad aan de Fransche omwenteling hebben te danken, en niemand zou daarop thans inbreuk willen maken. Dat neemt toch niet weg, dat de verklaring van de rechten van den mensch, die in politieke zin in de maatschappij zijn ingeburgerd, ten hoogste eenzijdig is. Het is niet waar, dat alle burgers gelijk zijn ten opzichte van stand, rang, kapitaal en arbeid, beroep en bedrijf. Er is een differentiatie in de maatschappij zelf, welke in weerwil van de politieke gelijkstelling ook van overheidswege moet worden erkend. Dat verschil kan op allerlei wijzen worden uitgewerkt en gedemonstreerd. Het belichaamt zich in den tegenwoordigen tijd vooral in de antithese van kapitaal en arbeid. Het is de groote en heerlijke taak van de Overheid in den tegenwoordigen tijd om niet het kapitaal te effaceeren om den arbeid te niet te doen, maar om die overeenstemming te vinden, welke tusssen beide bestaat, wanneer men in beide tot de fundamenteën van het recht terugkeert.

De groote moeilijkheid bestaat bij het vinden van die rechten van kapitaal en arbeid hierin, dat aan beide zijden een eenzijdige beweging zich voordoet, die inderdaad niet gesteund mag worden. Aan de eene zijde het kapitalisme, aan de andere zijde het socialisme. Beide staan ten nauwste met elkander in verband. Er zou geen socialisme in de 19de en 20ste eeuw zijn opgekomen, wanneer het kapitalisme niet bestond. Wanneer men die beide met elkander in verband brengt, heeft men er op te letten, dat het socialisme den strijd aanbindt niet alleen tegen het kapitalisme, maar tegen het kapitaal zelf. Nu zit de zonde, het zedelijk gebrek niet in een ding op zich zelf; niets is onrein in zich zelf. Het kan niet zitten in het eigendom, het bezit, maar in de manier, waarop het door de zondige hartstochten van den mensch wordt gebruikt. Wie heeft gelezen het werk van Werner-Sombart: Het moderne kapitalisme, of zijn korter werk: De bourgeois, heeft gezien, dat dat wel voor eenige tegenspraak vatbaar is, maar toch een waarheid aan de hand doet die niet kan worden geloochend. Hij maakt een te groote tegenstelling tusssen het moderne kapitalisme en dat van de 16de en 17de eeuw. Tusssen die beide verschijnselen bestaat zonder twiifel verband en overeenstemming. Maar er bestaat ook een merkwaardig verschil, gelijk hij te recht aantoon, nl. dat het moderne kapitalisme zich daardoor karakteriseert, dat het de persoonlijkheid, het verstand, het geweten, het hart en het gemoed van den mensch ondergeschikt maakt aan de onderneming, die van allen maatstaf is beroofd. Precies op dezelfde wijze als het moderne kapitalisme zondigt, dwaalt het socialisme. De strijd tegen het moderne kapitalisme in den boven omschreven zin is volkomen op zijn plaats, maar moet gescheiden worden van den strijd tegen het kapitaal als zodanig, want dat heeft zijn nuttige zijde in de maatschappij, dat is een waardeerbaar goed, dat niet miskend mag worden, evenmin als de arbeid aan den anderen kant. Kapitaal en arbeid kunnen elkander niet missen, moeten elkander steunen, moeten doorzocht worden tot op de fundamenteën van het recht toe, waarop beide berusten. Het is de taak van de Overheid in den tegenwoordigen tijd om dat „standrecht” te ontdekken in de maatschappij en zoo noodig te codificeeren in de wet.

Ten slotte deze opmerking: De taak, waartoe de Overheid tegenwoordig is geroepen, is m. i. de bescherming van de zedelijke machten, die werken in de maatschappij.

Daartoe reken ik in de eerste plaats de verdediging van het

2. Vaststelling van de Staatsbegroting voor het dienstjaar 1918.

(Bavinck.)

huisgezin, het fundament van onze samenleving, tegen alle aanvallen van vrije liefde, neo-malthusianisme, enz., waaraan het blootstaat. Verder meerdere waardeering van de zedelijke machten in de maatschappij, met name van de Kerk. Wanneer men, het is slechts ten deele een voorrecht, leeft in een groote stad, krijgt men een gansch anderen indruk van de beteekenis der Kerk dan op de dorpen. Prof. Kohnstamm heeft onlangs in een rede voor de Nederlandsche Christelijke Studenten-vereeniging te recht er op gewezen, dat wanneer men de Kerk wil leeren waardeeren op haar juiste waarde, men moet gaan naar de dorpen, waar zij niet verdwijnt tusschen beurs, kantoren en fabrieken, maar het middelpunt uitmaakt van het geestelijk leven van het volk. Een Regeering, die niet voor die macht haar waardeering toont — ik zeg niet, haar financieel steunt — miskent in dezen tijd haar roeping.

Een enkel woord nog over de allerbelangrijkste zaak van het onderwijs. Ik verheug mij er bijzonder in, dat dit Ministerie den moed heeft gegrepen en er in geslaagd is, de wijziging van art. 192 der Grondwet tot stand te brengen. De woorden van den heer Cremer te dezen opzichte onderschrijf ik van ganscher harte en ik hoop, dat het aan dit Kabinet of aan het volgende gegeven zal zijn, de pacificatie uit te werken in de wet op het lager onderwijs. Dat is dringend noodzakelijk wegens het niet te overschatten belang van het onderwijs voor de toekomst van ons volk.

Die reorganisatie moet omvatten het onderwijs in zijn vollen omvang, van af de bewaarscholen tot de universiteiten. Het onderwijs in alle scholen moet gaan dragen een veel meer opvoedend karakter dan tot dusver; en deze hervorming moet zoo doorwerken, dat alle deelen harmonisch in elkaar sluiten. Daartoe is van noode een ministerie van onderwijs, of althans een directeur-generaal van onderwijs, die zijn geheele persoon en zijn geheele kracht aan deze zaak wijdt. Dit is een ideaal, waarnaar wij moeten streven. Men zal mij wellicht tegenwerpen, dat het een utopie is. Misschien is dat tot op zekere hoogte waar: wanneer de pacificatie niet tot stand komt, zal van dat ideaal niet veel terecht kunnen komen. Daarom zou ik de partijen rechts en links op het hart willen binden de handen ineen te slaan om dezen zegen voor ons volk te verkrijgen. Daardoor zal dan de schoolstrijd niet verdwijnen, natuurlijk niet; geestelijke richtingen zullen blijven inwerken op de opvoeding, maar de politieke schoolstrijd verdwijnt en wij zullen krijgen een eerlijke concurrentie, welke partij en welke school het beste, degelijkste, meest opvoedende onderwijs kan geven aan de kinderen van ons volk. Dien strijd aanvaard ik van ganscher harte, want zoo verliest die strijd zijn bitter karakter. Met het oog op dien wensch naar pacificatie spijt het mij wel, dat, zooals ook de heer Colijn gisteren reeds in herinnering heeft gebracht, van verschillende partijen uitingen zijn gekomen waaruit blijkt, dat zij van pacificatie niet gediend zijn. Het zal dus nog wel veel strijd kosten om de pacificatie in de werkelijkheid tot stand te brengen.

Waar het mogelijk gebleken is tot overeenstemming te komen bij het grondwetsartikel stel ik mij voor, dat dit ook mogelijk is bij de wet op het lager onderwijs.

Wanneer wij de overtuiging hebben, dat het noodzakelijk is, geldt nog altijd het spreekwoord: waar een wil is, is een weg.

Laat mij besluiten met een historische herinnering. De toestand is inderdaad van zeer ernstigen aard, de ellende onder de lagere bevolking neemt, gelijk ook de heer Cremer opmerkte, van dag tot dag toe, maar men moet niet denken, dat dergelijke toestanden nooit hebben bestaan. In den 30-jarigen oorlog was de toestand in Duitschland nog veel erger dan thans. Het geld had bijna alle waarde verloren en daalde zelfs tot 1/10; de levensmiddelen waren schreeuwend duur en voor het volk niet te bekomen; duizenden in de steden werden van dag tot dag, gedurende maanden op staatskosten onderhouden, de schuldenlast drukte op alle Staten van Duitschland. Inderdaad hebben wij bij wijze van vergelijking nog niet zoo ernstig te klagen. Toen is in 1644 in Sachsen-Gotha en Altenburg een Vorst aan de Regeering

(Bavinck e. a.)

gekomen, Ernst de Vrome, die zijn tijd begreep en die niet alleen de Kerk hervormde, maar ook de school, en een program van onderwijs en opvoeding samenstelde, en trachtte te realiseeren, dat nog thans door deskundigen als een model van opvoeding in de 17de eeuw wordt beschouwd.

Er is met volharding en inspanning, met energie van alle partijen, onder voorgaan en naar het voorbeeld van de Regeering heel veel te doen; het is haar en onze taak, om geestelijk en zedelijk mede te arbeiden aan de wedergeboorte van ons volk.

De heer Vliegen: Mijnheer de Voorzitter! In het Voorloopig Verslag is door eenige leden geconstateerd, dat het regeeringsbeleid geen grondslag kon zijn voor den aanstaanden verkiezingsstrijd, wijl dit Ministerie buiten de partijen staat, en wijl het in elk geval heengaat.

Geen politieke partij heeft zich verantwoordelijk gesteld voor het regeeringsbeleid, en een herhaling van 1913 komt mij onmogelijk voor. Die uitingen in het Voorloopig Verslag gingen strikt genomen langs de Regeering heen. Zij waren niet tot de Regeering gericht en hielden aan haar adres geen enkel verwijt in; de poging tot beantwoording, die de Memorie van Antwoord heeft gedaan, behoeft ons dan ook niet verder bezig te houden. Ik constateer slechts, dat ten aanzien van het regeeringsbeleid, het mag al hier en daar lof hebben gevonden, er een algemeen gevoel is, en in de Volksvertegenwoordiging, en in het land, dat het liefst nu maar uit moet zijn. Dit neemt niet weg, dat wij dankbaarheid verschuldigd zijn, ook onze partij, voor de totstandkoming van de grondwetsherziening. Het algemeen kiesrecht en de onderwijs-pacificatie acht ook ik zaken, die voor ons land en ook voor de arbeidersklasse in ons land een groote winst vormt.

Het eigenaardige van het tot stand komen van de grondwetsherziening is geweest, dat het geen strijd heeft gekost; strijd is er na 1913 eigenlijk niet over gevoerd. De premier, die deze zaak tot stand gebracht heeft, is bij die werkzaamheid meer diplomaat dan strijder geweest. De kiesrechtstrijd had trouwens het punt bereikt, waarop de oplossing niet meer uitblijven kon, de eenige oplossing was het algemeen kiesrecht en de onweerstaanbare zegetocht van dit democratische beginsel is geëindigd.

De allerlaatste fase was een redevoering van den heer 't Hooft in de zitting van 29 November jl., een speech, niet gericht tegen de Regeering en eigenlijk ook niet zoo erg tegen de zaak, waarover het ging, als wel tegen den heer Bavinck, een speech, die geen broedertwist is geworden, omdat de andere broeder zijn mond heeft gehouden. De heer Bavinck heeft ook daar zooeven, zooals wel te verwachten was, den handschoen niet opgeraapt; van een twist trouwens, waarbij de eerste repliek komt na eenige maanden, is de aardigheid af.

Ook de heer Reekers heeft in de genoemde vergadering nog eenige stompe pijlen op het algemeen kiesrecht afgeschoten, waaronder zelfs de verhooging van de schadevergoeding der Tweede-Kamerleden, maar daarbij kwam ook de erkenning, die eigenlijk al het andere te niet doet, dat het algemeen kiesrecht zijn oorsprong vindt in den toestand van de maatschappij. Dat is de best denkbare rechtsgrond voor een zaak en daarmee is zij volkomen gemotiveerd. Het algemeen kiesrecht vindt zijn rechtsgrond in de opwaartsche beweging van de arbeidersklasse, die politieke medezeggenschap eischt.

De tijdelijke voorzitter van den Ministerraad heeft in dezelfde vergadering de heeren, die met bloedend hart ten slotte het algemeen kiesrecht accepteerden, getroost met de profetie, dat het nog wel eens in zijn werking een organisch kiesrecht zou kunnen produceeren. Dat kan best wezen, als men zich maar niet voorstelt, dat die groei en die verandering in de toekomst ooit zal kunnen gelijken op den een of anderen vorm van ontrechting van de arbeidersklasse. Zij heeft de politieke medezeggenschap in langen, vaak bitteren strijd veroverd; het besef van de noodzakelijkheid was diep doorgedrongen in de harten van de groote massa en men

2. Vaststelling van de Staatsbegroting voor het dienstjaar 1918.

(Vliegen.)

komt er niet meer aan, of men zal die klasse bereid vinden tot fel verweer.

Eén van de bezwaren van den vroegeren heer Bavinck tegen het algemeen kiesrecht was, dat iedereen een nummer werd. De arbeiders zullen eischen een nummer te blijven, d.w.z. iets dat medetelt.

Met voldoening huldig ik dit stuk werk van het Ministerie, waarop de kroon gezet zal kunnen worden door de totstandkoming van het vrouwenkiesrecht, dat ook niet lang meer tegen te houden zal zijn na het begin daarmede gemaakt in Engeland.

Even groote voldoening wordt door mij gesmaakt door het tot stand komen van het nieuwe art. 192, het onderwijsartikel, omdat de vraag van het openbare of bijzondere in het onderwijs, eindelijk kan worden vervangen door de vraag wat de school zal zijn. Wij hebben nu jaren en tientallen jaren gestreden over het openbaar of bijzonder onderwijs, over de beide stelsels, die tegenover elkaar stonden, maar de school is er heel dikwijls, ik zou haast zeggen gewoonlijk, bij vergeten. Ik mag er op wijzen, dat van de niet kerkelijke richtingen onze partij de eerste is geweest, die de principieele pacificatie op den voorgrond heeft gesteld in de Groninger schoolmotie.

Politiek gesproken is deze oplossing wel wat teleurstellend voor de strijdende partijen die deze antithese propageerden of bestreden, maar er toch ook van leefden. Het is eenigszins zooals met de doktoren en zieken: de dokter moet de ziekten bestrijden, maar er ook van bestaan. Zoo in de politiek ook met den schoolstrijd. Men bestreed elkaar op dit gebied, maar leefde ook van dien strijd. Daardoor is het niet te verwonderen, in sommige kringen, zoowel rechts als links, dat het voordeel van dien strijd af is. Het was zoo'n gemakkelijk wapen, die opzweeping met de schoolquaestie. En nu wil men vooral wantrouwen wekken omtrent de wederzijdsche bedoelingen. Wij hebben aan den linkerkant ik zou zeggen het vendel Otto, en van kerkelijke zijde hebben wij nog gisteren van den heer Colijn gehoord: men moet wantrouwen hebben in de pacificatie en de gevolgen er van, of er iets van te recht komt. Mijnheer de Voorzitter, wij zullen van onze zijde al ons best doen om dat wantrouwen geen post te laten vatten, omdat in de toekomst de strijd niet meer moet loopen over de kleur van het onderwijs, maar over zijn maatschappelijke waarde en kracht en voor de opvoeding van het volk in intellectueel en ander opzicht, waaraan eindelijk met krachtige hand moet worden gewerkt.

Mijnheer de Voorzitter! Overigens heeft het Ministerie, niettegenstaande de totstandkoming van de grondwetsherziening op het politieke leven in ons land verslappend gewerkt. De strijd tusschen de politieke partijen heeft soms iets tegen, wanneer hij al te bitter wordt en wanneer de wensch om iets tot stand te brengen geheel uit het oog wordt verloren en het alleen de vraag is: hoe krijg ik den ander er onder. Zonder eenigen twijfel heeft dan de politieke strijd schaduwzijden. Maar hij heeft toch altijd deze groote beteekenis, dat hij de politieke belangstelling in het volk wekt die een noodzakelijk element is voor de volksontwikkeling. Zij moet gaande worden gehouden en mag niet verslappen en zij is zonder eenigen twijfel tijdens dit Ministerie verslapt, omdat de organen voor die belangstelling, de politieke partijen, buiten de Regeering stonden en de verantwoordelijkheid voor de Regeering niet behoeften te dragen.

Dit is een verlies dat ik niet wijd aan deze Regeering, maar aan hetgeen in 1913 is gebeurd en ik wilde het als argument gebruiken om te betoogen, dat bij een eventueelen nieuwen toestand de geschiedenis van 1913 zich niet moet herhalen.

Overigens is de Regeering er niet in geslaagd het vertrouwen van de groote massa van het volk te winnen.

De levensmiddelenpolitiek, waarmede men tegenwoordig nu eenmaal opstaat en naar bed gaat, de economische organisatie van het land tijdens de oorlogscrisis, is slecht en niet gelukt. Er heerscht een anarchistische geest boven en beneden. Wanneer men hoort hoe in kapitalistische kringen, in kringen van ondernemers en boeren, alle mogelijke moeite wordt ge-

daan om de regeeringsmaatregelen te saboteeren, hoe de Regeering wordt tegengewerkt door degenen, die in de levensmiddelenpolitiek een groote rol ten goede zouden kunnen spelen, maar nu kwaad doen, omdat zij het niet willen, dan noem ik dat een anarchistische geest boven en het spreekt vanzelf, dat zulks een weerslag heeft beneden. Want men heeft in breede kringen van de arbeidersklasse niet het gevoel, dat inderdaad gebeurt wat gebeuren kan. Dat gevoel is onontbeerlijk, wanneer men van die massa offers eischt, wanneer men haar vraagt kalm te blijven, ook bij het lijden van gebrek, in het belang van het land, van het behoud van den vrede, van het algemeen. Dan moet men het gevoel kunnen hebben, dat niet meer wordt opgelegd dan noodig is. Dat gevoel ontbreekt en dat wijd ik voor een groot deel aan de Regeering.

Ik zal op de levensmiddelenpolitiek niet dieper ingaan, omdat daarover in de eerste plaats vrijwel alles aan de overzijde is gezegd en in de tweede plaats, omdat er bij het desbetreffende wetsontwerp natuurlijk gelegenheid komt, op bijzonderheden in te gaan.

Ik kom dus terug tot den politieken toestand zelf en dan is mijn conclusie daaromtrent deze, dat de politieke partijen moeten zorgen de verantwoordelijkheid van hetgeen in het land gebeurt weer op zich te nemen. In het Voorloopig Verslag wordt gezegd, dat de winners van 1913 daarover niet hebben te klagen. Van beklagen is geen sprake. Ik stem toe, dat de winners van 1913 daarover niet hebben te klagen, maar zij moeten de gevolgen duidelijk onder de oogen zien. Want in 1913 is er niet zoozeer een nieuwe meerderheid tot stand gekomen dan wel de oude, rechtsche meerderheid verbroken. Een nieuwe meerderheid was er niet, dat is het kwaad. Want daardoor kwam er geen parlementaire Regeering. De politieke partijen moeten haar taak weer vervullen anders worden ze vanzelf door andere vervangen. Het gebeurde was een gevolg van verkeerde groepeerings. De antithese heeft nu afgedaan, al poogt men ze nog te redden. Men poogt een omschrijving te geven, die nog eenige beteekenis kan hebben. In een artikel van prof. Struycken in *Vragen van onzen Tijd*, waarvan ik een uittreksel heb gevonden in de *Nieuwe Rotterdamse Courant*, wordt betoogd, waarom de rechterzijde de rechterzijde moet blijven, waarom de coalitie, de politiek, gedreven door menschen, die zeggen te groeien op denzelfden wortel des geloofs, gemotiveerd is, niettegenstaande alle fiasco in de praktische politiek. En dan komt weer het oude lijstje voor den dag: eedsplicht, huwelijks- en echtscheidingsrecht, de lijkverbranding, Zondagsrust, processieverbod. Ik wist niet eens, dat er een dergelijk verbod bestond. De burgemeester kan vergunning verleen tot het houden van een optocht, dus ook tot het houden van een processie. Ik weet dat er zoo iets bestaat als een verbod tot het houden van openbare godsdienstoefeningen op straat.

Daaraan wordt echter ook niet zoo streng de hand gehouden. Het Leger des Heils houdt te Amsterdam geregeld openbare bijeenkomsten; het zijn wel geen godsdienstoefeningen, maar het lijkt er toch verbaasd veel op. Ik duid er op, omdat het bij de tegenwoordige wetgeving mogelijk zou zijn, aan een dergelijk verbod te gemoet te komen. Maar hoofdzakelijk is, dat de drie rechtsche Ministeries, die wij tot nu toe hebben gehad en die groote meerderheden achter zich hadden, al deze zaken kalm hebben laten rusten.

Wat er moet gebeuren ten aanzien van het huwelijks- en echtscheidingsrecht, weet men niet. En wat de eedsquaestie betreft, ik herinner mij een debat in de Tweede Kamer tusschen drie domine's en den heer de Savornin Lohman, die het geheel oneens waren. Wat aangaat de lijkverbranding, er is verschil van meening of onder de tegenwoordige wetgeving lijken mogen worden verbrand. Wat heeft dat nu te maken met ons praktisch politiek leven? Wanneer het puntje bij paaltje moet komen, wanneer men moet aangeven wat zijn standpunt is in de praktische politiek, is men het niet eens. Bij sociale wetgeving, zaken waaraan houvast is, gaat men uit elkander en erkent men onmiddellijk, dat de antithese in dat opzicht niets geeft. Daarom is een partijgroepeerings zooals tot nu toe in ons land heeft bestaan, op den duur onhoud-

18de VERGADERING. — 11 APRIL 1918.

2. Vaststelling van de Staatsbegroting voor het dienstjaar 1918.

(Vliegen.)

baar. De toepassing van de democratie eischt de vorming van politieke partijen; alleen wanneer een volk geen politieke of sociale eischen heeft, kunnen deze uitblijven. Die politieke partijen moeten ook regeeringen weten te vormen. In de politieke geschiedenis wordt dikwijls gesproken van „working majority”, maar men moet ook hebben een „working gouvernement”. Daarom dienen de aanstaande verkiezingen weer een verantwoordelijke regeering te brengen, verantwoordelijk ook jegens de politieke partijen. In de Memorie van Antwoord is gezegd, dat de Regeering geen mandataris van de Kamer is, dat kan staatsrechtelijk juist zijn, maar een dergelijke onverantwoordelijkheid van het Kabinet is toch ongezond.

Extra parlementaire Ministeries, niet uit politieke partijen voortgekomen, lijden uitteraard spoedig gebrek aan homogeniteit. Het kan ook niet anders. Het zijn bijeengegaaide personen, die men haalt waar men ze kan krijgen en die in praktische zaken in voornaam opzicht van meening kunnen verschillen. De geachte Premier heeft, toen de homogeniteit in zijn eigen ministerie zoek was, uitgevonden, dat dat eigenlijk het nieuwste snufje van democratie was. Ik heb dat inderijd met eenig scepticisme gelezen. Het doet mij eenigszins denken aan iemand, die geen hoed meer had en blootshoofds ging loopen en zich toen ging suggereeren, dat dit erg gezond was en bovendien de mode. Het doet ook denken aan het Fransche spreekwoord: quand on n'a pas ce qu'on aime il faut bien aimer ce qu'on a. Ik kan er niet anders in zien dan een poging om zijn eigen aanwezigheid te motiveeren.

De heer Cort van der Linden, Minister van Binnenlandse Zaken: Vraagt U dat eens aan den heer Troelstra!

De heer Vliegen: Ik spreek hier mijn eigen meening uit en ik ben niet gewend die aan anderen te vragen.

Als extra parlementaire Ministeries mode werden zouden personen, die ministrabel zijn of zich zelf ministrabel voelen, wat niet altijd hetzelfde is, buiten de politieke partijen blijven, azende op de machteloosheid dier partijen. Zelfs zou het een winste voor zoodanigen kunnen zijn, als men bij de verkiezingen er slecht afkomt.

Een typisch voorbeeld daarvan levert bijv. de Minister van Koloniën in dit Kabinet, die bij de verkiezingen van 1913 candidaat was en zich toen stevig heeft geworpd. Ik kan daarover oordeelen, want hij was toevallig mijn tegencandidaat. Wanneer hij het ongeluk had gehad om in de Tweede Kamer te komen, dan zou hij niet hebben kunnen plaats nemen in dit extra parlementair Ministerie. Op die wijze zou men kunnen krijgen Ministeries van bij de verkiezing gevallen kandidaten, en bij het nieuwe stelsel van verkiezingen zou dit nog erger kunnen worden dan het tot nu toe is geweest. In een dergelijk Ministerie moet de homogeniteit wel zoek raken en niettegenstaande de hooge figuur van den Premier is het hem niet gelukt, in zijn eigen Kabinet de noodige eendracht te bewaren en te zorgen, dat naar een bepaald systeem werd gewerkt. Op verschillend gebied, behalve op dat der grondwetsherziening, is dan ook een zekere machteloosheid gebleken. Daaraan is het te wijten, dat niets is gedaan op het gebied van arbeidswetgeving, van arbeidersverzekering. Alleen een werkloosheidsverzekering is tot stand gekomen, zeker een goed ding, maar groote wetten zijn in de verdrukking gebleven, al is dit wat de staatspensioneerij betreft de schuld van de Eerste Kamer.

Mijn conclusie in dit opzicht is dus, dat de komende verkiezingen zullen moeten worden gevoerd in het besef, dat wie wint de verantwoordelijkheid moet aanvaarden, hetzij alleen, hetzij met anderen te zamen.

Dit brengt mij tot de quæstie van partijgroepering en samenwerking eventueel van verschillende partijen. Ik wordt daartoe genoopt door de redevoering, die de heer de Vos van Steenwijk gisteren heeft gehouden en waarmede hij de linkerzijde heeft trachten bang te maken voor samenwerking met de socialisten. Nu geloof ik niet, dat de verkiezingen een zoodanige constellatie zullen brengen dat de S. D. A. P. zal worden geroepen tot mederegeeren. Ik zie niet

goed met wie dat mogelijk zou zijn, maar ik geloof niet dat wij samen een meerderheid zullen uitmaken. De vrij-liberalen bestrijden juist speciaal onze partij en trachten naar boven te komen door ons er onder te werken, wat wel niet gelukken zal. Echter is er wel wat te winnen, zooals de geest in ons land op het oogenblik is, door op ons conto te schrijven de levensmiddelenpolitiek der Regeering en het Posthumisme tot socialisme te verklaren. Al wat gebeurt is socialisme, men spreekt dan van staatsocialisme, dat is alles totaal verkeerd, stemt dus niet op hen die voor socialisme zijn, maar op ons, wij zullen daartegen ingaan! Er zullen misschien onder de middenstof zijn, die de vrij-liberalen gaan versterken, er zijn van den rechterkant reeds lonkjes geworpen, ik stel mij dus eerder voor een conservatieve coalitie tusschen rechts en de vrij-liberalen dan de mogelijkheid van een democratische coalitie, zolang de democraten van rechts zich in de rechterzijde als gevangenen opsluiten, zoodat zij niets hebben te zeggen en hun vleugels niet kunnen uitslaan.

De samenwerking van alle ernstige democratische partijen zou inderdaad een ministerievorming kunnen brengen, die in democratische richting zou kunnen werken en waaraan ook sociaal-democraten zouden kunnen deelnemen. Over den strijd tegen het socialisme, zooals die tot nu toe door de heeren wordt gevoerd door het zedelijke op het eerste en het stoffelijke als niets beteekenend op het vierde of vijfde plan te plaatsen, moet ik nog een en ander zeggen.

De heer Bavinck heeft een aanhaling gedaan uit de redevoering van den heer Treub, en nu ben ik het niet heel dikwijls met den heer Treub eens, vooral in den laatsten tijd niet, maar dit zou ik nog wel voor mijn rekening willen nemen.

Wat wilt gij toch met uw zedelijke verheffing, als gij eerst de menschen niet uit de stoffelijke ellende haalt? Wat wilt gij tegen menschen, die voortdurend worstelen met den honger, die in krotten leven, die het onderwijs op zeer jeugdigen leeftijd hebben moeten vaarwel zeggen, en altijd tobben om het dagelijksch brood, praten over zedelijke verheffing!

Daarvan komt immers niets terecht! Men moet beginnen met te werken aan de stoffelijke verbetering, omdat die, misschien niet het voornaamste, dan toch het eerste is, daaraan moet eerst zijn voldaan wil de mensch leven kunnen, en daarom heb ik altijd het gevoel gehad, bij het strijden voor de stoffelijke verbetering, dat wij aan de zedelijke verheffing meer bijbrachten dan degenen, die altijd spreken over die zedelijke verheffing en de stoffelijke verbetering verwaarlozen.

Die vergrooting van stoffelijke welvaart is zonder twijfel door de arbeidersklasse zelf uitgewerkt, en ik zou willen vragen, of de zedelijke verheffing, die de arbeidersklasse van thans vertoont tegenover die van 30, 40 jaar geleden, niet te danken is juist aan dien strijd voor stoffelijke welvaart en de resultaten, die daarin zijn bereikt. Het Nederlandsche proletariaat, dat 40 jaar geleden absoluut verdierlijkt was, wiens grootste ideaal was de kroeg, is zonder eenigen twijfel ook in zedelijk opzicht enorm vooruitgegaan.

Wanneer men spreekt over de zedelijke verheffing en die stelt tegenover de stoffelijke verheffing dan zeg ik: gij zijt op den verkeerden weg, gij meent niet wat gij zegt, of gij hebt op de maatschappelijke verhoudingen niet den minsten kijk. Men kan over zedelijke verheffing eerst dan spreken, als eerst de grondslagen worden gelegd voor stoffelijke welvaart. Dit meende ik aan het adres van den heer de Vos van Steenwijk en anderen te moeten zeggen.

Er wordt nu gepoogd op te zweepen tegen het socialisme met behulp van de slechte resultaten van de levensmiddelenvoorziening, en dat is in sommige kringen wel eenigszins gelukt.

In het Voorloopig Verslag wordt gezegd dat een goede regeling van de levensmiddelenvoorziening lijdt onder misplaatste vrees voor socialisme, en dat heeft den heer de Vos van Steenwijk aanleiding gegeven een enkel woord te zeggen. Inderdaad, Mijnheer de Voorzitter, bestaat er op het oogen-

2. Vaststelling van de Staatsbe grooting voor het dienstjaar 1918.

(Vliegen.)

blik in het land een groote vrees dat de levensmiddelenvoorziening, dat de regelingen daarbij getroffen, zouden blijven voortduren. Dat noemt men staats-socialisme. Men huivert van verschillende kanten het een of het ander te doen, omdat men er socialisme in ziet. Dat heeft men willen constateeren met de woorden in het Voorloopig Verslag. Het anti-socialisme dat in groote kringen van de bezittende klasse, van de ondernemers in ons land, bestaat, wekt op tot tegenwerking van verschillende dingen, die eigenlijk noodzakelijk zijn, wil men tot een goede regeling komen.

Om nu echter te zeggen: het staats-socialisme van den heer Posthuma is socialisme, — dat lijkt nergens naar. Een eerste eisch van een goede toepassing van socialisme zal wel zijn dat die geschiedt door socialisten en dat zij begint met de productie. Deze is tot nu toe volkomen in den steek gelaten door deze Regeering; men heeft de kapitalistische anarchie op dit gebied laten heerschen, de productie is individueel gebleven als te voren.

In het Voorloopig Verslag komt een echt ouderwetsche preek voor tegen het socialisme, zooals de heeren zich dat voorstellen. Men spreekt van opruien, en dat men aan Rusland kan zien wat er van terecht komt. Mijnheer der Voorzitter! Ik zeg er niet veel van, maar ik dacht dat in Rusland het czarisme ook eenige schuld had aan den toestand, die ontstaan is. Iedereen weet dat een dergelijk volk, eenmaal de ketenen afwerpende, niet in den tijd van veertien dagen of een jaar zelfs zijn evenwicht hervonden heeft. En een revolutie als deze, in oorlogstijd, is geheel iets anders dan wat men er zich van had voorgesteld. Ik acht het niet noodig hierop verder in te gaan, ik wil er slechts op wijzen dat de heeren hier verkeerde voorbeelden hebben aangehaald.

Niettegenstaande alles wat de heeren tegen het socialisme wenschen aan te voeren, zou ik hun den raad willen geven zich niet voor te stellen dat zij het weg krijgen. Het zal groeien, de maatschappij zal eenmaal de economische vormen hebben te vinden, die gehoorzamen aan de wenschen en eischen van de steeds sterker wordende arbeidersklasse. De socialistische beweging is ontstaan uit de positie, waaronder de arbeiders onder het kapitalistische stelsel leefden. Dat heeft de heer Bavinck zeer juist opgemerkt. Die toestanden waren schrikbarend. Ik behoef voor ons land maar te herinneren aan de enquête van 1887, wij behoeven maar te denken aan de toestanden, die 25 à 30 jaren geleden nog bestonden, hoe toen de arbeiders in onze nijverheid en overal in het land leefden, welke arbeidsdagen men maakte. Men denke aan de politieke onmondigheid der arbeiders, en hoe zij economisch slaven waren, moreel verschoppelingen en verdierlijkt. Nu is het onze eer en glorie, die ons niet ontnomen kan worden, dat wij dat veranderd hebben, dat wij die machtelooszen, die hopelooszen uit hun hopeloosheid hebben gehaald en tot een macht gevormd. Of die macht elken dag het juiste woord spreekt, of die wel eens een misgreep doet, beteekent niets, toch is zij een macht tot heil van de menschheid, dat zal ten slotte niemand van de heeren ernstig kunnen ontkennen. Daarom is die arbeidersbeweging er, en zij zal blijven groeien en sterker worden. De maatschappij zal zich hebben te vervormen, zoodat zij aan de behoefte van die klasse gehoorzaamt.

Daarom moet men een tijd van groote hervormingen te gemoet gaan. Er moet op het gebied van arbeidswetgeving en arbeidersverzekering veel gebeuren en vooral ook op onderwijsgebied. Want wanneer men grieven heeft tegen de arbeidersklasse, dat zij zich niet precies uitdrukt in de goede vormen die de heeren zouden wenschen, begin dan ook met een ondergrond te leggen, laat het kind niet op te jeugdigen leeftijd van de school wegnemen, geef een grondslag voor ontwikkeling en beschaving. De economische kracht van ons volk heeft bovendien zeer zeker een groote en belangrijke verbetering van het onderwijs noodig.

Op het oogenblik is de toestand zoo geworden: politiek tellen wij nu mee, hebben wij een stem gekregen, maar economisch is de arbeider nog altijd een knecht, een volkomen ondergeschikte. Denkt men dat dit voortduren kan, dat op den duur de politieke heer de economische knecht kan zijn? Daar

(Vliegen e. a.)

vloekt iets in die tegenstelling en daarom zal de politieke macht die nu verkregen is ongetwijfeld en onverbiddeijk gebruikt worden om ook de economische knechtschap te breken. Dit zal leiden tot socialisme; men kan daartegen strijden en anathema's slingeren, ten slotte zal men voor de opstuwende kracht van de arbeidersklasse moeten wijken, zooals de duisternis voor de zon van elken morgen.

Tegenover dit groote gebeuren doet het verbazend klein, als men in een staatstuk als het Voorloopig Verslag van de Eerste Kamer op de Staatsbegroting als grief leest, dat er een roode wimpel heeft gewaaid aan de vlag te Zaandam op den dag der afkondiging van de grondwetsherziening. In het Voorloopig Verslag heeft mij dat nog niet zoo erg verbaasd, maar veel meer heeft mij verbaasd het antwoord dat de Regeering daarover in de Memorie van Antwoord geeft. Dat zij dergelijke prullaria van opmerkingen zoo ernstig kan nemen, verwondert mij. Men vindt daarin, dat de burgemeester dit besluit niet had moeten uitvoeren, als komende in aanmerking om geschorst of vernietigd te worden, omdat het in strijd zou zijn met de wet of met het algemeen belang. Welk algemeen belang kan er bij geschaad zijn dat in een stad, waar de meerderheid van den raad socialistisch is, een socialistisch teeken de vlag versiert? Willen de heeren dat niet, laat men dan een wet maken, er worden zooveel wetten gemaakt. Maar het is nergens verboden. Ik herinner mij uit mijn jeugd, dat ik in de streek vanwaar ik afkomstig ben talrijke malen de nationale vlag versierd heb gezien met den pauselijken wimpel. Ik heb mij daar nooit aan geërgerd, ook niet, toen ik in dien pauselijken wimpel geen teeken zag waarin ik mij kon verheugen. Een beetje vrijheid mag toch in een land wel bestaan. Ik geloof dat een politieke partij als de onze, waar zij de meerderheid heeft, toch het recht moet hebben op een dergelijke bescheiden manier te getuigen van haar beginselen. Het eigenaardige is, dat men alleen heeft gezien den rooden wimpel en niet de nationale vlag. In plaats van zich te verheugen over het gebruiken van die nationale vlag, door socialisten, gaat men mopperen over den rooden wimpel. Ik herhaal, dat het niet in strijd is met eenig wetsvoorschrift en ook niet met het algemeen belang. Ik zou de Regeering willen vragen, in het vervolg dergelijke zaken niet met zoo'n geweldige gewichtigdoenerij te behandelen.

De Voorzitter: Indien de geachte afgevaardigde nog langen tijd noodig heeft, zou ik hem in overweging willen geven, zijn rede na de pauze voort te zetten.

De heer Vliegen: Gaarne, Mijnheer de Voorzitter!

De vergadering wordt voor een half uur geschorst en daarna hervat.

De heer Vliegen zet zijn rede voort en zegt: In vervolg op hetgeen ik zooeven zeide zou ik thans een enkel woord willen spreken over hetgeen in de stukken voorkomt over de straatbetoogingen. Zijne Excellentie de Minister van Binnenlandsche Zaken heeft mij, toen ik sprak over den rooden wimpel in Zaandam, gezegd, dat dit bij hoofdstuk V thuis behoorde, maar het is hier behandeld, zoodat het hier wel degelijk kan worden besproken.

Door de Regeering is in § 8 een eigenaardige toon aangeslagen over de straatbetoogingen, waar de houding van den burgemeester van Amsterdam ten opzichte van de onlangs gehouden straatbetooging is afgekeurd. Ik wil daartegen met klem van redenen opkomen. De burgemeester van Amsterdam heeft een zware taak; het is niet gemakkelijk, in een tijd als deze een stad als Amsterdam te besturen. De Regeering zou zich daarom wel eerst eens moeten bedenken, voordat zij de houding van dien burgemeester direct of indirect afkeurde, zonder hem eerst in de gelegenheid te hebben gesteld zijn houding met den Minister te bespreken. Er bestaat in Amsterdam een sterke drang om zich te uiten op een wettige manier, door een straatbetooging te houden, om te laten bemerken, hoe in de groote, breede massa van de

2. Vaststelling van de Staatsbegroting voor het dienstjaar 1918.

(Vliegen.)

arbeidersklasse, die niet meedoet aan dagelijksche relletjes en niet ongeorganiseerd en zonder verlof te hebben bekomen, straatbetogingen wenscht te houden, dezelfde geest van groote ontevredenheid heerscht als bij de anderen het geval is. Ik heb behoord tot degenen, die er bij den burgemeester van Amsterdam krachtig op hebben aangedrongen, die straatbetoging toe te staan. De krachtige organisaties, die deze straatbetoging op touw zetten en die gewend zijn, in eigen huis orde te houden en voldoende gezag hebben om te kunnen waarborgen, dat hetgeen zij doen verloopt zooals zij willen, konden instaan voor het rustige verloop van die straatbetoging. Daarom zou het van den burgemeester onverantwoordelijk zijn geweest, indien hij die geweigerd had. Een gelegenheid tot uiting is op een dergelijk oogenblik van groote beteekenis.

Er wordt gesproken van pogingen tot intimidatie. Wanneer men in elke uiting, die buiten het Parlement gebeurt, een poging tot intimidatie ziet, dan staat de Regeering toch niet in een juiste verhouding tot alle groepen der bevolking. Een Regeering moet de verschillende verschijnselen waarnemen en nagaan wat voor haar daaruit valt te leeren. De enorme deelname aan die betoging (30 à 40 000 mensen) moet de Regeering toch wel iets zeggen!

Wanneer de burgemeester deze straatbetoging niet had toegestaan, zou deze uiting niet op die wijze hebben kunnen plaats vinden, wat een verlies ware geweest, en de mensen die zich wilden uiten hadden zich wellicht op andere wijze geuit. Ik kan niet anders dan hieruit lezen afkeuring van de houding van den burgemeester van Amsterdam en ik hoop, dat de Minister bij zijn antwoord dit nog zal kunnen goedmaken. Te meer moet ik dat aannemen omdat in het Voorloopig Verslag de burgemeesters van Rotterdam en den Haag in de hoogte gestoken worden tegenover den burgemeester van Amsterdam, waarbij de Memorie van Antwoord zich blijkbaar aansluit. Ik blijf van meening, dat de burgemeester van Amsterdam verstandig heeft gehandeld en de uitkomst heeft bewezen, dat hij zich niet heeft bedrogen in het vertrouwen, dat hij in die organisaties heeft gesteld. Alleen is het jammer, dat daarna op zoo brute wijze maatregelen van de Regeering gekomen zijn, die de levensmiddelenvoorziening nog schaarscher maken, wat den indruk geeft, zooals in arbeiderskringen wel wordt gemompeld, dat de vermindering van het broodrantsoen een antwoord is van de Regeering op dergelijke uitingen. In elk geval is het niet het juiste oogenblik, om dergelijke uitingen te onderdrukken op de wijze als in het Voorloopig Verslag wordt gewenscht. Dat zou zeer gevaarlijk zijn, en geen goed bestuursbeleid, zeker niet in Amsterdam.

Mijnheer de Voorzitter! Onder de uitingen van betrekkelijk kleine anti-socialistische politiek moet ik tot mijn spijt ook rangschikken de uitingen van den heer de Vos van Steenwijk gisteren over het republikeinsche karakter van het socialisme in het algemeen en vooral dan van onze partij. Hij tartte ons om eerlijk voor den dag te komen en te zeggen, of wij republikeinsch zijn, ja of neen. Hij haalde daarbij het program van de S. D. P. aan — de S. D. P. is nog niet gewend aan de eer van in deze Kamer aangehaald te worden — en daarna zegt hij: gij zijt toch eigenlijk met die S. D. P. één pot nat, ik vertaal nu eenigszins, en gij moet nu eens eerlijk zeggen, hoe gij staat tegenover ons Koningshuis. Mijnheer de Voorzitter! Er zijn partijen in ons land, die van huis uit republikeinsch zijn, bijv. de partijen die uit het Calvinisme zijn voortgekomen, de anti-revolutionnaire partij en ook..... Men zegt hier: dat staat niet in ons Program. Inderdaad, dergelijke dingen zetten de anti-revolutionnaires niet in hun program, maar als ik mij niet zeer vergis was Calvinij toch een republikein. Ik heb hier voor mij van den heer de Wilde, De Anti-revolutionnaire Partij en haar Program van Beginselen. Daarin lees ik op bladz. 135:

„Calvinij heeft toch blijkens zijn Institutie de voorkeur gegeven aan de republiek, „wijl, om der zonde wille, in veler handen het gezag veiliger is te achten dan in die van enkele personen”.

en op bladz. 136 lees ik:

„Het koningschap kan goed, maar ook een republiek kan gewenscht zijn. Onder beide regeeringsvormen kan God tot zijn eere komen en daartegenover, onder beide regeeringsvormen kunnen ook de ordinantiën des Heeren op zij geschoven worden”.

Deze woordvoerder van de antirevolutionnaire partij zegt dus m. a. w.: het kan vriezen en het kan dooien, het kan onder bijzondere omstandigheden allebei goed zijn.

Een bijzonder warme voorliefde voor het koningschap spreekt toch eigenlijk ook daaruit niet. Ik geloof, dat in den tijd toen dit boek geschreven werd, deze partij een republiek onder presidentschap van dr. Kuyper nog niet zoo kwaad zoude hebben gevonden.

Ik herinner nog aan meer dingen uit de geschiedenis van het Calvinisme, dus ook van de antirevolutionnaire partij: Cromwell b.v. was ook min of meer republikein, en een bijzonder zachtzinnige behandeling van het koningschap is van hem ook niet uitgegaan, en wanneer ik zie wat onze Calvinistische voorvaders hebben gewrocht, dan blijkt, dat zij geen koningschappen hebben gesticht maar wel republieken, in Amerika en Zuid-Afrika b.v., zoodat op het gebied van monarchie en republiek een coalitie tusschen de antirevolutionnaires en ons principieel niet al te veel bedenking behoeft te ondervinden. Men kan van mij de verklaring krijgen, dat wij van huis uit republikein zijn, en ik voor mij geef aan een republikeinschen regeeringsvorm de voorkeur.

Nu maken wij in ons land daarvan geen bijzonder werk, omdat het practisch voor ons land geen beteekenis heeft. Het eenige, wat in ons koningschap nog hindert, is de erfelijkheid; het is een zonderlinge gedachte, dat een kind kan geboren worden, dat onverschillig welke eigenschappen het heeft en later hebben zal, aan de spits der Regeering zal komen te staan. Dat is iets, wat ieder verstandig mensch een beetje raar moet vinden. Hoofdzaak is echter, dat de wil des volks tot zijn recht komt door de staatsinstellingen.

In plaats nu dat de heeren, die zoo ontzaglijk warm voelen voor het huis van Oranje en den monarchalen regeeringsvorm, zich verheugen, dat er geen partij is van eenige beteekenis, die propaganda maakt tegen het koningschap in ons land, tarten en tergen zij ons om die propaganda te beginnen, in de hoop, er verkiezingssucces uit te slaan. Dat kan ik geen groote en nobele politiek vinden.

Wij achten voor ons land de zaak practisch van weinig beteekenis, en leggen ons bij den bestaanden toestand neer, erkennende, dat die in de historie van ons land een zekeren grond vindt.

De verklaring, waaraan de heer de Vos van Steenwijk zoo'n behoefte had, heeft hij dus hiermede van mij gehad; ik hoop, dat hij er zijn voordeel mee kan doen; wij vreezen die voordeelen niet al te zeer, want ons volk denkt op dit gebied erg nuchter.

Ik kom thans tot het punt van de financiën. Ik zal daarvan niet veel zeggen, waar in de Memorie van Antwoord op blz. 9 gezegd wordt, dat de behandeling van het wetsontwerp 245 de gelegenheid zal bieden, dieper op den financieelen toestand in te gaan en op het vraagstuk van de heffing-in-eens.

In het algemeen schijnt de financieele toestand van ons land mij niet zóó donker toe, wel meen ik, dat de groote oorlogsschuld niet zoo gemakkelijk te delgen zal zijn. Wij hebben echter nog altijd bronnen in ons land, die nog niet zijn aangeboord, en die zonder eenigen twijfel wat op kunnen leveren. Ik ben het eens met den Minister van Financiën wanneer hij zegt, dat de belastingen nog moeten worden verhoogd, ook in de toekomst.

Ik geloof, dat dit noodzakelijk zal zijn. Vooral, wanneer men niet door heffing-in-eens de oorlogsschuld wil afllossen, zullen wij nog jaren en jaren lang met een nasleep van de oorlogsschuld zitten. De vraag zal zich voordoen — en zij zal misschien nog met den opvolger van dezen Minister te behandelen zijn — wat economisch het beste zal wezen: in eens met kapitaalvermindering de oorlogsschuld afdoen, en dan, wel is waar armer, maar vrijer voor de toekomst te staan en

2. Vaststelling van de Staatsbegroting voor het dienstjaar 1918.

(Vliegen.)

door te kunnen werken aan het economisch herstel, dan wel: voortsukkelende met een blok aan het been en eerst na een lange reeks van jaren de gevolgen van den oorlog te boven zijn.

Van overgroot praktische beteekenis is deze vraag ook weer niet, omdat de Verdedigingsbelastingen, zooals wij die nu hebben en vooral zooals zij worden zullen, wanneer de uitbreiding er aan gegeven wordt, die de Minister wil en vooral wanneer het amendement-Marchant in de Tweede Kamer wordt aangenomen, heffingen zijn, die zeer veel gelijken op heffingen in eens; al duren zij iets langer, in economische gevolgen zal het verschil niet enorm groot zijn.

Een enkel woord over de urgente quaestie van de gemeentefinanciën. Het is waar dat op de agenda der Tweede Kamer het ontwerp is gebracht tot het heffen van opcenten voor de gemeenten van de dividend- en tantiëmebelasting, iets wat mij zeer verheugt en waarnaar de gemeenten zitten te snakken als de burgers van ons land naar een grootere portie brood. De gemeenten, die een flink potje hadden gemaakt, zooals bv. Amsterdam met de reserve der bedrijven, zijn nu aan hun laatsten cent. De Minister heeft een wetsontwerp ingediend om 10 miljoen uit de oorlogswinstbelasting te verdeelen onder de gemeenten en ik zou deze gelegenheid willen te baat nemen om hem te vragen of dat, althans om te beginnen, niet het dubbele bedrag kan worden. Wanneer ik den staat zie, dien de Minister heeft gegeven in antwoord op de vraag van mijn partijgenoot van den Tempel, over de opbrengst van de oorlogswinstbelasting, blijkt dat ruim 254 miljoen in kohier was gebracht op 1 Februari, terwijl er nog tal van plaatsen zijn, waar de zaak nog in gang is. Ook wordt er nog altijd, hoewel minder, oorlogswinst gemaakt. De gemeenten hebben aan die 10 miljoen niet voldoende. Vooral niet de groote gemeenten als Amsterdam en Rotterdam, die zich zelf hebben geholpen — althans wat Amsterdam betreft — zooveel het eenigszins kon. Amsterdam heeft vele miljoenen uit de bedrijfsreserve geput, een bewijs van vroegere voorzichtige financieele politiek. Maar deze gemeenten zijn nu *au bout de leur latin* en moeten geholpen worden.

Nu zou ik den Minister willen vragen van het bedrag van 10 miljoen minstens 20 miljoen te maken. Amsterdam krijgt nu f 3 800 000, doch f 2 000 000 daarvan waren reeds toegezegd door Minister van Gijn en zijn op de begroting van 1917 gebracht en reeds door Gedeputeerde Staten goedgekeurd, als inkomsten daarop, zoodat voor 1919 slechts f 1 800 000 overblijven, terwijl het tekort misschien zal bedragen 12 à 14 miljoen.

Wanneer men de enorme uitgaven ziet waarvoor de gemeenten staan — in het laatste kwartaal van 1917 bedroegen voor de gemeente Amsterdam de uitgaven voor de distributie alleen f 733 000, d.i. 3 miljoen per jaar — bemerkt men wel, dat het onmogelijk is de gemeentefinanciën ook maar eenigermate in evenwicht te houden. De winsten uit de bedrijven zijn weg. Het is onmogelijk den gasprijs nog hooger op te drijven en wij hebben ook bijv. de electriciteits- en tramtarieven bijzonder verhoogd. De winsten die vóór den oorlog uit de bedrijven te halen waren en die principieel eigenlijk veel te hoog waren, kunnen wij niet meer behalen en de inkomstenbelasting kan ook onmogelijk het tekort aanvullen. Laat men daarom van de 42 miljoen, die toch eigenlijk in die 254 miljoen voor de gemeenten zitten, want hun was 1/6 der opbrengst toegezegd, laat men daarvan althans de helft terstond verdeelen onder de gemeenten die het nodig hebben.

Mijnheer de Voorzitter, de gemeenten zijn zeer in een keurslijf gewrongen wat de belastingheffing betreft. Zou het nu niet mogelijk zijn, dat door een noodwet het belastinggebied der gemeenten werd verruimd? Een behandeling van het omvangrijke wetsontwerp dat er ligt zal in dezen tijd, bij de naderende verkiezingen, niet meer mogelijk zijn, maar sommige bronnen konden toch dunkt mij voor de gemeenten worden geopend en wanneer die regeling een tijdelijk karakter kreeg, bijv. voor den duur van den oorlog, zou dit dunkt mij niet op groote bezwaren behoeven te stuiten.

Ik zal het wat de financiën betreft hierbij laten, mij reserverende om bij de behandeling van het ontwerp n°. 245 nader er op in te gaan.

Thans nog een enkel woord over de buitenlandsche politiek van de Regeering, vooral wat haar terugslag op het binnenland betreft. De manifestatie tegen de inbeslagname van onze schepen is indrukwekkend geweest, ook in deze Kamer. Er heerschte een zekere stemming, die ook door mijn partijgenoot van Kol wel op de juiste manier tot uitdrukking is gebracht. Maar er ontbrak toch iets aan. De Nederlandsche leeuw heeft gebruld, ik zou willen zeggen: goed gebruld, leeuw. Maar nu de rest. Zooals het nu loopt met het halen van graan uit Amerika, is de zaak niet in orde. Wanneer de Amerikaansche Regeering zegt: stuur je schepen en je kunt graan krijgen, dan is de winst geheel aan onzen kant als wij dat doen, tenzij men tot de Amerikaansche Regeering zegt: ge beliegt en bedriegt ons, wij vrouwen u niet. Maar wat heeft men te reclameeren, als de Amerikaansche Regeering dan zegt: nu krijgt ge geen graan meer? Ik zou willen waarschuwen tegen een politiek die veel op grootdoenerij lijkt. Wij hebben dat graan noodig. Het is geen Amerikaansch belang, dat dit graan gehaald wordt, het is uitsluitend een Nederlandsch belang. Die inbeslagname van schepen, die een daad is geweest die op juiste wijze door mijn partijgenoot van Kol is gequalificeerd, waarbij ik mij aansluit, niettegenstaande mijn sympathieën in den strijd, die gaande is, bekend zijn, moet niet leiden tot een nog grooter kwaad, het kwaad n.l., dat ons land zoodanig voedselgebrek leidt, dat het niet te houden is. Daarom moeten wij eerder op het standpunt staan van te zeggen: laten wij ten minste probeeren zooveel mogelijk graan hier te krijgen, want de leeuw moet niet alleen brullen, maar ook eten.

Nu nog een anderen kant. Er is hier te lande met de inbeslagname van die schepen, welke bijna even erg is als het in den grond boren van onze graanschepen door de Deutsche duikboten, een drukke propaganda gemaakt door al wat pro-Duitsch is. Ons volk is niet pro-Duitsch: wanneer men het Nederlandsche volk vraagt aan welke zijde het wenscht, dat de overwinning komt, dan zou het antwoord zeker niet ten gunste van Duitschland uitvallen. Tegen die propaganda zou ik ernstig willen waarschuwen. Het vorige jaar heb ik zelf in Zwitserland kunnen constateeren, hoe daar een diepe verdeeldheid bestaat tusschen het pro-Fransche en het pro-Duitsche deel van het Zwitsersche volk en ik vrees, dat diezelfde verdeeldheid ook hier zal ontstaan, wanneer door de pro-Duitschers een dergelijke propaganda met die daar der geassocieerde Regeeringen wordt gemaakt. Want toen onze graanschepen eenigen tijd geleden door de Deutsche duikboten in den grond werden geboord, heeft men dat hier heel kalm, veel te kalm, opgenomen en is er in deze Kamer geen redevoering gehoord, zooals de heer Cremer er thans een gehouden heeft. Dat lijkt mij niet in orde, noch uit een neutraal oogpunt, noch tegenover de gevoelens van de massa van het Nederlandsche volk.

Wij moeten ons zelf blijven naar beide kanten. Vandaar dat ik mij kon vereenigen met het protest tegen de inbeslagname der Nederlandsche schepen, maar er zijn in het Nederlandsche volk ook velen die zeggen: beter, dat de schepen in Amerika liggen dan in Swinemünde, want nu worden ze in elk geval gebruikt in een strijd voor een betere zaak.

Mijnheer de Voorzitter! Ik kom thans tot het slot. Niettegenstaande deze Regeering op het punt staat door een andere vervangen te worden, heeft zij nog gewichtig werk te doen, vooral op dit oogenblik. Of wij al of niet hongersnood zullen krijgen hangt voor een deel af van hetgeen nu nog gebeurt vooral op het gebied der productie. Ik sluit mij aan bij degenen, die daarop den nadruk hebben gelegd. Het onmogelijke zou ik haast zeggen moet geschieden om de productie op te voeren. Daar heeft men bij voorbeeld het vraagstuk van de bereiding van stikstof uit de lucht.

Wanneer men verneemt, dat van Regeeringswege een com-

18de VERGADERING. — 11 APRIL 1918.

2. Vaststelling van de Staatsbegroting voor het dienstjaar 1918.

(Vliegen e. a.)

missie wordt benoemd, dan brengt dat het volk in een vervelende stemming. Men krijgt dan niet het gevoel, dat er menschen zitten die aanpakken, dat alles wordt gedaan wat mogelijk is om de productie te vermeerderen. Wanneer men, onverschillig waar, ziet dat gronden niet op de meest economische manier worden gebruikt, dat men te veel overlaat aan het z.g. vrije bedrijf, dat niet in de eerste plaats rekening houdt met den nood van het eigen land, maar eerst vraagt naar de financiële uitkomsten, dan gevoelt men de noodzakelijkheid van een systeem. Bovendien economisch is het misschien niet, maar psychologisch wel van beteekenis, dat alles gelijkmatig wordt verdeeld. Iemand, die voedselgebrek heeft en in eigen huis nood en ellende lijdt, wordt in een gevaarlijke stemming gebracht, wanneer hij in de straten de winkels ziet volgepropt met levensmiddelen, die alleen voor groote beurzen bereikbaar zijn. Laat men van dergelijke luxe-artikelen volksvoeding maken, al krijgt ieder dan ook maar een klein beetje en al wordt de volksvoeding er niet zoo enorm door gebaat.

Wij moeten allen met elkander den nood der tijden dragen. Dat besef heeft echter niet de groote massa, wanneer de andere groepen niet genoeg solidariteitsgevoel hebben om afstand te doen van de luxe die zij zich nog altijd kunnen permitteeren. Daarom is het eenige goede economische systeem, dat enerzijds de productie zoo hoog mogelijk wordt opgevoerd, en anderszijds alles ten bate van het geheele volk komt. Tijdens een paar reizen in Duitschland is het mij opgevallen, dat de winkels er absoluut leeg waren. In Keulen zag ik een „grosses Delikatessengeschäft" met vijf breede uitstalramen, waar in den hoek van een der ramen een glas met mosselen en een oud blikje sardines lagen. Men zeide mij toen: Dat wil niet veel zeggen; men doet dat moedwillig, omdat men beseft dat, wanneer in dergelijke winkels te veel delicatessen worden uitgesteld, die niet voor de groote massa bereikbaar zijn, zulks ongetwijfeld slechten invloed zou hebben op de stemming. Ik wil nu niet die artikelen verbergen; mijn conclusie is, dat niet aan luxe moet worden gedaan, ook niet door een deel der bevolking, maar dat alles beschikbaar moet komen voor de volksvoeding. In economisch opzicht kan het misschien een groote schade beteekenen, bijv. door werkloosheid, maar wanneer juist is hetgeen ik heb gehoord, dat het meel dat door de banketbakkers wordt gebruikt zou beteekenen drie dagen meer brood in de maand, dan zou dat willen zeggen, dat iedere broodkaart anderhalve dag korter kon duren, dus gauw 12 dagen in plaats van veertien dagen. Ik zou gaarne weten of dit juist is. Desnoods moet dan gezorgd worden voor de werkloozen, die er zullen komen, maar de financiën moeten op het tweede plan, de volksvoeding op het eerste plan.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zou ten slotte een beroep willen doen op de Regeering, om zoodanige politiek te voeren, dat in de breede kringen van de bevolking deze stemming heerscht: wij zijn door den oorlog in een ellendigen toestand gekomen, maar wij dragen dien toestand allen te zamen. Ik weet wel, dat zooals de heer Cremer en de heer Bavinck ook gezegd hebben, dit slechts een tijdelijke toestand kan zijn, dat op den duur de practische tegenstellingen van het maatschappelijke leven toch weer naar den voorgrond willen dringen, maar nu ons volk de schaar van de beide oorlogvoerende partijen om zich heen voelt dichtknijpen, nu is het de plicht van de Regeering, niet alleen te letten op de belangen van één klasse, niet alleen op de belangen van hen die verdienen moeten, maar op de belangen van de groote massa van het volk, dat leven moet en voor wie het leven thans zoo bitter moeilijk is. Ik hoop, dat hetgeen ik in het midden heb gebracht er iets toe zal bijdragen, dat in regeeringskringen de noodzakelijkheid van ernstige stappen zal worden gevoeld.

De heer Bergsma: Mijnheer de Voorzitter! Ik stel er prijs op, over een paar punten ook mijn meening te zeggen. In de eerste plaats over de uitvoering van het nieuwe onderwijsartikel. Ik acht het gewenscht, dat verschillende

(Bergsma.)

leden daarover hun oordeel kenbaar maken en dan wensch ik als mijn meening uit te spreken, dat niet alleen een volmaakt eerlijke, maar ook een ruim en breed opgevatte uitvoering noodig is. In de eerste plaats, en dat ware mij op zich zelf reeds voldoende, omdat de goede trouw dat eischt, in de tweede plaats, omdat recht moet worden gedaan, en in de derde plaats omdat alleen daardoor — te dezen opzichte sluit ik mij geheel aan bij hetgeen de geachte afgevaardigde de heer Vliegen heeft gezegd — goed onderwijs kan worden verschaft aan het geheele volk, in al zijn schakeeringen, een volksbelang zeer zeker van de allereerste orde.

Bij de algemeene beschouwingen is ook ter sprake gekomen de Ouderdomswet, die nu al sinds jaren het voorwerp is van een kaatspartij tusschen links en rechts. Ik voel mij te weinig partijman om met lust en ijver aan die kaatspartij mede te doen en juist daarom misschien gevoel ik te meer, meer dan anderen, dat hier gekaatst wordt met de belangen van de arme oude stumperds, en heusch niet met hun belangen alleen. Ieder jaar weer zijn er honderden oudjes, die snakken naar die luttele uitkeering, die hunkeren naar die paar guldens, die hun wat ruimte van bestaan, wat vrijheid van beweging zouden geven, en die hun een met meer liefde gegeven plaats aan den haard hunner kinderen zouden waarborgen.

Helaas, al hunkerende achterhaalt hen de dood. Wat zouden die paar guldens een vrede brengen in heel wat huisgezinnen, waar de oude vader of moeder nu geheel tot last is, waar vooral het niet eigen kind, de schoonzoon of -dochter het grimmig aanziet, dat het oudje het soms karige voedsel van de kinderen vermindert. Welk een bron van twist tusschen vader en moeder, tusschen ouders en kinderen zou opdrogen, indien de oude vader of moeder iets kon inbrengen in het huishouden, een kostgeld kon geven, hoe klein dan ook. Ik wil de schuld aan niemand geven, ik wil slechts vaststellen, dat er door gemis van overeenstemming enorm veel leed geleden wordt. Ik zeg dit alleen met de bedoeling, dat van weerszijden zal worden getracht aan dien toestand een einde te maken en te zoeken naar wat in deze vereenigen kan.

Hetgeen in de stukken voorkomt over straatbetoogingen geeft mij aanleiding tot eenige opmerkingen. Wat de Regeering hieromtrent in haar Memorie van Antwoord zegt kan ik bijna geheel onderschrijven.

Ik acht het echter onjuist, dat in in staat van beleg verkeerende gebieden de beslissing over de vraag of een optocht al dan niet zal worden gehouden, aan de beslissing van den burgemeester onttrokken wordt. Een optocht kan zijn en is meestal een wettige betooging, waarin bepaalde wenschen onder de oogen van autoriteiten en medeburgers worden gebracht. Nu acht ik het ontactisch, de beoordeeling, of een optocht dat karakter heeft, te onttrekken aan de plaatselijke autoriteit, die dat toch het best kan beoordeelen. Nu weet ik wel, dat de wet op den staat van oorlog en van beleg daartoe leidt, maar noodzaak voor de toepassing bestaat niet.

In verband hiermede nog een andere opmerking.

In de Memorie van Antwoord wordt gezegd, dat geen Regeering, die dien naam waardig is, zich laat leiden door intimidatie of opruiing; voorts zegt de Regeering, nadat zij de opmerking heeft gemaakt, dat handhaving der publieke orde is opgedragen aan den burgemeester, dat de Regeering niet zou aarzelen met alle middelen, waarover zij beschikt, het verzet te breken. Kan de Regeering voldoende krachten ter beschikking van de burgemeesters stellen en zijn in dit opzicht voldoende voorzorgsmaatregelen genomen? Voorzorgsmaatregelen om het verzet te kunnen breken, maar ook om te waken tegen buitenlandsche invloeden, en na te speuren, of en zoo ja welk verband er bestaat tusschen oproerige bewegingen en de gele pers of geheime agenten? Het is indedaad merkwaardig, dat in de anarchistische pers nu en dan dezelfde denkbeelden in bijna dezelfde bewoordingen gevonden worden, die men vindt in bepaalde buitenlandsche bladen. Wij weten het nu hoe een zekere pers de ideeën van het Amerikaansche volk te onzen opzichte heeft vergiftigd. Wij zien ook de Fransche pers zich een onware voorstelling van zaken vormen tegenover ons land. Gebleken is ook wel, dat

2. Vaststelling van de Staatsbegroting voor het dienstjaar 1918.

(Bergsma.)

bij onze oostelijke bureu de pers een zekere taak vervult in vreemde landen. Andere landen, dat is zonneklaar gebleken, worden van weerskanten bewerkt. Is er eenige reden, wil ik vragen, om aan te nemen, dat in ons land geen duistere krachten werken en houdt men dat voldoende in het oog? Ik stel deze vraag, maar verlang er geen antwoord op.

Voorts wijs ik op de noodzakelijkheid de politie degelijk uit te rusten en haar sterkte op te voeren, zij het door tijdelijk personeel. Bij de geringe hoeveelheden levensbehoeften, die er zijn te distribueeren, dient ernstig gewaakt te worden, dat de distributie blijft in handen van de bevoegde macht. Distributie door benden op straat is wel de meest onbillijke, de meest willekeurige, de meest veroordeelenswaardige, die denkbaar is. Daarbij bestaat de eene arme den anderen.

In verband hiermede wil ik nog een enkel woord spreken over de quaestie door den heer Vliegen zooeven ter sprake gebracht, nl. die van de optochten. Er is in ons land daarover een verdeeldheid, die zich openbaart in het partij kiezen eenzijdig voor de mening door den burgemeester van Amsterdam gehuldigd, anderzijds voor die van de burgemeesters o. a. van Rotterdam en 's Gravenhage. Ik stel er prijs op hier mede te deelen, dat ik mij ten deze geheel schaar aan de zijde van den burgemeester van Amsterdam. De betoogingen, die in een optocht gelegen zijn, hebben eenigermate hetzelfde karakter als bij ons gelegen is in de vrijheid van drukpers, en ik zou het in hooge mate betreuren, wanneer de opinie meer en meer ging post vatten, dat men de uiting van hetgeen er in het volk omgaat, zou moeten weren van de openbare straat. Ik geloof dat men daarmede zou begaan een zeer groote tactische fout, omdat men daarmede sluit een van de veiligheidskleppen, die noodzakelijk zijn om uiting te geven aan hetgeen woelt en bruischt. Al was het alleen, opdat de autoriteiten zullen kunnen gevoelen en zien wat in het volk omgaat, is het goed in het algemeen een verbod tot het houden van betoogingen op straat niet te doen uitgaan.

Ik acht het bovendien in het belang van de handhaving van het gezag, dat een dergelijk verbod niet uitgaat. Het is van oneindig veel belang, dat met toestemming van en na overleg met de burgerlijke autoriteit de betooging op straat gehouden wordt en dat zij niet, terwijl zij verboden wordt, toch gehouden wordt in een anderen vorm en dan juist aanneemt een verkeerd, revolutionnair karakter, dat overigens aan de betooging geheel vreemd was gebleven. Ik heb indertijd als toeschouwer bijgewoond de betooging op den zoogenaamden rooden Dinsdag, de laatste of voorlaatste die hier is gehouden. Het houden van een optocht was verboden, maar men heeft gezien, dat urenlang langs den Vijverberg groepen trokken onder aanvoering van leden van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, dat zich nu deze dan die groep vormde, dat voortdurend de bevolking en de politie in beweging was, dat er clandestien redevoeringen werden gehouden en dat door dien ongeorganiseerden optocht nog veel beter het doel werd bereikt dat men zich van den georganiseerden stoet had voorgesteld.

Ik heb ook in andere gemeenten dergelijke uitingen als deskundig toeschouwer van buiten kunnen bijwonen en steeds den indruk gekregen, dat het oneindig de voorkeur verdient in wettige banen de betooging te leiden, die anders toch gehouden wordt, maar dan uit den band springt.

Thans nog iets over de crisismaatregelen. Ik zing niet mee in het koor van hen die alles slecht en verkeerd vinden en ben allerminst van plan om te doen wat sommige gemeentebestuurders gedaan hebben, die zelf hun aardappelenvoorraad hebben laten verrotten en toen een keel hebben opgezet tegen de Regeering, in plaats van in een hoekje te kruipen en zich stil te houden. Dat aardappelen bederven kunnen, ieder die van hulpmiddelen afhankelijk is, weet dat dit hem overkomen kan. Maar hetzelfde bedenke men ook bij zijn critiek op de Regeering.

Mijnheer de Voorzitter! Ik betreur ten eerste, dat de productie niet met meer kracht door de Regeering is bevorderd, dat niet alle gemeentebesturen zijn gedwongen commissiën

(Bergsma e. a.)

in het leven te roepen om de voedselverbouwing te bevorderen en te leiden, maar ik geef dadelijk toe, dat een of althans twee jaar geleden de publieke opinie er niet rijp voor was. Het publiek eischt van een Minister een juiste blik in een onbekende toekomst, maar het houdt zelf alleen rekening met het bekende heden.

In dit verband treft mij zeer de mededeeling in de Memorie van Antwoord betreffende het advies van de geraadpleegde gemeentebesturen over de vleeschvoorziening.

Het is nu echter tijd voor krachtige maatregelen. Ik geloof dat nu ieder begrijpt, dat een krachtig ingrijpen onafwijzbare plicht is.

Krachtige bevordering van het zoo ruim mogelijk verstrekken van levensbehoeften, ook van kleding, is noodig. Uitbreiding van de rantsoenering en pootige maatregelen tegen prijsopdriving en achterhouden van levensmiddelen zijn m. i. plicht. Urgent is ook de bevordering van de voedselproductie. Ik weet wel, dat het vraagstuk op verre na niet zoo eenvoudig is als de groote menigte zich voorstelt, maar toch is met dwingend optreden tegen de super-egoïstische eigenaren en met hulp van de gemeentebesturen nog veel te bereiken. Vooral geve men den producent persoonlijk belang bij hetgeen hij produceert, door hem het recht te geven op een gedeelte van zijn oogst. Wanneer hij maar een zeker percentage voorgoed het zijne mag noemen, komt er een veel grootere ambitie om tot die productie krachtig mede te werken. Dat geldt niet alleen voor particulieren maar ook voor gemeentebesturen.

In de vergadering, welke onlangs gehouden is onder praesidium van den burgemeester van Rotterdam, is verklaard, dat er gemeentebesturen zijn, die niet aan de productie hebben willen medewerken, omdat hetgeen zij produceerden hun werd afgenomen. Ik acht dat standpunt onjuist, maar het is menschenlijk begrijpelijk. Wanneer alle gemeentebesturen medehelpten zou natuurlijk de productie vergroot zijn en zou iedere gemeente op zich zelf daarvan geprofiteerd hebben. Maar men is zoo benauwd, dat men iets aan een ander moet afstaan, dat men weigert mede te werken. Daartegen heb ik zelf jarenlang te strijden gehad, maar wat in enkele gemeenten overwonnen kan worden, is in andere niet te overwinnen. Wanneer in dit opzicht een andere politiek gevolgd werd, zou dat de productie ten goede komen.

Laat voorts ieder, die reden meent te hebben om te mopperen, daarmede wachten tot hij zelf de handen uit de mouw heeft gestoken. Wie getoond heeft zelf iets tot stand te kunnen brengen heeft eerst goed recht van spreken. Niet kankeren, maar medewerken, dat zij de leuze en de hooger geplaatste geve in deze een goed voorbeeld.

Thans nog een enkel woord over het processieverbod. Dat verbod bestaat inderdaad door de interpretatie, die gegeven is aan art. 170 van de Grondwet, tweede lid, waar staat:

„Onder dezelfde bepaling blijft de openbare godsdienst oefening buiten de gebouwen en besloten plaatsen geoorloofd, waar zij thans naar de wetten en reglementen is toegelaten.”

Ik stel er prijs op te verklaren, dat ik deze interpretatie betreur en ik acht het ook in deze quaestie een eisch van recht, dat aan onze R.-K. medeburgers volledige vrijheid wordt gegeven. De tijden zijn voorbij, dat een processie op straat tot godsdienst onlusten aanleiding kon geven en voor zoover het verbod daarin zijn oorsprong vindt heeft het zijn reden van bestaan verloren, en behoort aan de R.-K. niet langer onthouden te blijven wat feitelijk aan ieder heilsoldaat is toegekend. Van deze mening meende ik even blijk te moeten geven.

De Voorzitter: Het woord is thans aan den heer van Kol; ik zou echter in het algemeen op korthed willen aandringen, daar het wenschelijk is, heden de algemeene beschouwingen over de Staatsbegroting te beëindigen.

De heer van Kol: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal slechts een kort oogenblik de aandacht van de Kamer vragen voor

2. Vaststelling van de Staatsbegroting voor het dienstjaar 1918.

(van Kol.)

een tweetal punten, waarmee ik reeds jarenlang rondloop en waaromtrent ik gaarne voor het scheiden van de markt eenig resultaat zou bereiken. Zij betreffen het vragenrecht en het staatsmonopolie.

Wat het vragenrecht betreft, ik heb er in 1905 krachtig toe medegewerkt, om art. 95 van het Reglement van Orde van de Tweede Kamer te doen wijzigen in dien zin, dat het vragenrecht werd ingevoerd, zooals men dat reeds lang in Engeland kende. Het nut er van wordt thans zóó algemeen erkend, dat men zich op het oogenblik niet meer kan voorstellen, hoe men zonder het vragenrecht zijn plicht behoorlijk zou kunnen vervullen. In de Eerste Kamer is het vragenrecht nog meer noodig dan ginds, omdat wij zelden vergaderen. Talrijke malen hoort men in onderlinge gesprekken, dat men zoo gaarne inlichtingen zou ontvangen over een volksbelang, en dan moet men soms maandenlang wachten op de begroting of met een handigheidje bij een of ander wetsontwerp een dergelijke vraag trachten binnen te smokkelen. Met een dergelijke wijze van handelen gaat veel tijd verloren. Interpellaties worden hier zelden gehouden. Ik ben de Regeering dan ook dankbaar, dat zij op bladz. 14 van de Memorie van Antwoord verklaart „niet het minste bezwaar te hebben” tegen het vragenrecht van de Eerste Kamer.

Mijnheer de Voorzitter! Meerdere leden hebben mij gevraagd een initiatief-voorstel daartoe in te dienen. Ik wil daaraan gaarne gehoor geven en zal binnenkort een initiatief-voorstel tot wijziging van het Reglement van Orde indienen; en durf dan wel rekenen op de medewerking van de verschillende partijen in deze Kamer.

Mijnheer de Voorzitter! Wat de Staatsmonopolies betreft, is er herhaaldelijk in deze Kamer aandrang uitgeoefend niet om kleur te bekennen, maar wel om een behoorlijke studie van de zaak te maken, ten einde het pro en contra te vernemen. Een dergelijke vraag werd ook in het Voorloopig Verslag aan de Regeering gedaan, en de Minister van Financiën antwoordt op bladz. 13, dat hij de bij een vorige gelegenheid kenbaar gemaakte zienswijze blijft toegedaan.

Ondanks de verdiensten van dezen Minister en zijn groote talenten, is het een karaktertrek van hem, dat hij vaak hardnekkig blijft volharden bij een eenmaal door hem aanvaarde zienswijze. Was het echter een zoo onbillijke wensch, die door deze Kamer vrijwel eenparig onder 's Ministers ambtsvoorganger werd geuit, dat men eindelijk in staat zou worden gesteld het voor en tegen afdoende te kunnen beoordeelen? Zoowel voor- als tegenstanders hadden zich aangesloten bij dien wensch, ten einde omtrent de talrijke vraagstukken een oordeel te kunnen vestigen. Op dezelfde bladzijde der Memorie van Antwoord staat, dat de Minister nu en dan zal beslissen, welke speciale monopolies zullen worden onderzocht, en dat daarvoor dan een bijzondere commissie zal worden benoemd. De Minister heeft het dus in de hand, welke van de talrijke monopolies in studie zullen worden genomen. De Minister heeft op die wijze reeds één keuze gedaan. Ofschoon hardnekkig tegenstander van staatsmonopolies, heeft hij eenige maanden geleden zelf een eersten stap gedaan door het assuantiemonopolie.

Hij heeft daarvoor een commissie benoemd en, voor zoover wij daarover kunnen oordeelen — enkele stukken hebben ter griffie gelegen — is hij met deze keuze niet gelukkig geweest. Mijn aandacht zou wel in de laatste plaats gevallen zijn op het verzekeringsbedrijf, dat diep ingrijpt in een wijdivertakte particuliere industrie, waarmee groote kapitalen gemeoid zijn en waarvan het uiterst twijfelachtig is of het rendabel zal wezen. Grieven tegen de bestaande verzekeringsmaatschappijen werden, althans in Nederland, niet vernomen. Den 23 April 1917 is de commissie geïnstalleerd, wij zijn nu bijna een jaar verder en wellicht zal het rapport der commissie geenszins gunstig luiden. En zal zulk wetsontwerp wel ooit in het Staatsblad komen? Alsdan zal de Minister, weer in den blinde tastende, een ander monopolie in studie geven. Zijn keuze is daarbij enorm groot.

In *De Groene Amsterdammer* van 6 April jl. worden genoemd als mogelijk voor Nederland monopolies voor luci-

(van Kol e. a.)

fers, speelkaarten, zout, suiker, tabak en alcohol. De Duitse Regeering heeft een groote reeks van monopolies in studie genomen, bier-, koffie-, thee-, cacao-, scheepvaart-, vleesch- en slachtmonopolies. De keuze is dus moeilijk. Wij moeten verder niet alleen weten, welke monopolies de meest wenschelijke zijn, maar ook, welk deel van de bedrijven men wil monopoliseeren, welke organisatie en welke prijstactiek men zal volgen, of het al of niet dreigt te worden een vermomde accijns. Naar al die dingen zou dus de Minister een ernstig onderzoek moeten doen instellen door bevoegde krachten, en dan tijdig.

Ik heb reeds vroeger voorspeld, dat op den duur geen enkele Minister van Financiën er aan zal kunnen ontkomen, bij de zware lasten die op ons drukken, te trachten door middel van monopolies nieuwe inkomsten voor de schatkist te krijgen. Tijdig dient daarom het uitgebreide terrein te worden verkend. Daarom was de vraag in het Voorloopig Verslag niet gericht tot den Minister van Financiën, maar tot de geheele Regeering. Er zijn immers meerdere bedrijven en monopolies die niet liggen op het terrein van dat Departement, bijv. staatsapotheken, elektrische beweegkracht, industriele bedrijven, staatsboschbeheer, scheepvaart, enz.

Mijnheer de Voorzitter! Het is niet het groote succes, dat de heer Kappelijne van de Copello gisteren met zijn motie bereikt heeft, dat mij tot een dergelijken stap doet besluiten. Toen de geachte afgevaardigde zijn rede gisteren begon, had ik reeds een motie naast mij liggen. Dit is werkelijk niet een overijde stap. Elf jaar lang heb ik op zulk onbevooroordeeld onderzoek aangedrongen. Elf jaar lang heb ik geduld geoefend. Elf jaar lang hebben de omstandigheden mij min of meer in het gelijk gesteld, elf jaar lang heb ik gewacht op de vervulling van de belofte van den Minister van Financiën de Meester, dien ik bij een vorige gelegenheid heb aangehaald.

Ik geloof dus, dat de tijd gekomen is, om, indien het antwoord van de Regeering niet bevredigend mocht luiden, door een motie een stemming van deze Kamer uit te lokken.

De heer Polak: Mijnheer de Voorzitter! Nevens hetgeen door mijn vriend Vliegen is betoogd heb ik een enkel woord te zeggen over enkele punten van eenige beteekenis, die in dit debat naar boven zijn gekomen.

In de eerste plaats over hetgeen gezegd is omtrent de voorziening in de noden van hulpbehoevende ouden van dagen, een aangelegenheid, die gisteren door onzen geachten medeafgevaardigde den heer Colijn behandeld werd en waarover ook een andere geachte medeafgevaardigde, de heer Bergsma, zooveen sprak, waarbij deze de hoop uitte, dat men een middel zou vinden om op dit punt, dat zoo dringend afdoening vereischt — wat ik volkomen met hem eens ben — tot overeenstemming en tot een oplossing te geraken. Maar met dergelijke wenschen, hoe goed ook gemeend, wordt geen practische oplossing verkregen.

De strijd loopt over de vraag, of het pensioen premievrij zal zijn, of dat het den vorm zal dragen van een verzekering, waarvoor door de betrokkenen premie zal moeten worden betaald.

Nu hebben wij gisteren van den heer Colijn de lichtelijk verrassende mededeeling gehoord, dat hij niet is tegen een premievrij pensioen, mits dat pensioen niet wordt betaald uit de staatskas. Toen wij dat hoorden, zal vermoedelijk menig medeafgevaardigde met mij gedacht hebben: hoe zal het dan gaan? De heer Colijn, alsof hij dat giste, gaf daarop onmiddellijk antwoord en zeide: dat kan op de wijze, waarop de Ongovallenwet werkt; daar wordt ook geen premie door den verzekerde betaald. Natuurlijk, daar wordt de premie betaald door den werkgever, en indien de verzekering alleen betrof loonarbeiders in zuiveren vorm, zou voor dat standpunt iets te zeggen zijn — hoewel ik het niet zou deelen —, want het zou practisch onuitvoerbaar wezen.

Er zijn echter zeer veel hulpbehoevende ouden, die niet gedurende hun gansche leven loonarbeider waren, die misschien zelfs nooit loonarbeid in strikten zin hebben verricht, en die toch op hun ouden dag hulpbehoevend zijn.

Er zijn talloze kleine neringdoenden, venters, menschen,

2. Vaststelling van de Staatsbegroting voor het dienstjaar 1918.

(Polak.)

die onder alle mogelijke omstandigheden een z.g. zelfstandig, maar uiterst kommervol bestaan leiden, dikwijls even kommervol, zoo niet erger dan dat van de arbeiders, en die op hun ouden dag ten minste evenveel behoefte hebben aan steun als de eigenlijke loonarbeiders.

Wie zou voor hen de premie moeten betalen? Een werkgever hebben zij niet gehad. Zij zelf? De Amsterdamsche sinaasappelventer, die blij is als hij 20 stuivers op een dag verdient? De arme huisnaaister? De marskramer? Neen, die premie kan slechts betaald worden uit de staatskas, wil men in den nood van dergelijke mensen, als zij oud geworden zijn, voorzien.

In hetgeen de heer Colijn heeft gezegd, zie ik dan ook geen oplossing van het vraagstuk. Ik zie die alleen wanneer de heer Colijn, namens de hem politiek gelijkgezinden sprekende, nog een stapje verder gaat en zegt: ik heb geen bezwaar tegen premievrij pensioen, en het kan mij niet schelen wie de premie betalen zal.

Een andere aangelegenheid van min of meer theoretischen aard, maar die, eenmaal hier ter sprake gebracht, door mij niet onweersproken mag worden gelaten, is aangeroerd in een uitspraak van den heer Bavinck in zijn als altijd wel-sprekend en belangwekkend betoog van hedenmorgen. De heer Bavinck kenschetste het socialisme en liet zich in welwillenden zin uit over dat socialisme in zijn strijd tegen het kapitalisme. Maar overigens, zeide de heer Bavinck, er tegenover te staan, waar het gold den strijd van het socialisme tegen het kapitaal. Dit is een onderscheiding, die ik niet kan aanvaarden, omdat zij niet bestaat. Het socialisme strijdt tegen het kapitaal, omdat dit laatste eenvoudig waanzin zou zijn. Kapitaal is al datgene wat de menschheid behoeft om het leven in stand te houden en te veraangename. Daartoe behoren dus de bodem, de mijnen, de fabrieken, gereedschappen, werktuigen, spoorwegen en kanalen, schepen, vervoermiddelen, en ook, maar in zeer geringe mate, het geld. In abstract-theoretischen zin is geld niets anders dan een norm van prijswaarde, een middel ter vergemakkelijking van den warenruil en ter verevening van overschotten. Zouden wij het kapitaal willen vernietigen? Onder welk productiestelsel de menschen ook mogen bestaan, zij zullen altijd moeten leven en deze dingen daartoe noodig hebben. Vernietiging van kapitaal zou beteekenen dat wij de aarde onvruchtbaar zouden willen maken, de mijnen onder water zetten, de spoorwegen vernielen, de schepen laten zinken, de fabrieken in de lucht laten vliegen.

Neen, wij voeren strijd tegen het kapitalisme, waarmee de heer Bavinck tot mijn genoegen instemming heeft betuigd; wij voeren strijd, ten einde een samenleving te krijgen, waarin het kapitaal op andere wijze zal worden besteed dan thans, waarin het kapitaal zal worden aangewend niet ten dienste van een betrekkelijk kleine groep van burgers van den Staat, maar om te voorzien op de volledigste wijze in de behoeften van alle menschen gelijkelijk.

En indien de heer Bavinck dat aanvaardt en mijn these in onze literatuur en gedragingen te dien opzichte wil verifiëren, en hem dan niet meer de strijd tegen het kapitaal, maar alleen de hem sympathieke strijd tegen het kapitalisme is overgebleven, misschien zien wij dan nog de tijd komen, dat de heer Bavinck een waardevol lid wordt van de fractie in ons Parlement, waartoe ik behoort.

Er is in dit debat ook het een en ander gezegd ten opzichte van de voorziening in den voedselnood. Het ligt niet in mijn bedoeling daarover opnieuw uit te weiden, na wat daarover in de pers en in vergaderingen en aan de overzijde van het Binnenhof is te berde gebracht en eerstraags weer gezegd zal worden. Maar ik zou tot den Minister van Landbouw toch een enkel woord willen spreken, dat, naar ik geloof, niet ongesproken mag blijven.

Dat woord is eensdeels een verwijt, anderdeels een vraag. Het verwijt is dit. In het groote levensmiddelen-debat van enkele weken geleden in de Tweede Kamer, werd door den Minister o.a. gezegd, dat de broodvoorziening verzekerd was tot 1 Juli, blijkens de bij hem ingekomen berichten zelfs

(Polak e. a.)

hoogstwaarschijnlijk tot 1 Augustus; een mededeeling, die bij het vele teleurstellende dat genoemd debat heeft opgeleverd, geruststellend heeft gewerkt en een gunstige uitwerking heeft gehad.

Maar nauwelijks waren die woorden uit 's Ministers mond weggestorven, of daar kwam het bericht, dat het broodrantsoen zou worden gebracht van 250 op 200 gram per dag. Ik zal niet beoordeelen, of het niet anders mogelijk ware geweest. Ik neem for the sake of argument aan, dat het inderdaad niet anders kon. Maar de Minister had dit moeten zeggen, toen hij in het Parlement verklaarde, dat de broodvoorziening tot genoemd tijdstip verzekerd was. Want ieder vatte die mededeeling aldus op, dat de voorziening met 250 gram per dag verzekerd was. Wat zou het anders beteekend hebben?

Als het rantsoen was gesteld op 50 gram per dag, had de Minister kunnen verklaren, dat de broodvoorziening verzekerd was voor een jaar! Men moet met dergelijke dingen, in de omstandigheden waaronder wij leven, bij de uiterst geprikkelde stemming der bevolking, niets doen waardoor het volk zou gaan gelooven aan misleiding, iets wat ik ganschelijk niet van den Minister onderstel, maar wat zeer vele menschen er gemakkelijk uit zouden kunnen afleiden. De Minister had behooren te zeggen, hoe de zaak precies stond; hij heeft nu maar de helft gezegd en dit had niet mogen gebeuren.

En nu de vraag. De nood dreigt een zoodanigen omvang te krijgen, dat ik mij gerechtigd gevoel een vraag te stellen, die ik onder andere omstandigheden wellicht niet zou hebben gesteld.

Er wordt beweerd — en die bewering zal ongetwijfeld voor het grootste deel wel waarheid bevatten — dat, met het oog op oorlogs-gebeurtenissen, de stelling Amsterdam is voorzien van een zeer ruime voedselreserve. Een maatregel, waartegen op zichzelf niemand bezwaar kan hebben. Nu zou ik willen vragen: waar de voedselnood zoo hoog gestegen is, waar wij zelfs volgens de mededeelingen van den Minister met een rantsoen van 200 gram per dag den volgenden eigen oogst niet kunnen halen, en waar, voor zoover wij thans weten, de Regeering niet bereid is schepen naar Amerika te sturen, om graan te halen, zou het daar niet doenlijk zijn, dat van de reserve-voorraden in de stelling-Amsterdam zoo veel voor algemeen gebruik beschikbaar worde gesteld, dat het althans mogelijk zal zijn den volgenden eigen oogst te halen? Halen wij dien — en die volgende oogst kan weer voor enkele maanden van voedsel voorzien, dan behoort het niet tot de onmogelijkheden, dat, gezien den stand der krijgsbedrijven op het oogenblik, wij wellicht aan den vooravond zullen staan van een anderen toestand, die ons een blijmoediger horizon oplevert dan thans het geval is. Ik meen in elk geval, dat het moet worden geprobeerd, en indien andere belangen daardoor niet worden geschaad, stel ik de Regeering dus deze vraag; is een oplossing in dezen zin, hoe gebrekkelijk zij ook moge zijn, onder de gegeven omstandigheden, mogelijk? Zoo ja, dan is zij m. i. ongetwijfeld ook wenschelijk.

De heer Cort van der Linden, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! Het is een voordeel van een extra-parlementair Kabinet, dat de verkiezingen buiten een zoodanig Ministerie omgaan. Het extra-parlementair Kabinet staat volkomen zelfstandig tegenover de uitspraak van de stemmen. Aan den anderen kant is het een nadeel voor een extra-parlementair Kabinet, dat het geen meerderheid achter zich heeft, dat er als het ware geen koren bestaan, om de verdiensten van het Kabinet te zingen, en dat er ook geen groep is, die zich geroepen acht, om het Kabinet te verdedigen en voor fouten te bewaren. Daarom strekt het mij des te meer tot voldoening, dat ten opzichte van het huidige Kabinet van verschillende zijden welwillende woorden van waardeering zijn gesproken. Zelfs de heer Vliegen, die het als een feit heeft voorgesteld, dat dit Kabinet weg moet, heeft niettemin woorden van waardeering kunnen vinden. Door verschillende sprekers is gevraagd welke Regee-

18de VERGADERING. — 11 APRIL 1918.

2. Vaststelling van de Staatsbegroting voor het dienstjaar 1918.

(Minister Cort van der Linden.)

ring na de verkiezingen zal optreden. Zal het zijn een nationaal, een extra-parlementair of een zuiver parlementair Kabinet? De Regeering is niet in staat om daarover iets met zekerheid of waarschijnlijkheid te zeggen, zij kan er zelfs geen oordeel over uitspreken. Wel staat dit vast, dat na de verkiezingen een politieke periode is afgesloten, en tevens, dat de omstandigheden, die aanleiding hebben gegeven tot het optreden van dit Kabinet, zijn voorbijgegaan. Daaruit vloeit vanzelf voort, dat na de verkiezingen H. M. de Koningin opnieuw zal hebben te overwegen, aan wie zij de regeeringstaak zal hebben toe te vertrouwen. En dit zal naar regelmatige constitutioneele beginselen moeten zijn in overeenstemming met de uitspraak van de stembus. Zal dan na de verkiezingen een nieuw parlementair Kabinet mogelijk zijn? Ik zou het voor de kracht van de Regeering en ook voor die van het Parlement zeer gewenscht achten. Er is echter reeds thans bij de politieke partijen zelf een mate van onzekerheid, die een gunstige prognose niet toelaat. Men kan zich een parlementair Kabinet denken gegrond op een parlementaire meerderheid eensgezind ten aanzien van groote beginselen, ten aanzien van een algemeene levensbeschouwing, zooals de heer de Vos van Steenwijk heeft geschetst, een eenheid, die hij bij de rechtsche partijen aanwezig acht. Wanneer die eenheid, ook in politieke zin, bij de rechterzijde bestaat, dan is het een eisch van constitutioneele practijk en zin, dat zij dan ook na de verkiezingen, mocht zij in de meerderheid zijn, de verantwoordelijkheid van de Regeering op zich neemt. Dan geloof ik niet dat men mag medegaan met hetgeen de heer Colijn heeft gezegd: Wij staan nu los van elkander en wij zullen na de verkiezingen zien hoe het loopt. Bestaat de eenheid in politieke zin, die de heer de Vos van Steenwijk heeft geponeerd, dan moet daarvan reeds blijken vóór de verkiezingen, opdat de kiezers weten dat, wanneer de uitspraak van de stembus is ten gunste van de rechtsche partijen, zij ook voor de Regeering aansprakelijk zullen zijn. Maar wanneer dat niet geschiedt, wanneer deze eenheid ontbreekt in politieke zin, of wanneer men zich onttrekt aan de verantwoordelijkheid die uit het parlementaire stelsel voortvloeit, dan is het vormen van een parlementair Kabinet ook niet meer mogelijk, dan blijft alleen mogelijk een gemengd Kabinet op een beperkt program.

De geachte afgevaardigde, de heer Vliegen, heeft uitdrukkelijk gezegd: dat moet veranderen; wat in 1913 geschied is, mag zich niet herhalen. Maar, heeft die geachte afgevaardigde iets aangegeven, waaruit blijken zou, dat een zuiver parlementair Kabinet mogelijk zou zijn? Hij heeft zich daarvan wel onthouden! Maar, hij is verder gegaan. Op een interruptie die ik mij veroorloofde, zeide die geachte afgevaardigde: ik vraag aan niemand, wat ik zeggen moet, ik spreek alleen voor mij zelf. Maar zijn meening over een homogeen Kabinet is lijnrecht in strijd met de meening van den heer Troelstra omtrent een homogeen Kabinet. In deze belangrijke quaestie is dus zelfs in de sociaal-democratische fractie geen homogeniteit. Maar de heer Vliegen heeft bovendien gezegd: ik acht het uitgesloten, dat wij na de verkiezingen zullen kunnen samenwerken met andere fracties van de linkerzijde of van de rechterzijde. De geachte afgevaardigde zal toch niet meenen, dat zijn fractie alleen in de meerderheid zal komen? Maar, wanneer dat niet het geval is, waar ziet die geachte afgevaardigde dan de mogelijkheid van een homogeen parlementair Kabinet en een gemeenschappelijk program? Ik herhaal dus, Mijnheer de Voorzitter, ik meen dat de prognose voor een zuiver parlementair Kabinet, hoe gewenscht dit ook moge zijn in theorie, in practijk hoogst ongunstig moet luiden. Maar ik ga daarop thans niet verder in, want het ligt niet op mijn weg, de houding van de politieke partijen te beoordeelen.

Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde, de heer Colijn, heeft eenige opmerkingen gemaakt, die naar zijn meening met de crisis niet, of althans niet bovenmatig in verband staan. Ik weet niet wat die geachte afgevaardigde verstaat onder bovenmatig, maar dat de aangelegenheden die

hij ter sprake bracht, in nauw verband staan met den crisistoestand, meen ik te kunnen aantoonen.

De eerste grief, die de geachte afgevaardigde had tegen het beleid van het Kabinet was, dat het Kabinet beperkt had de zaken, die tot een crisis zouden moeten leiden bij verschil van opvatting met de Staten-Generaal. De geachte afgevaardigde meende, dat alleen bij conflict over één vraagstuk, de neutraliteitspolitiek, het Kabinet zou aftreden of een ontbinding van de Staten-Generaal provoceren.

Deze voorstelling van zaken is niet juist.

Ik heb een onderscheid gemaakt tusschen het politiek program der Regeering en het crisistoestand, m. a. w. tusschen de taak, die de Regeering vrijwillig heeft aanvaard, en de taak, die haar onvrijwillig door den ingetreden oorlogstoestand is opgelegd.

Ten aanzien van het politiek program is mij door de rechterzijde toegeroepen: gij gaat voort met de verwezenlijking van uw politiek program, in het bijzonder met het aan de orde stellen van de grondwetsherziening, welnu, wij zullen daarover moeten stemmen onder dwang, want wij willen dit Kabinet wegens het groote voordeel der continuïteit in het buitenlandsch beleid handhaven. Ik heb toen geantwoord: ik neem dezen dwang van u weg, ik laat u volkomen vrij, gij kunt in volle vrijheid over het politiek program stemmen, ik zal daarin geen aanleiding vinden, heen te gaan.

Het is nooit mijn bedoeling geweest, dat deze Regeering alles zou aanvaarden wat door een van de beide takken der Staten-Generaal van haar zou worden geëischt. Ik heb bij meer dan een gelegenheid de Kabinetsquaestie gesteld, en verklaarde dat het Kabinet zijn taak zou neerleggen, wanneer verschil bleek met de Staten-Generaal. Ik heb dat niet alleen gedaan bij het voorbeeld, dat door den geachten afgevaardigde is aangehaald, maar ook o. a. bij de quaestie van het zenden van een missie bij den Paus, en bij andere gelegenheden.

Ik heb steeds op den voorgrond gesteld, dat de Regeering oogenblikkelijk zou wijken, wanneer een van de beide takken der Staten-Generaal haar wantrouwen uitsprak in het beleid der Regeering.

In dit verband moet ik nog iets zeggen ten aanzien van de houding van de Regeering tegenover moties van de Kamer.

De geachte afgevaardigde uit Overijssel is het met het standpunt, dat ik te dien aanzien heb ingenomen, eens, maar hij zegt: mooie woorden, maar de daden zijn daarmee niet in overeenstemming. De geachte afgevaardigde heeft tot die beschuldiging, want als zoodanig voel ik het, geen recht. Hij haalt als voorbeeld aan, dat de Regeering door de voorgenomen conversie van de burgerscholen een bevel van de Kamer zou hebben opgevolgd. Neen, Mijnheer de Voorzitter, zoo was nooit de bedoeling en kan het niet de bedoeling zijn geweest. De geachte afgevaardigde vertaalt mijn opvatting zoo, dat de Regeering nooit een motie van de Kamer zou moeten aanvaarden, maar de bedoeling is deze, dat de Regeering telkens, wanneer een motie is aangenomen — en ik stel een amendement daarmee gelijk — zelfstandig heeft te overwegen, of 's lands belang de aanvaarding van die motie al dan niet meebrengt.

En zoo is het mijn voornemen om over te gaan tot de conversie van hogere burgerscholen, en zoo ben ik ook medegegaan met de motie van den heer Rutgers ten aanzien van de subsidieering van bijzondere hogere burgerscholen. Maar aan den anderen kant ben ik niet voornemens mij te gedragen naar de motie in de Tweede Kamer aangenomen, die verzocht dat ik in ruime mate de stichting van hogere burgerscholen zou bevorderen.

Derhalve zijn mijn daden volkomen in overeenstemming met mijn theorieën.

Een tweede punt, door den heer Colijn — en ik geloof ook door andere leden — besproken, en waarin hij een grief heeft gemaakt tegen het beleid van de Regeering, betreft de openbaarheid gegeven aan een meningsverschil, bestaande in den bezem van de Regeering.

De geachte afgevaardigde heeft erkend, dat een menings-

2. Vaststelling van de Staatsbegroting voor het dienstjaar 1918.

(Minister Cort van der Linden.)

verschil in de Regeering niet te vermijden is. Dat komt voor in normale tijden en in dezen abnormalen tijd is het zeer zeker niet te vermijden. Wanneer dat zoo is, is dan de openbaarheid te vermijden?

Er komt ook meningsverschil voor bij de politieke fracties. Ten minste, dat heb ik wel eens gehoord en het is hier in de Kamer zelfs eens openbaar gebleken. Maar die fracties staan toch eenigszins anders dan de Regeering. Vooreerst heeft de Regeering geen recht van interpellatie tegenover de politieke fracties, en de Kamer heeft wel het recht van interpellatie tegenover de Regeering. Zij zal de vrijheid nemen om, wanneer zij meent dat gebleken is van een verschil van meening, de Regeering daarnaar te vragen. In de tweede plaats regeeren de politieke fracties niet, terwijl de Regeering wel regeert.

En nu is dit het eigenaardige van de Regeering, dat zij voortdurend daden heeft te verrichten en dat uit die daden, wanneer er een diepgaand meningsverschil is tusschen de regeeringspersonen, reeds van dat verschil blijkt.

Waar, om een voorbeeld te noemen, de belangen, die de Minister van Landbouw behartigt en die van den Minister van Financiën, onophoudelijk in elkaar grijpen in den tegenwoordigen tijd, en waar men telkens oogenblikkelijk moet handelen, is het niet mogelijk eenigen preventieven maatregel te nemen om dat te voorkomen.

Gesteld dat men die geschillen die zich openbaren en die niet samenhangen met de personen van de Ministers, maar met hun ambt, met de zeer gewichtige belangen die hun zijn toevertrouwd, zou kunnen bemantelen en kunnen overlaten aan beraadslagingen in den Ministerraad, zou men meenen, dat men daarmee een crisis kon voorkomen? Neen, dit zou juist het ontstaan van een crisis bevorderen. Men zou krijgen een onophoudelijke wisseling van Ministers, die een veel erger kwaad was dan een behandeling der verschillen in het openbaar. Maar natuurlijk is het voor een Ministerie veel beter, dat er geen verschillen zijn of dat die gemakkelijk worden opgelost, zoo'n Ministerie is veel krachtiger. Maar als zoo'n Ministerie niet te verkrijgen is, is het dan niet beter, dat de verschillen in het openbaar worden behandeld en ook — dit voeg ik er bij — opgelost?

Het derde punt dat de geachte afgevaardigde besprak en dat zijn ernstigste grief inhield tegen dit Kabinet, is het niet invoeren van de verzekeringswetten. Dat die verzekeringswetten nog niet zijn ingevoerd en er nog liggen, is iets wat ik zelf in de hoogste mate betreurt en het is voor mij zelf een van de fases van het regeeringsbeleid waarover ik de minste voldoening heb. En het is waar wat de heer Bergsma heeft gezegd: van de politiek zijn hier per slot van rekening de dupe juist de ouden van dagen.

Ik ben het ook eens met den geachten afgevaardigde, wanneer hij zegt, dat er continuïteit moet zijn bij alle maatregelen die genomen worden. Er is nu eenmaal meestal een minderheid en die moet zich bij het besluit der meerderheid neerleggen. Maar er was hier toch nog iets anders. In dit geval was de zaak niet zoo eenvoudig. Want de al of niet ongewijzigde invoering van de wetten-Talma was een inzet geworden bij de verkiezingen. Dit is niet te loochenen. En een wet die eenmaal in het *Staatsblad* staat, mag toch veranderd worden.

Nu was het de taak en de eerste plicht der Regeering, om zoo spoedig mogelijk de wijzigingen tot stand te brengen, die naar haar meening het gevolg moesten zijn van de gehouden verkiezingen. En die wijzigingen zijn inderdaad door den toenmaligen Minister van Landbouw met grooten spoed voorgesteld. Maar toen is de oorlog uitgebroken en moesten alle krachten van het Ministerie gewijd worden aan de daardoor ingetreden moeilijkheden en daarmee is de politieke misère begonnen.

De geachte afgevaardigde heeft ook gevraagd of er nu geen compromis mogelijk was. Ik ben in deze zaak niet zoo theoretisch aangelegd, dat ik een compromis, hoe het dan ook zou zijn, niet zou aanvaarden. Wanneer ik de zaak op de keper beschouw, begrijp ik niet, waarom deze quaestie langzamerhand zoo'n groot politiek geschil is geworden. Ik kan niet inzien, dat de vraag van staatsbedeeling of verzekering een vraag is van Christelijk beginsel. Ik zie wel, dat de rechtsche

fracties daaromtrent eenstemmig zijn, maar dat die eenstemmigheid moet voortvloeien uit de Heilige Schrift of uit hooge geestelijke beginselen, dat kan ik niet inzien en ik heb het nooit begrepen. En er zijn ook aan de rechterzijde uitspraken, die mij daarin steunen en inderdaad hebben getuigd, dat deze zaak niets met Christelijke beginselen heeft uit te staan. Maar aan den anderen kant begrijp ik ook niet, waarom men zegt, dat, wanneer een geringe premie moet worden betaald, de ouden van dagen daarom niet mogen worden geholpen. Nu is het waar, wat de heer Polak heeft gezegd, dat voor verschillende armen het betalen van een premie onmogelijk zou zijn, maar ik geloof, dat daaraan wel iets te doen zou wezen.

Wanneer men over dat werkelijk theoretische bezwaar zou willen heenstappen, dan ben ik nog optimistisch genoeg om te meenen, dat een regeling te vinden zou zijn, die bevrediging zou kunnen wekken. En over dat theoretisch bezwaar zal men moeten heenstappen, of men zal er van moeten afzien om de ouden van dagen te helpen, want daarop komt het toch in de eerste plaats aan. Wanneer van weerskanten wordt vastgehouden aan de leuze: geen premie, wel premie, dan geloof ik niet, dat er een compromis mogelijk is. De heer Colijn voegt mij toe, dat hij die scheiding niet gemaakt heeft. Maar die scheiding is gemaakt in de Tweede Kamer en daarmee heb ik toch ook te maken.

De heer de Vos van Steenwijk heeft mij gevraagd, wat eigenlijk de beteekenis is van die economische commissie. Zal zij, aldus vroeg de geachte afgevaardigde, alleen adviseeren over de quaesties van den dag, dan geloof ik, dat zij nuttig werk kan doen; maar is, gelijk uit andere uitlatingen van de Regeering schijnt te blijken, haar taak een voorbereiding te maken voor hetgeen na den vrede zal geschieden, dan maak ik mij daaromtrent geen illusies, want niemand weet hoe de toestand na den vrede zal zijn. Mijnheer de Voorzitter! Ik zou meenen, dat de taak van de commissie deze is, dat zij zich zooveel mogelijk zal hebben bezig te houden met de voorbereiding van hetgeen na den oorlog moet geschieden, maar tevens van advies zal kunnen dienen aan de Regeering omtrent de quaesties van den dag. Wanneer de geachte afgevaardigde zegt: Aan de voorbereiding voor den vrede hecht ik niets, ik maak er mij geen illusies over, want wij weten het niet, dan wil ik toch opmerken, dat er zekere zaken zijn, die men nu reeds kan vaststellen. Wij kunnen reeds thans vaststellen, dat het van belang is, dat maatregelen kunnen worden genomen tot bevordering van onze binnenlandsche productie, ook na den oorlog, tot ontwikkeling van de voortbrengselen van onzen bodem, tot bevordering van den scheepsbouw, tot het openen van relaties in zake het verkeer met het buitenland, tot zekere concentratie van bedrijven, tot invoering van nieuwe bedrijven, waarvan bijv. een hoogovenbedrijf een belangrijk onderdeel is. Wij weten niet precies, hoe de zaken zich zullen verhouden, maar er zijn een aantal punten, die door de commissie in studie kunnen worden genomen en voorbereid.

Tot de binnenlandsche politiek behoort ook het punt, dat is ter sprake gebracht door den heer Vliegen, n.l. het toestaan van de straatbetoogingen. De geachte afgevaardigde ziet in hetgeen door mij in de Memorie van Antwoord daaromtrent is gezegd een afkeuring van het beleid van den burgemeester van Amsterdam. Wanneer ik dat beleid afkeur, dan zou ik wel middelen vinden om dat den burgemeester direct kenbaar te maken. Ik zou mij niet verwaardigen, den burgemeester indirect een afkeuring te geven in een stuk aan de Staten-Generaal. Het toestaan van optochten behoort uitsluitend tot de taak van den burgemeester, en deze moet uitsluitend beoordeelen of die optochten al dan niet toelaatbaar zijn: dat geschiedt geheel onder zijn verantwoordelijkheid. Maar, wanneer die optochten aanleiding mochten geven tot feitelijk verzet tegen het gezag, dan wordt de zaak anders. Dan is de Regeering verplicht en, dit in antwoord aan den heer Bergsma, ook gereed om, mocht dat ongelukkige geval zich voordoen, dat verzet met geweld te breken.

Wanneer de geachte afgevaardigde nu met zijn vraag deelt: keurt gij die straatbetoogingen goed of niet — een vraag, die geheel onafhankelijk is van de andere vraag, of de burgemeester wel deed door een betooging toe te laten — dan

2. Vaststelling van de Staatsbegroting voor het dienstjaar 1918.

(Minister Cort van der Linden.)

is mijn antwoord ontkennend. In zooverre als die betoogingen zijn een veiligheidsklep, waardoor men uiting geeft aan zijn gevoelens, kan ik ze begrijpen, maar desniettemin kan ik ze niet goedkeuren, want, ook al mocht daarin niet gelegen zijn een intimidatie, en ik geloof niet dat er intimidatie mede bedoeld is, althans niet door de leiders, toch tracht men door het vertoonen van een massa op straat invloed uit te oefenen op de besluiten van de Staten-Generaal, en dat acht ik niet constitutioneel. De heer Vliegen maakt een gebaar, waaruit blijkt dat hij het niet met mij eens is. Ik kan mij begrijpen, dat men een dergelijken invloed tracht uit te oefenen van anarchistische zijde. Dat is consequent, omdat men daar niet wil weten van een parlementaire regeering, maar wanneer men zich stelt, zooals de heer Vliegen en zooals de S. D. A. P. doet, op een zuiver parlementair standpunt, dan moet men niet trachten door een gedeelte van het volk, verenigd in een massa, invloed uit te oefenen op de Staten-Generaal, maar dan moet men door zijn eigen afgevaardigden in de Staten-Generaal zijn meening te kennen geven.

De heer Vliegen: En die boerendemonstraties in Noord-brabant?

De heer Cort van der Linden, Minister van Binnenlandsche Zaken: Ik spreek niet speciaal van deze demonstratie, maar van iedere demonstratie. Wanneer men parlementair denkt en parlementair handelt, moet men dat doen door de Volksvertegenwoordigers en in het Parlement. Daarom, en daarom alleen, keur ik de straatdemonstraties af.

Mijnheer de Voorzitter! Nu wensch ik, omdat de geachte afgevaardigde dat ook ter sprake heeft gebracht, een enkel woord te zeggen over iets dat ook ik niet van groot belang acht, den rooden wimpel te Zaandam. Ik geloof niet, dat de bedoelingen zoo heel kwaad zijn, maar de roode wimpel wordt toch beschouwd als een symbool van de republiek tegenover het koningschap. Nu zijn in dit land alle uitingen vrij en zij behoren vrij te blijven. Degenen, die met het koningschap niet ingenomen zijn, mogen hun meeningen vrij uiten en ik zal de laatste zijn om dat te willen tegengaan, op eenigerlei wijze.

Maar hier geldt het geheel iets anders, hier geldt het het bestuur, dat in naam der Koningin handelt, althans de burgemeester, en nu kan men niet handelen in naam der Koningin en te gelijker tijd toelaten een symbool, dat tegen de Koningin gericht is. Nu mag de geachte afgevaardigde zeggen, dat er geen wet is, die het verbiedt, maar in de eerste plaats had de burgemeester het als bestuursorgaan moeten voorkomen, en wanneer dat niet geschied is, acht ik zulks in strijd met 's lands belang en wanneer ik het geweten had, had ik aan H. M. het besluit van burgemeester en wethouders ter vernietiging voorgedragen.

Thans nog een belangrijk punt van binnenlandsche politiek, de pacificatie. De geachte afgevaardigden de heeren de Vos van Steenwijk, Colijn en naar ik meen ook de heer van Lanschot, voelden zich zeer teleurgesteld, dat er bij verschillende groepen der linkerzijde kenteekenen waren, waaruit zou blijken, dat men den schoolstrijd wilde voortzetten, dat men een nieuwen schoolstrijd voerde tegen het pas aangenomen art. 192 der Grondwet. Ik zou willen vragen, is er ooit een slag gewonnen zonder tegenaanval? Men moet daarop voorbereid zijn. Ik heb bij een vorige gelegenheid een beeld gebruikt, waaraan de geachte afgevaardigde de heer de Vos van Steenwijk heeft herinnerd. Ik zou thans een ander reeld willen gebruiken, en wel het populaire gezegde: wat in het vat is, verzuurt niet. De wijn der pacificatie is in het vat van art. 192, en nu zou ik aan den geachten afgevaardigde willen zeggen: tracht niet dadelijk dien wijn te drinken, maar wacht tot hij belegen en gebotteld is, misschien zal hij dan meevallen.

Maar ik wil niet alleen met een beeld spreken: het kwam er bij art. 192 niet zoo zeer op aan, een formule te vinden, waarin de gedachte werd uitgedrukt, ofschoon het vinden

van die formule toch moeilijk genoeg was, maar het komt hierop aan, dat een andere richting wordt gegeven aan den geest van het volk, en dat is nog geheel iets anders dan het vinden van een formule. Het is begrijpelijk, dat wanneer men 60 jaar lang in dezelfde richting zich heeft voortbewogen, een verandering van richting tijd noodig zal hebben om door te werken.

De politiek heeft steeds haar consequenties. De invoering van het algemeen stemrecht is geweest een politieke consequentie, die meer en meer onvermijdelijk werd. Men heeft dien eindpaal kunnen voorzien en eindelijk bereikt. Welnu, die politieke consequentie zal zich ook voltrekken op het gebied van de pacificatie. Is eenmaal door een groot gedeelte van ons volk een andere richting ingeslagen, dan moet die vanzelf voeren tot de geheele pacificatie. Er is nog een andere consideratie, waarop ook de heer Bayrck zoo juist heeft gewezen. In de tijden die wij te gemoet gaan zal onvermijdelijk noodig zijn, dat men ter hand neemt de geheele ontwikkeling van ons volk, ons volksonderwijs in zijn ganschen omvang, en die noodzakelijkheid zal zoo spreken, dat men dien politieken schoolstrijd zal vergeten en dat men de gansche volksontwikkeling te zamen zal ter hand nemen.

De geachte afgevaardigde hoopt het. Ik ook, maar ik vertrouw het en acht het noodzakelijk.

Nu een enkel woord over de buitenlandsche politiek. De heer Colijn heeft gezegd: ik betwijfel of het Ministerie van Buitenlandsche Zaken wel voldoende geoutilleerd is. Ik zou het antwoord op die vraag mij willen voorbehouden tot mijn ambtgenoot van Buitenlandsche Zaken hier aanwezig is, maar ik mag die opmerking niet laten voorbijgaan zonder deze opmerking, dat het mij bekend is, dat de bekwaamheid en de toewijding van de personen, die onderhandelingen met het buitenland hebben gevoerd, boven allen lof verheven is.

Men heeft ook ter sprake gebracht den volkerenbond. Men moet zich wel verstaan wat men daaronder bedoelt. Ik versta er onder een bond van volkeren, die een algemeene ontwapening of althans zeer aanzienlijke beperking van bewapening toelaat, en die mogelijk maakt een vreedzame beslechting van internationale geschillen. Ik ben het er volkomen mee eens, dat een volkerenbond, die zou worden opgelegd door overwinning, zeker niet zou zijn toe te juichen, maar ik ga verder. Een dergelijke volkerenbond is een *contradictio in terminis*, want een dergelijke volkerenbond, zal hij iets beteekenen, moet niet berusten op het geweld der wapenen, maar op de rechtsovertuiging van alle volkeren die er aan deelnemen. Of dat mogelijk zal zijn, het ziet er nog niet naar uit, maar ik durf het niet beslissen.

Maar wel durf ik zeggen, dat het een zegen zou zijn voor de wereld, wanneer het mogelijk ware. Nu heeft de geachte afgevaardigde gezegd: het is de vraag of dat voor kleine neutrale Staten wel zoo voordelig zou zijn, want zij geven daardoor het groote voorrecht op neutraal te kunnen blijven. Dat is waar, Mijnheer de Voorzitter, maar ieder, die deelneemt aan een dergelijke gemeenschap, dient een offer te brengen, een offer van soevereiniteit, en ik ben overtuigd, dat, wanneer deze gemeenschap bereikbaar ware, het dat offer waard zou zijn.

De heer Cremer heeft iets gevraagd, waarop hij geen antwoord verwachtte. Ik wensch er toch iets van te zeggen, omdat ook de heer Vliegen er over heeft gesproken. Wat moet de Regeering nu doen om graan te krijgen van overzee? vroeg de heer Cremer, en de heer Vliegen ging verder en zeide: wij moeten nu schepen sturen naar Amerika om het graan te halen.

Ik wensch daarop twee zaken te antwoorden, en verder wensch ik op de zaak niet in te gaan; ik acht het niet in 's lands belang dat op het oogenblik deze zaak in het publiek wordt besproken. Het is mij niet bekend, dat tot dusverre de Geassocieerde Regeeringen eenigen waarborg hebben gegeven, dat de schepen vrij zouden kunnen varen. En in de tweede plaats zeg ik: de Regeering heeft de deur tot onder-

2. Vaststelling van de Staatsbegroting voor het dienstjaar 1918.

(Minister Cort van der Linden e. a.)

handelen niet gesloten. Wat zij te doen heeft hangt allereerst af van wat de Geassocieerde Regeeringen zullen doen en voornemens zijn te doen. En hiermede wensch ik van dit onderwerp af te stappen om daarop niet terug te komen.

Dan een enkel woord over hetgeen is opgemerkt ten aanzien van het regeeringsbeleid met betrekking tot den vrede. Het heeft mij genoeg gedaan dat de politiek in deze door de Regeering gevolgd, in deze Kamer instemming heeft gevonden. Het staat er zoo mede, dat ieder vredesaanbod wordt beschouwd door de tegenpartij als een bewijs van zwakte en iedere poging van een neutraal land of neutrale macht om bemiddeling aan te bieden, wordt beschouwd als een daad van partijdigheid. Maar het is mogelijk dat er een oogenblik aanbreekt dat beide partijen verlangend uitzien naar een neutrale Mogendheid, die de taak van bemiddelaar zou willen op zich nemen. Wanneer dat oogenblik is aangebroken, is het oogenblik van handelen voor de Regeering daar. In die richting is ter voorbereiding reeds door de Regeering gehandeld en gedaan wat er kon worden.

Ten slotte dit. Bij alle verschil van waardeering van het beleid der Regeering heeft zij steeds in de Staten-Generaal en ook in deze Kamer een onbepreken steun gevonden voor haar buitenlandsch beleid en voor de onophoudelijke pogingen die zij heeft aangewend om ons land voor de rampen van den oorlog te behoeden en ons recht, zoover het voor een kleine natie mogelijk is, te handhaven. Die steun is de grootste kracht der Regeering geweest bij de politiek die zij heeft gevoerd en ik hoop en vertrouw, dat zoolang deze Regeering nog het roer in handen houdt, die steun haar niet zal ontbreken en het vertrouwen haar zal blijven geschonken.

De heer Treub, Minister van Financiën: Mijnheer de Voorzitter! Oppervlakkig beschouwd moet het dunkt mij eenigszins zonderling lijken, dat waar de financieele toestand is gelijk die is, hier bij deze algemeene beschouwingen, wanneer ik de rede over een speciaal punt door den geachten afgevaardigde den heer van Wassenaer van Catwijk gehouden uitzonder, slechts door enkele sprekers omtrent eenige punten vragenderwijs de financieele toestand en het financieel beleid der Regeering ter sprake zijn gebracht.

Maar vergis ik mij niet, dan is dit te verklaren uit twee redenen. Zeker niet hierdoor, dat de Eerste Kamer zou meenen, dat de financieele toestand van dien aard is, dat het niet noodig zou zijn daaromtrent besprekingen te houden. De eerste reden ving ik dunkt mij op, toen ik gisteren aan een van de meest ervaren financieele specialiteiten in deze Kamer vroeg of hij zich in het debat zou mengen en hij mij ten antwoord gaf: waarom zou ik het doen, ik ben nu eenmaal geen alchimist. Ik geloof dat dit wel het hoofdmotief is. De financieele toestand is zoo moeilijk, om geen erger woord te gebruiken, dat men wel haast kunstmatig goud moet kunnen maken om ons weer daaruit te doen geraken en de leden van deze Kamer liever hun capaciteiten in de alchimie, indien zij die al hebben, voorzichtigheidshalve maar niet ten tooneele hebben gevoerd.

Wat is nu het moeilijke van den toestand?

Dit, dat niet alleen hier maar ik zou zeggen in alle landen van Europa, maar onder de neutrale landen misschien in geen enkel land zoo als in Nederland, de Minister van Financiën en de Regeering toch alchimisten moeten zijn.

De tweede reden, die veel meer voor de hand ligt en niet zoover reikt, is deze, dat het natuurlijk aan de Kamer bekend is, dat binnen enkele dagen in de Tweede Kamer onvermijdelijk een financieel debat zal worden gevoerd, waarbij ook een financieel perspectief van de zijde der Regeering moet worden geopend en dat bovendien diezelfde materie binnen korten tijd ook weer in deze Kamer zal komen. Daaruit is ook te verklaren, dat, hoewel het eerste motief voor mij geen aanleiding zou zijn om dieper op den financieelen toestand in te gaan, de tweede reden wel aanleiding voor mij is, om op enkele vragen, die mij gedaan zijn, slechts een kort antwoord te geven.

Voordat ik daartoe overga moet ik enkele woorden zeggen

(Minister Treub.)

over de zeer belangrijke rede van den heer van Wassenaer van Catwijk over het muntwezen. Die geachte afgevaardigde zal zeker niet van mij verlangen, dat ik op het door hem behandelde punt diep inga. Op zeer verdienstelijke wijze heeft hij in het kort geschetst de geschiedenis van ons muntwezen, hoe men hier werkelijk met alle redenen een tijdlang zeer beducht was voor een overvloed van zilver, hoe langzamerhand dat zilver naar Indië is afgevloeid en hoe er in den laatsten tijd veeleer een tekort aan zilver bestaat. Dat tekort is intusschen ontstaan door zoo buitengewone omstandigheden, dat men er rekening mede zal moeten houden, dat het niet alleen in Indië, wanneer daar de algemeene ontwikkeling, ook op handelsgebied, toeneemt en speciaal het kredietwezen zich meer onder de inlandsche bevolking zal verspreiden, zeer wel mogelijk is, dat een groot gedeelte van het zilver, dat daar noodig was, overvloedig zal worden, maar dat ook hier, wanneer de buitengewone toestand zal hebben opgehouden te bestaan, van die groote massa zilvergeld, die moest worden aangemunt in den oorlog, weer een groot gedeelte zal terugvloeien.

Het spreekt vanzelf, dat men daarmede rekening moet houden en dat elke Minister van Financiën daarover zijn gedachten moet laten gaan. Maar om op het oogenblik, waar nog zoo totaal onbekend is wat buitenlandsche Mogendheden als gevolg van dezen oorlog op monetair gebied zullen doen, in Nederland nu reeds te gaan overwegen een wijziging in ons muntstelsel zóó diep ingrijpend als de geachte afgevaardigde voorstelde, waarbij men den gulden zou onttrenten en eigenlijk alleen rekening zou houden met het goud als ruilmiddel, afgescheiden van zilverbons en nikkelen of koperen guldens, en thans met bepaalde voorstellen dienaangaande bij de Kamer te komen, zou geheel praematuur zijn.

Het tweede punt, dat de geachte afgevaardigde naar voren heeft gebracht, is de wenschelijkheid, om, nu er een financieele scheiding is tusschen het moederland en de koloniën, die ook zoover door te trekken, dat er komt verschil van munt voor Nederland en voor Nederlandsch-Indië, zoodat, wanneer er een overvloed van zilver in Indië komt, dat niet als het ware vanzelf naar Nederland zal afvloeien, zoodat Nederland de schade zou lijden, wanneer ten gevolge van verandering van omstandigheden er in Indië niet meer zoo groote behoefte aan zilver was als op het oogenblik. Omtrent dat punt kan ik den geachten afgevaardigde zeggen, dat ik deze zeer belangrijke quaestie ook onder de aandacht van mijn ambtgenoot van Koloniën zal brengen en bij gelegenheid gaarne daarover met hen van gedachten zal wisselen.

Mijnheer de Voorzitter! Zoo kom ik tot de enkele punten, waaromtrent door verschillende afgevaardigden mijn meening is gevraagd.

De geachte afgevaardigde, de heer Colijn, is in zijn korte financieele uiteenzetting begonnen met de opmerking, of bij de verdere regeling van eventuele kredieten die men zou moeten toestaan tot meer of minder groote bedragen aan buitenlandsche Mogendheden met wie wij omtrent den in- en uitvoer van goederen overeenkomsten afsluiten, men, en speciaal de Minister van Financiën, er wel op bedacht is, dat wanneer men een regeling maakte — en de geachte afgevaardigde doelde daarbij natuurlijk speciaal op de steenkolen — waarbij men de geheele industrie belast met een grooter of kleiner gedeelte van het krediet dat aan het buitenland wordt gegeven, onwillekeurig door de industrieelen dat krediet beschouwd wordt als een deel van hun onkosten en zij als gevolg daarvan in den prijs van hun producten de lasten van het krediet overladen op de consumenten, met het gevolg, dat wanneer later, na het einde van den oorlog, het krediet wordt gehonoreerd, de consumenten de kosten hebben betaald en het voordeel komt aan de industrieelen. Ik geloof, dat ik hiermede met andere woorden vrijwel den gedachtengang van den geachten afgevaardigde heb weergegeven. Ik kan den geachten afgevaardigde mededeelen, dat men daarop ten volle bedacht is en dat reeds plannen in overweging zijn bij mijn ambtgenooten van Landbouw en Buitenlandsche Zaken en ook bij mij, om bij verdere kredieten te trachten dit euvel zo goed mogelijk te ondervangen.

18de VERGADERING. — 11 APRIL 1918.

2. Vaststelling van de Staatsbegroting voor het dienstjaar 1918.

(Minister Treub.)

Mijnheer de Voorzitter! Zoo kom ik tot hetgeen die geachte afgevaardigde heeft gezegd omtrent het niet langer kunnen voortgaan met het doen van uitgaven op den bestaanden voet. Wat de geachte afgevaardigde daarvan zeide, was mij uit het hart gegrepen en ik ben overtuigd, dat, wanneer men zou voortgaan op denzelfden voet, in hetzelfde tempo, met dezelfde versnelling met het doen van uitgaven ten laste van het Rijk ter bestrijding van de crisis, hoe ook zou zijn de uitslag van de verkiezingen, toch geen enkel Kabinet een Minister van Financiën zou vinden, die de verantwoordelijkheid voor het beheer van 's Rijks gelden op zich zou durven nemen.

Ik zal niet in een herhaling van de becijfering treden die, naar ik overtuigd ben, de leden dezer Kamer in de *Handelingen* van de Tweede Kamer zullen hebben gelezen, maar wanneer men ziet, hoe van 1915 op 1916, van 1916 op 1917 en van 1917 op 1918 de crisisuitgaven op onrustbarende wijze stijgen, dan kan men niet meer zeggen, dat het financieel belang secundair is, want dan volgt daaruit, dat als men op deze wijze, en zooals ik zeide in een dergelijk versneld tempo verder gaat, daarmede volstrekt niet alleen 's lands financiën, maar de economische krachten van Nederland en de volkskracht totaal zullen worden ondermijnd.

Vandaar, dat ik het met dezen geachten afgevaardigde volkomen eens ben, het zou moeten komen uit de lengte of uit de breedte. Nu eenmaal het geld reeds door de Tweede Kamer is gevoteerd voor de crisisuitgaven in het belang der voedselvoorziening zal ook deze Kamer zich daarmede wel vereenigen, doch wanneer er in het najaar een nieuwe Kamer en een nieuwe Regeering zullen zijn, dan zal er door overleg een weg moeten worden gevonden, om zoodanige regeling te treffen, dat het Nederlandsche volk wordt bewaard voor hongersnood en dat wij in Nederland, voor zoover dat nog noodig zal zijn, en het zal helaas nog wel noodig zijn, zullen moeten waken met de middelen, die wij hebben, voor onze zelfstandigheid, maar dat het moet geschieden op heel wat minder kostbare wijze dan tot nu toe het geval was.

Nu zegt de geachte afgevaardigde, dat het ook noodig zal zijn voor de toekomst niet alleen enkele partieele denkbeelden te hebben, omtrent de wijze van regeling van 's lands financiën en — ik geloof wel, dat ik zijn gedachte goed weergeef, wanneer ik er bijvoeg — de wijze van liquideering van de crisisuitgaven.

Ik zou daarop dit willen zeggen, dat hij het mij zeker wel niet ten kwade zal duiden en het niet zal wijten aan gebrek aan deferentie tegenover de opmerking, welke hij heeft gemaakt, wanneer ik hieromtrent hem op het oogenblik het antwoord schuldig blijf. Juist omdat ik aan de overzijde over enkele dagen over deze dingen moet spreken, geloof ik, dat het beter is, wanneer ik hierover nu zwijg.

Een andere vraag is mij gesteld door den heer van Lanschot. Hij roerde met een heel enkel woord een buitengewoon moeilijke quaestie aan, toen deze geachte afgevaardigde wees op den grooten voorraad van goud bij de Nederlandsche Bank en vroeg, wat er met dien grooten voorraad na den oorlog zou gebeuren.

Laat ik beginnen met te zeggen, dat ik het met den geachten afgevaardigde eens ben, dat het, nu wij een tekort hebben aan goederen, zoowel verbruiksgoederen als kapitaalgoederen, nog gelukkig is, dat wij ten minste goud hebben. Hadden wij dit niet, dan waren wij er nog slechter aan toe, maar ik geloof dat het voorzichtig is niet al te positieve uitingen te doen over de wijze, waarop ons dit goud na den oorlog zal te stade komen.

Dit zal weer voor een groot gedeelte afhangen van hetgeen de grootere Mogendheden op het gebied der goudpolitiek zullen doen. Ik stel mij volstrekt niet voor, dat zoodra de oorlog zal zijn afgelopen in de verschillende landen de verboden van uitvoer van goed onmiddellijk zullen worden opgeheven. Evenmin stel ik mij voor, dat in de verschillende landen onmiddellijk aan de bankiers en handelaren zal worden vrijgelaten te bepalen, hoe het met den in- en uitvoer van het goud gaan zal.

Hoelang het nog zal duren, dat op overeenkomstige wijze als nu telkens voorloopig voor korten tijd gesloten verdragen over in- en uitvoer van levensmiddelen zullen worden verbonden aan een regeling omtrent het krediet, omtrent het betalen met goud of met Schatzscheine, hoelang wij dus op deze wijze internationaal zullen moeten financieren, weet ik niet, maar wel geloof ik, dat men er zeker van kan zijn, dat het nog enkele jaren zoo zal doorgaan en daarbij ongetwijfeld landen als Nederland, die goud hebben, een voorsprong hebben boven landen, die evengoed als Nederland een veel te groote hoeveelheid ruilmiddelen in circulatie hebben, maar niet gelijk Nederland een zeer grooten goudvoorraad.

De quaestie van den goudvoorraad is buitengemeen moeilijk. Dat er na den oorlog betrekkelijk spoedig inkrimping van onze ruilmiddelen zal komen, is te hopen en ook wel te verwachten, maar hoe het daarmede gaan zal, is minder gemakkelijk te zeggen.

De Nederlandsche Bank heeft ongetwijfeld goud genoeg om bankbiljetten, die aangeboden zouden worden, in geld om te wisselen, maar gesteld eens, dat er een zoo groot aanbod van bankbiljetten kwam, dat men bv. binnen betrekkelijk korten tijd zou terugkomen tot de bankbiljettencirculatie van vóór den oorlog, dan behoeven wij er geen oogenblik aan te twifelen, dat de bank dan niet in staat is om daaraan te voldoen. Niet, omdat de bank niet het noodige goud daarvoor zou hebben, maar zij zou niet hebben de noodige munt. Het overgrote deel van het goud dat de bank heeft is niet gemunt maar ongemunt, en men kan toch moeilijk hun, die bankbiljetten komen brengen, een baartje goud geven.

Maar indien het gebeurde — het is een politiek welke de bank zeker niet zou volgen en die volkomen in strijd zou zijn met wat tot nog toe door haar is gedaan, ik spreek dus volkomen hypothetisch —, dat de bank zoo grif zou zijn met het uitgeven van haar goud, aan hen die bankbiljetten afgeven, dan zou de Regeering wel verplicht zijn om door middel van de wet tusschenbeide te komen; want het zou zeker niet zijn in het belang van de kracht van Nederland, als de goudvoorraad, die op dat oogenblik bij de bank was, zou worden versnipperd, doordat hij hier en daar bij particulieren zou terecht komen, en dan waarschijnlijk voor lange jaren zou verdwenen zijn.

Het zijn maar enkele opmerkingen, welke ik hieromtrent maak, om den geachten afgevaardigde althans eenigszins antwoord te geven, maar hem ook duidelijk te maken — het is trouwens iets wat de geachte afgevaardigde evengoed wist vóórdat ik sprak —, dat dit een zoo ingewikkelde quaestie is, en dat het zoozeer zal afhangen hiervan, hoe de internationale verhoudingen zullen zijn op het gebied van het handelsverkeer, hoe de politiek van de Nederlandsche Regeering zal zijn op het gebied van het goud, dat het op dit oogenblik voor den Minister van Financiën van een klein land als het onze wel zeer onvoorzichtig zou zijn om zich anders dan in zeer vage termen en met allerlei voorbehouden daarover uit te laten.

Nu kom ik eindelijk tot enkele opmerkingen, gemaakt door de sociaal-democratische afgevaardigden van Kol en Vliegen.

Laatstgenoemde heeft met een zeer kort woord gesproken over de quaestie van de heffing in eens, maar hij zal wel niet verlangen, dat ik daarop thans nader inga. Het is weder een quaestie, die waarschijnlijk nog wel dezer dagen ter sprake zal komen.

De heer Vliegen vroeg voorts, waarom men de voorgestelde uitkeering aan de gemeenten ten bedrage van 10 miljoen gulden uit de opbrengst der oorlogswinstbelasting niet verhoogde tot minstens 20 miljoen. Hij zeide: eigenlijk hebben de gemeenten recht op 42 miljoen.

Ik zou deze laatste berekening niet gaarne onderschrijven. Recht hebben de gemeente op dit stuk niet. Ik geef echter volkomen toe, er is zekere toezegging aan de gemeenten gedaan, dat een deel — zooals mijn ambtsvoorganger het gezegd heeft, maximaal 1/6 — van de opbrengst der oorlogswinstbelasting aan de gemeenten zou ten goede komen. In

2. Vaststelling van de Staatsbegroting voor het dienstjaar 1918.

(Minister Treub.)

verband daarmede is het aanvankelijk percentage van 25 op 30 gebracht.

Nu moet de geachte afgevaardigde twee dingen niet vergeten. Vooreerst dat, wanneer de kohieren van de verschillende jaren bij elkaar, voor zoover de aanslagen reeds in kohieren zijn gebracht, ongeveer 250 miljoen gulden vermelden, dat niet wil zeggen, dat netto f 250 miljoen in de schatkist komt. Daarvan gaat in de eerste plaats af datgene wat zal moeten worden uitgekeerd aan Indië. Het bedrag daarvan is nog niet vastgesteld en kan nog niet vastgesteld worden, omdat werkelijk de belastingambtenaren zoozeer met werk overladen zijn, dat dergelijke berekeningen, al gaat het over meerdere miljoenen voor Nederland en Indië, nog niet eens kunnen zijn gemaakt.

Maar in de tweede plaats vergeet ook deze geachte afgevaardigde, dat het er sterk naar uitziet, dat art. 92 der wet, dat zegt dat, wanneer men in volgende jaren verlies heeft, er een evenredig deel van de oorlogswinstbelasting welke men betaald heeft, zal moeten worden teruggegeven, over 1918 en, naar te vreezen is, ook over 1919 sterk in werking zal komen en, naar gelang dat gebeurt, van dat bedrag van f 250 miljoen naast hetgeen aan Indië moet worden afgedragen, ook een niet onder cijfers te brengen aantal miljoenen moet worden teruggegeven aan degenen, die in vorige jaren waren aangeslagen. Daarom moet ik met een enkel woord opkomen tegen het cijfer van f 42 miljoen. Ik geef volkomen toe aan den geachten afgevaardigde dat men met f 10 miljoen alleen de gemeenten niet voldoende kan helpen, maar toch geloof ik, dat het goed gezien is om niet aanstonds te komen met het volle bedrag, maar eerst met een deel daarvan en dan iets achter te houden, want het volgende jaar zullen de gemeenten ook nog wel financiële moeilijkheden hebben. Maar wanneer de geachte afgevaardigde zegt, dat de uitgaven der gemeenten enorm zijn en dat de gemeenten op dit oogenblik tekorten van verscheidene miljoenen hebben, dan is mijn antwoord: à qui le dites-vous? Is het echter met 's Rijks schatkist wel anders? De oorlog heeft niet alleen de gemeentefinanciën in wanorde gebracht, maar minstens in gelijke mate de Rijksfinanciën. De Minister van Financiën moet natuurlijk ook rekening houden — hij doet dat in overleg met zijn ambtgenoot van Binnenlandsche Zaken — met den financiële toestand der gemeenten, maar hij mag den toestand van 's Rijks schatkist daarbij niet uit het oog verliezen.

In de tweede plaats heeft de geachte afgevaardigde gevraagd, of de Regeering niet door een noodwet het belastinggebied voor de gemeenten zou verruimen. De geachte afgevaardigde dacht daarbij natuurlijk aan een adres, dat dezer dagen is verzonden door burgemeester en wethouders van Amsterdam, om een zoodanige regeling te maken, dat, in afwijking van de gewone regelen van de Gemeentewet en in afwachting van de behandeling van het bekende ontwerp, dat reeds ingediend is onder het Ministerie-Heemskerk, en dat door zijn ambtgenoot van Binnenlandsche Zaken en mij op enkele punten is gewijzigd, eenvoudig de gemeenten vrijgelaten worden alle belastingen te heffen, welke zij maar wenschen, behoudens dan de gewone goedkeuring van de Kroon op elk speciaal voorstel. Ik wil wel zeggen, dat, hoewel mijn ambtgenoot van Binnenlandsche Zaken en ik nog slechts gelegenheid hebben gehad daarover met een enkel woord van gedachten te wisselen, bij geen van ons beiden dat denkbeeld in zeer goede aarde is gevallen, omdat men daarmede de moeilijkheid verplaatst en deze voor de Regeering nog groter maakt. Men zal dan telkens bij bepaalde voorstellen, en waarschijnlijk diepingrijpende voorstellen, voor dezelfde moeilijkheden, zoo niet voor grotere, komen te staan als waarvoor men staat bij de beoordeeling van een algemeene regeling gelijk die is neergelegd in het wetsontwerp, dat de tegenwoordige Regeering van haar voorganger heeft overgenomen. En vandaar dan ook, dat dit denkbeeld, om tijdelijk in dezen nood de gemeenten, behoudens goedkeuring door de Kroon, vrij te laten om allerlei belastingen te heffen, waarbij 's Rijks financiën zeer in moeilijkheden zouden kunnen ko-

(Minister Treub e. a.)

men, juist nu het onvermijdelijk is, dat 's Rijks belastingen ook verhoogd en uitgebreid worden, noch den Minister van Binnenlandsche Zaken, noch mij toelacht.

Eindelijk is de heer van Kol weer teruggekomen op de staatsmonopolies, van zijn zijde volmaakt begrijpelijk, en hij heeft daarbij gezegd, dat hij speciaal een onderzoek omtrent het monopolie, waaromtrent ik een onderzoek heb ingesteld, allermint gelukkig vond. Ik kan mij dat van dezen geachten afgevaardigde goed begrijpen, omdat deze geachte afgevaardigde en zijn politieke geestverwanten van de staatsmonopolies iets geheel anders willen verkrijgen dan diegenen, die geen sociaal-democraten zijn en die toch roodgedrongen tot een staatsmonopolie zullen overgaan.

De geachte afgevaardigde heeft gezegd, dat ik ben een principieel tegenstander van staatsmonopolies. Dat is te kras gezegd. Het is aan den geachten afgevaardigde niet onbekend, dat ik mij altijd verklaard heb een sterk voorstander te zijn van het brengen van de spoorwegen aan den Staat. Het is hem ook bekend, dat ik ook wel eenig aandeel heb gehad in het brengen te Amsterdam indertijd van verschillende concessies aan de gemeente. Een principieel tegenstander ben ik dus niet, maar ik meen dat staatsmonopolie, behalve uit zuiver fiscale overwegingen, alleen voor die bedrijven in aanmerking moet komen, die toch reeds hebben een monopolistisch karakter, en wanneer ik nu toch ben gekomen tot de wenschelijkheid om een onderzoek in te stellen om van de levens- en de brandverzekering te maken een staatsbedrijf, dan is dat juist omdat het verzekeringsbedrijf zich wel uitstrekt over een aantal personen, maar het geheele economische leven overigens volkomen gelijk zal blijven, wanneer het niet meer uitgeoefend zou worden door particuliere maatschappijen. Ik zal uit den aard der zaak hierop niet dieper ingaan. En wat nu de vraag betreft van den geachten afgevaardigde tot het instellen van een staatscommissie om een algemeen onderzoek naar staatsmonopolies in te stellen, ik ben daartoe niet bereid. Vooral na den sterken aandrang die er in den laatsten tijd van sociaal-democratische zijde in deze gekomen is, een aandrang die ik mij volkomen kan verklaren, zou in het enkele feit, dat de Regeering een staatscommissie zou instellen, niet om te onderzoeken of in verband met de benarde omstandigheden van 's Rijks schatkist het een of ander bepaald bedrijf als noodzakelijk en betreurd kwaad moet overgaan van het particuliere bedrijf naar den Staat, maar om na te gaan of het in het algemeen wenschelijk is staatsmonopolies in te voeren en welke bedrijven dan in de eerste plaats voor die monopoliseering in aanmerking komen, reeds implicite zijn opgesloten, dat de Regeering in beginsel bereid is in deze richting te gaan. Daartegen heb ik overwegende bezwaren. Wij staan voor economische moeilijkheden, zeker niet alleen en zelfs niet in de ergste mate in Nederland, maar toch ook in Nederland zóó groot als wij in geen enkel tijdperk van de geschiedenis ooit gekend hadden, economische moeilijkheden, waarvan de rechtstreeksche moeilijkheden van de schatkist nog slechts zijn een klein onderdeel. Ik ben er diep van overtuigd, dat men de groote bezwaren, die men zal moeten overwinnen om tot nieuwe welvaart te komen, terwijl er zooveel kapitaal is vernietigd of improductief is gebruikt, niet zal overwinnen, tenzij men voor zoover het maar eenigszins mogelijk is, aan den particulieren ondernemingsgeest, aan de energie van de individuen en vrije groepen in de bevolking, ruim baan laat. Daarom weiger ik er toe mede te werken ook maar den schijn op mij te laden, dat ik met het socialistisch desideratum, om geleidelijk tot een stelsel van staatsbedrijven te komen, zou meegaan.

De heer Posthuma, Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel: Mijnheer de Voorzitter! Vergun mij met een algemeene opmerking te beginnen. De heer van Lanschot zeide: als de langste dag nadert zullen wij allicht discussiëren over de brandstoffenregeling, niet van den komenden, maar van den afgeloopen winter. De heer de Waal Malefijt zeide: hier heb ik het punt, van de 1/10 ten laste van de

2. Vaststelling van de Staatsbegroting voor het dienstjaar 1918.

(Minister Posthuma.)

gemeente besproken en niet bij het levensmiddelendebat dat ons wacht. De heer Vliegen deelde mede: over de levensmiddelenpolitiek zal ik niets zeggen, aangezien dit in de Tweede Kamer uitgebreid is gedaan, en bij het ontwerp over de levensmiddelen kan daarop worden teruggekomen.

Deze opmerkingen brengen mij tot de vraag, of die vraagstukken, die thans besproken zijn, nogmaals moeten worden bedebatteerd bij het levensmiddelenontwerp. Na al wat ik schriftelijk en mondeling in den laatsten tijd heb gezegd vrees ik dan niet in staat te zijn nog iets nieuws te kunnen mededeelen. Aan den anderen kant is het voor mij een veiligheidsklep, dat, als ik met het oog op het uur en op uw wensch, Mijnheer de Voorzitter, om de algemeene beschouwingen hedenmiddag te doen afloopen, eens iets vergeet, er nog wel eens gelegenheid zal komen om daarover nader te spreken.

De heer Colijn heeft gevraagd: is het wel juist geweest om de uitvoerpolitiek te regelen zooals zij geregeld is? Was het niet juist geweest, te blijven op die markten waar men nu eenmaal was? Ik heb daaruit begrepen, dat hij het als een fout beschouwde, dat de uitvoer zich verlegd heeft van het Westen naar het Oosten. Maar ik meen te mogen zeggen, dat het reeds vóór den oorlog in die richting ging. In 1904 bijv. voerden wij uit naar Engeland 22,8 miljoen K.G. boter, naar Duitschland 7,8 miljoen, en in 1913 waren die cijfers: 7,8 miljoen naar Engeland en 18,4 miljoen naar Duitschland. Een gelijk verschijnsel zien wij bij artikelen als kaas, groenten, fruit, vleesch, eieren, de hoofdproducten van den landbouw.

Was er inderdaad reden om af te wijken van den gang van zaken, zooals die zich ontwikkelde? Waarom zouden wij uit eigen beweging er van afzien onze producten te verkoopen op de markten, die het meeste geld opbrengen? Zouden wij daarmee niet vrijwillig onze rechten, gegrond op onze neutraliteit, prijsgegeven hebben, rechten, waarbij wij al genoeg moeite hebben om te voorkomen, dat zij ons onvrijwillig worden afgenomen? Gesteld dat wij daartoe vrijwillig waren overgegaan, zou de geachte afgevaardigde dan meenen, dat men daarin in het buitenland reden zou hebben gezien ons rechtvaardiger te behandelen dan nu is geschied?

Waarom lieten wij dien uitvoer praktisch loopen zooals hij wilde? Omdat wij de verzorging van het binnenland hadden gebonden aan den uitvoer naar het buitenland. Men stelt de zaak altijd omgekeerd voor, maar zij is in werkelijkheid zóó, dat gevraagd werd: wat is noodig in het binnenland? Nu kan men bij het bepalen van die hoeveelheden hebben gefaald, dat kwam omdat men te weinig wist van de behoeften in het binnenland, en de opgedane ervaring kan verbetering brengen. Maar ik houd vol, dat men steeds getracht heeft voor het binnenland voldoende hoeveelheden te hebben, en dat men den uitvoer liet loopen, maar dien belaste met hetgeen de binnenlandse verzorging moest kosten. Men kan zeggen, dat dit fout is geweest, maar dat stelsel is herhaaldelijk geprezen om technische en financiële redenen.

In 1914 was reeds bekend dat ik op deze wijze handelde, en dit stelsel is feitelijk nooit bestreden. Waar men mij zoo dikwijls zegt: u bent wat laat, zou ik mij de vrijheid willen veroorloven te zeggen tot den geachten afgevaardigde dat hij hier wel eenigszins laat was.

De heer Colijn: Twee en een half jaar geleden heb ik dat al geschreven.

De heer Posthuma, Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel: Mooi, dan is dat een soort verlichting voor den geachten afgevaardigde, maar gehoord heb ik het hier niet.

Mijnheer de Voorzitter! Mag ik van den toestand, waarvan gezegd wordt dat hij verkeerd is geworden, een tegenbeeld construeeren?

In het najaar van 1914 is geheel vrijwillig en met groote medewerking, groote welwillendheid en toegevendheid onze scheepvaart onder contróle gesteld. Dat is goed gegaan ongeveer 2 jaar en toen ging het slechter en het is geëindigd met

het tot zich nemen van alle schepen. Mij dunkt niet een heel beste uitkomst van de politiek van overleg en blijven gaan in de richting waarin men eenmaal gaat.

En ook bij het koppelen van den uitvoer aan de distributie ging het, kunnen wij zeggen, twee jaar buitengewoon best; toen ging het wat slechter en nu gaat het slecht, omdat er niet veel, ik durf bijna zeggen niets meer uit te voeren is. Maar als ik de einduitkomst van beide vergelijk, geloof ik, dat de einduitkomst bij de distributie altijd nog beter is geweest dan bij de scheepvaart.

Ik geloof, dat ik niet behoef te aanvaarden het verwijt — ik voeg er bij een heel zacht — dat men misschien goed zou hebben gedaan dwingend te blijven op de markt waar men eenmaal was. En ik voeg er bij: de richting was al lang en lang voor den oorlog een verlegging van de markt.

De geachte afgevaardigde vroeg ook, of de Regeering bij de productie wel vooruitziend genoeg is geweest. Ja, als men thans achterna de zaak bekijkt, dient deze vraag volmondig ontkennend te worden beantwoord. De Regeering heeft op 1 Augustus 1914 niet voorzien, dat de oorlog 3½ jaar zou duren en op 1 Augustus 1915 niet, dat hij nog 2½ jaar zou duren. En thans? Ik zou bijna aan den geachten afgevaardigde willen vragen: U zijt zooveel meer competent op dit gebied, moet ik op het oogenblik mijn maatregelen nemen voor een duur van den oorlog van nog 3 maanden of nog 3 jaar?

De heer Colijn: Voor de maatregelen moet u nog rekenen op drie jaar.

De heer Posthuma, Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel: Mijnheer de Voorzitter! Dan heb ik in deze Kamer al een heel knappen steun gekregen van den heer Bergsma, toen hij zeide: eigenlijk hadden de gemeentebesturen gedwongen moeten worden tot een verbouw van voedselgewassen. Maar hij voegde er aan toe: ik moet echter toegeven, dat men daarvoor lang niet rijp was. Nu kan men best zeggen, dat men er in 1914 rekening mede had moeten houden, dat de oorlog drie, vier jaren zou duren, maar wanneer men daarop had gerekend en men had het landbouwbedrijf daarnaar omgegooid, hoe zou ons land er dan als internationaal concurrent hebben uitgezien, indien de oorlog over een half jaar geëindigd was geweest?

Nu vergeet men niet, dat men op zekeren dag wel kan zeggen, dat men er op moet rekenen, dat de oorlog drie jaar zal duren, maar een landbouwbedrijf kan men niet als een fabriek zoo maar voor dien toestand omgooien. Integendeel zal men zich moeten nederleggen bij een zeer langzame verandering van dat bedrijf.

Hoe is de toestand nu op het oogenblik? De maatregelen voor het volgende bouwjaar dienen te worden genomen, als de oogst van het tegenwoordige jaar is geschied. Dat behoeft ik den geachten afgevaardigde niet verder duidelijk te maken. In het najaar van 1917 heb ik dus gepubliceerd hoe de maatregelen zouden zijn voor 1918. Daarna heeft de boer zijn bouwplan ingericht en elk ingrijpen daarin zal naar alle waarschijnlijkheid niet een vermeerdering doch een vermindering der productie ten gevolge hebben. Het is om die reden, dat ik huiverig ben daar tusschen te komen.

Maar, zegt de heer van Lanschot, ik zou wel eens willen weten, wat gij voor de opvoering der productie gedaan hebt sedert het distributiedebat in de Tweede Kamer. Nu is het een feit, dat toen het oogenblik heel slecht gekozen zou zijn, om nog ingrijpende wijzigingen aan te brengen.

Maar wat kon nog worden gedaan?

In de eerste plaats kon nog worden getracht, degenen die nog ruimte hadden voor den verbouw van gewassen waarvan de verbouw nog mogelijk was, daartoe zooveel mogelijk op te wekken. Dat heb ik gedaan.

In de tweede plaats kon men de gemeenten er toe prikkelen, aardappelen, peulvruchten en groenten te verbouwen voor de eigen gemeentenaren. Dat heb ik ook gedaan.

In de derde plaats kon men den burgemeesters opdragen, de menschen zooveel mogelijk op te wekken tot eigen verbouw

18de VERGADERING. — 11 APRIL 1918.

2. Vaststelling van de Staatsbegroting voor het dienstjaar 1918.

(Minister Posthuma.)

van aardappelen, peulvruchten en groenten, met uitschakeling van de Distributiewet. Dat heb ik ook gedaan.

Verder ben ik bezig, om, nu het zaaien in de bouwstreken is afgelopen, nog een poging te doen den verbouw van bruine boonen op gescheurd grasland met een 1000 H. A. uit te breiden.

Waarom kon ik dat nu niet eerder doen dan nadat het bouwen in de bouwstreken was afgelopen? Wanneer ik daar werkrachten, leiders en paarden had onttrokken, zou ik de productie meer schaden dan ik ten goede kon doen komen aan het scheuren van grasland. Ik kan het nog doen voor bruine boonen, omdat dat een gewas is, dat nog is te zaaien. Daarom tracht ik op het oogenblik die organisatie klaar te maken.

Dit heb ik nog gedaan. Voor het overige kan ik slechts herhalen hetgeen ik, met andere woorden misschien, in de Tweede Kamer heb gezegd: men houde zijn volle aandacht gericht op het oogstjaar 1919. Ik kan er aan toevoegen, dat de debatten, aan gene en deze zijde van het Binnenhof gevoerd, mij er toe hebben gebracht nog meer dan tot dusverre (want ik ontken vierkant, dat er niets in die richting is gedaan) in dit opzicht werkzaam te zijn.

Daarvoor, zegt de geachte afgevaardigde de heer Colijn, zijn landbouwers noodig, die zich op het oogenblik onder dienst bevinden. Wat is te dien opzichte gedaan, ook in overleg met den Minister van Oorlog? Ik heb mijn ambtgenoot van Oorlog verzocht, indien eenigszins mogelijk zelf op die vraag een antwoord te willen geven, maar ik wil er op wijzen, dat het niet mogelijk is in den landbouw groote aantallen arbeiders in één complex werkzaam te stellen, want onze landbouw is hoofdzakelijk kleinbedrijf. Het beste middel om den landbouw te voorzien van werkrachten is het geven van hoogere loonen en betere levensomstandigheden aan de arbeiders, zoodat de menschen er de voorkeur aan geven, in den landbouw werkzaam te zijn. Ik wensch ook zeer sterk te waarschuwen tegen het gebruik van ongeschoolde krachten uit de steden op het platteland. Men zal daarvan niet anders zien dan ellende.

De heer Colijn: Daarom wensch ik, dat de landarbeiders zullen worden teruggegeven aan den arbeid op het land.

De heer Posthuma, Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel: De heer de Waal Malefijt sprak van de verhooging van de productie en zeide, dat een zeer sterke prikkel daartoe zou zijn het geven van loonnende prijzen en het pogen medewerking te krijgen van de landbouworganisaties. Dat laatste heb ik steeds gedaan, al is het mij niet altijd gelukt in die mate als ik gewenscht had. Bij bijkans alle maatregelen heb ik gebruik gemaakt van de hulp van de landbouworganisaties, die ik meende dat in een bepaalde zaak competent waren, maar ik ben meer dan tot nu toe bereid, in het bijzonder voor wat betreft de productie, die medewerking in te roepen. Wat nu betreft den loonnenden prijs, bij het vaststellen van de prijzen die ik zou geven voor de producten, ben ik reeds te rade gegaan met commissies van landbouwers. In die commissies zaten maar twee andere personen, te weten de inspecteur van den landbouw en de thesaurier-generaal van Financiën, die later is vervangen door een

(Minister Posthuma e. a.)

anderen ambtenaar, aangewezen door het Departement van Financiën, die meer bepaald kennis had van landbouwaan gelegenheden. Later zijn nog hierbij gekomen eenige rijkslandbouwleeraren, maar de hoofdzaak is gelegd in handen van de landbouwers zelf. Nu heb ik voor het komende oogstjaar 1918 de prijzen van die commissie gevolgd, en wat zou ik nu meer kunnen doen?

Een tweede middel, dat is aanbevolen door de heeren de Waal Malefijt, van Lanschot en Bergsma, zou daarin bestaan, dat aan de landbouwers een deel van den oogst zou worden gelaten. De beide laatste heeren zeiden: bevorder de productie door in uitzicht te stellen, dat een deel van den oogst behouden mag blijven, terwijl de heer de Waal Malefijt zeide, dat vastgesteld moest worden hetgeen noodig was, dat geschat moest worden de vermoedelijke opbrengst en van de meeropbrengst dan een gedeelte aan den verbouwer moest worden gelaten.

Dien laatsten regel breng ik reeds in toepassing, maar dan blijft van alle graanvruchten niets aan den verbouwer, wel aardappelen en veevoeder.

Ik wil alleen deze vraag stellen: zou, wanneer ik ook een gedeelte van het graan aan de boeren liet, de heer Vliegen nog niet met veel meer recht op de ontduiking van regeringsmaatregelen door de boeren kunnen wijzen? Immers, wat zijn de twee groote redenen waarom ik geen broodgraan heb gelaten? Ten eerste omdat ik dan alle controle kwijt raak, omdat wanneer dan bij een moleenaar broodgraan gevonden wordt, ik niet kan zien of het is eigen broodgraan en geen graan, dat eigenlijk aan het Rijk toebehoort en ten tweede, omdat geen brood meer gebakken wordt van zuiver graan, maar daarbij gevoegd wordt o.a. aardappelmeel en dus elke kilo broodgraan, die ik mis, maakt, dat ik dit aardappelmeel niet verder kan verwerken.

Als dit nu niet gebeurde, zouden wij een toestand krijgen, zoals dezer dagen in de *Limburcher Koerier* stond beschreven, maar in veel erger mate. Als er bij de boeren tarwebrood van zuivere tarwe gevonden wordt, kan men zeggen, dat deze menschen hun medeburgers gruwelijk benadeelen, maar was een gedeelte graan gelaten, dan zou dat brood steeds gebakken zijn van het gedeelte, dat hun door het Rijk werd gelaten.

De Voorzitter: Ik had gehoopt, dat de algemeene beraadslaging heden nog beëindigd zou hebben kunnen worden, maar ik verneem thans, dat ook de Minister van Oorlog nog het woord wil voeren, terwijl sommige leden mij te kennen hebben gegeven alsnog te willen repliceren.

Onder die omstandigheden acht ik het beter den Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel in overweging te geven zijn rede thans af te breken en de beraadslaging te verdagen.

De heer Posthuma, Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel: Gaarne, Mijnheer de Voorzitter!

De vergadering wordt gesloten.